

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

ІСТОРІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності “Середня освіта”
освітньо-професійної програми “Середня освіта (Фізична культура)”

from antiquity to the present

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 12 від 28.05.24 р.

Запоріжжя
2024

УДК 796(091)(075.8)
I-907

Історія фізичної культури : навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності “Середня освіта” освітньо-професійної програми “Середня освіта (Фізична культура)” / уклад. : В.О. Тищенко, Ф.Ф. Товстоп’ятко, С.Б. Парій. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 112 с.

У пропонуваному навчально-методичному посібнику подано в систематизованому вигляді програмний матеріал дисципліни “Історія фізичної культури”. Висвітлюються окремі історичні питання з найдавніших часів і донині з урахуванням сучасних досягнень історичної науки. Лекційний матеріал поданий у компактному, лаконічному викладі, легкому для сприйняття. Водночас історичні події висвітлено у науково-конкретній формі, розширено та конкретизовано аналіз окремих подій та фактів.

Важливою складовою методичної частини є зміст практичних занять, завдання для самостійної роботи студентів, контрольні питання для самоперевірки та тестові питання.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності “Середня освіта”, які навчаються за освітньо-професійною програмою “Середня освіта (Фізична культура)”.

Рецензент

Д.А. Люта, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Відповідальний за випуск

А.П. Конох, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

ЗМІСТ

Вступ	5
<i>Тема 1. Вступ, значення, зміст та завдання курсу</i>	7
1. “Історія фізичної культури” як навчальна і наукова дисципліна.....	7
2. Основні терміни і поняття дисципліни та еволюція їх розвитку	8
3. Періодизація та джерела вивчення історії фізичної культури	9
4. Теорії походження фізичної культури	10
<i>Тема 2. Витоки фізичної культури. Фізична культура в первісному суспільстві</i>	13
1. Передумови виникнення фізичних вправ	13
2. Розвиток фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві.....	15
<i>Тема 3. Фізична культура Стародавнього світу</i>	18
1. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури Стародавнього світу	18
2. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції. Зміст античної гімнастики	19
3. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму	23
<i>Тема 4. Особливості фізичної культури у країнах Стародавнього Сходу та Америки</i>	27
1. Стародавня Месопотамія.....	27
2. Стародавній Єгипет.....	28
3. Стародавня Індія.....	30
4. Стародавній Китай	31
5. Фізична культура народів Америки до Європейської колонізації.....	34
<i>Тема 5. Витоки фізичної культури в Україні</i>	38
1. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу	38
2. Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби.....	38
3. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор’я	39
4. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов’ян.....	41
5. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі	42
<i>Тема 6. Фізична культура та спорт в Україні у XIX-XX ст.</i>	45
1. Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні	45
2. Особливості розвитку фізичної культури і спорту в Східній Україні у XIX-XX ст.	45

3. Особливості розвитку фізичної культури в Західній Україні (кінець XIX-30-ті рр. XX ст.)	47
4. Зародження та розвиток спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні. Діяльність сокільських, січових, пластових, лугових та спортивних товариств Галичини	48
5. Особливості спортивного руху в Закарпатті та Буковині у першій третині XX ст.	50
<i>Тема 7. Олімпійські ігри стародавньої Греції</i>	55
1. Значення спорту у житті античних греків	55
2. Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції	57
3. Програма, зміст, учасники Олімпійських ігор	58
<i>Тема 8. Відродження Олімпійських ігор сучасності. Діяльність П'єра де Кубертена</i>	63
1. Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності	63
2. Життя та діяльність П. де Кубертена	65
3. Атлетичний конгрес 1894 року та його значення	70
<i>Тема 9. Міжнародний олімпійський комітет</i>	73
1. Діяльність Міжнародного олімпійського комітету та його президентів ..	73
2. Олімпійська символіка та атрибутика	76
3. Паралімпійські ігри та їх значення	77
<i>Тема 10. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського руху</i>	80
1. Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади	80
2. Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності	81
<i>Тема 11. Особливості розвитку міжнародного спортивного руху сучасності</i>	90
1. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху	90
2. Міжнародний студентський спортивний рух – Універсіади	93
3. Неолімпійські види спорту	95
<i>Тема 12. Україна в олімпійському русі</i>	98
1. Україна в міжнародному олімпійському русі	98
2. Виступи українських спортсменів на Олімпійських іграх	100
3. Створення НОК України та особливості його діяльності	102
Підсумковий контроль	106
Література	108

ВСТУП

Навчальна дисципліна “Історія фізичної культури” належить до циклу дисциплін професійної підготовки бакалаврів спеціальності “Середня освіта”, які навчаються за освітньо-професійною програмою “Середня освіта (Фізична культура)”. Розрахована на один навчальний семестр і охоплює 4 змістові модулі навчального матеріалу. Структурно включає в себе лекційні та практичні заняття, самостійну роботу студента. Формою контролю є поточний тестовий контроль; поточна оцінка практичних умінь та навичок, оцінка індивідуального науково-дослідного завдання, підсумковий тестовий контроль, залік.

“Історія фізичної культури” – це навчальна і наукова дисципліна, що охоплює систему емпіричних та теоретичних знань щодо виникнення й розвитку засобів, форм, методів, ідей та теорій фізичного виховання та спорту, спираючись на науково-історичні пошуки та дослідження.

Курс вивчає різноманіття й закономірності історичних подій та процесів, що призвели до виникнення і розвитку фізичної культури і спорту з найдавніших часів і до наших днів. “Історія фізичної культури” є навчальною дисципліною, оскільки має предмет, об’єкт і суб’єкт вивчення, включена до змісту навчальних планів освітніх закладів.

Предметом вивчення є фізична культура і спорт як органічну частину всієї людської культури, виховання й освіти людей, підготовки їх до трудової й військової діяльності. Об’єктом вивчення є виробничі відносини людей, економіка, політика й ідеологія, досягнення науки, філософії, естетичні, релігійні й інші погляди людей, що суттєво вплинули на історичний розвиток і сучасний стан фізичної культури та спорту у світі. Суб’єктом вивчення є учасники історичних подій та процесів, які безпосередньо сприяли примноженню і накопиченню знань та історичних матеріалів, що наочно показують поступальний розвиток фізичної культури і спорту від найпростіших форм до сучасного стану. Під час вивчення дисципліни особлива увага приділяється як особливостям зародження і розвитку фізичної культури і спорту у всьому світі, так і особливостям існування і організації Олімпійських ігор давнини та сучасності.

Основні завдання вивчення дисципліни “Історії фізичної культури і спорту”: засвоїти знання щодо історії фізичної культури, виникнення й розвитку засобів, форм, методів, ідей та теорій фізичного виховання та спорту; виробити навички роботи з історичними та науковими джерелами; виробити навички оцінювати спортивні явища та події; виробити навички застосовувати набуті знання у професійній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен набути таких результатів навчання (знання, уміння тощо) та компетентностей: володіти культурою мислення, здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки мети і вибору шляхів її досягнення; володіти інформацією чинних нормативно-правових документів, законодавства, галузевих стандартів професійної діяльності в установах, організаціях сфери;

вміти виховувати в учнів соціально-особистісні якості: цілеспрямованість, організованість, працьовитість, відповідальність, комунікативність; володіти прийомами формування у дітей та учнів знань та прагнення до ведення здорового способу життя як фактору підвищення рівня фізичного стану; здатністю розуміти значення культури як форми людського існування, цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва; здатністю аналізувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів; здатністю до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях, до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети; знаннями й розумінням предметної області та професійної діяльності, здатністю зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій; здатністю виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу; здатністю аналізувати, систематизувати та оцінювати педагогічний досвід, використовувати сучасні методики та технології для розвитку фізичних якостей формування рухових умінь і навичок з метою створення безпечного здоров'язбережного і здоров'яформувального середовища; здатністю виховувати в учнів засобами фізичного виховання соціально-особистісні якості (soft skills); розуміти сучасні тенденції і регіональні особливості розвитку системи фізичного виховання; цінувати та поважати різноманітності та мультикультурності; здатністю виховувати в учнів позитивне ставлення до несхожості до інших культур, поваги до різноманітності та соціокультурних особливостей традицій інших країн у практиці фізичного виховання.

Навчальна дисципліна “Історія фізичної культури” пов'язана з дисциплінами, які мають забезпечити випускників відповідними знаннями і сформувати вміння застосовувати їх у майбутній професійній діяльності: “Історія України”, “Фізкультурно-спортивні споруди та обладнання”, “Професійна майстерність вчителя фізичної культури”, виробнича практика. Ці та інші дисципліни і теорії становлять теоретичне підґрунтя вивчення дисципліни “Історія фізичної культури”, зумовлюють розуміння і усвідомлення історичних процесів. Відтак курс “Історія фізичної культури і спорту” має зв'язок з іншими навчальними дисциплінами, які обґрунтовують загальні закономірності фізичного виховання і спорту. Опираючись на знання інших дисциплін, він своєю чергою доповнює і розвиває ці дисципліни.

Тема 1. Вступ, значення, зміст та завдання курсу

Мета: формування теоретичних знань щодо значення і завдань історії фізичної культури, визначення змісту теорій походження фізичної культури.

Основні поняття: фізична культура, фізичне виховання, спорт, гімнастика, олімпійський рух, теорії походження фізичної культури.

План

1. “Історія фізичної культури” як навчальна і наукова дисципліна.
2. Основні терміни і поняття дисципліни та еволюція їх розвитку.
3. Періодизація та джерела вивчення історії фізичної культури.
4. Теорії походження фізичної культури.

1. “Історія фізичної культури” як навчальна і наукова дисципліна

Історія фізичної культури і спорту – цікава і захоплива наука. За час свого існування вона накопичила величезну кількість матеріалів, що наочно показують поступальний розвиток фізичної культури і спорту від нижчих форм до сучасного стану. Історія простежує еволюцію виникнення і розвитку фізичної культури і спорту з найдавніших часів і до наших днів. Вона знайомить з походженням і поширенням у світі засобів, форм, методів, ідей, теорій і систем фізичного виховання і спорту, що існували в різні періоди людського суспільства. Історія розглядає фізичну культуру і спорт як органічну частину всієї людської культури, виховання й освіти людей, підготовки їх до трудової й військової діяльності.

На стан і розвиток фізичної культури та спорту в суспільстві впливають виробничі відносини людей, економіка, політика й ідеологія, досягнення науки, філософії, естетичні, релігійні й інші погляди людей на ту або іншу суспільно-економічну формацію. Водночас фізична культура і спорт чинять зворотний вплив на всі аспекти життя суспільства: медицину, педагогіку, науку, військову справу, мистецтво.

Історія фізичної культури ознайомлює із формами змагань, системами фізичної культури, спортивними ідеалами різних епох, досягненнями людства у різні періоди. В межах розгляду історичного процесу акцентується на тих цілеспрямованих і планомірних зусиллях, які прикладали люди різних епох в галузі фізичної культури. Сюди відносяться фізичне виховання дітей, військовий вишкіл, гігієнічні та лікувальні рухові вправи, ігри та традиційні змагання.

Історія фізичної культури як навчальна дисципліна умовно складається з двох розділів: витоки, становлення і розвиток фізичної культури у країнах світу; витоки, становлення і розвиток Олімпійських ігор.

Оскільки загальні тенденції розвитку фізичного виховання та спорту у світі актуальні щодо будь-яких конкретних проявів фізичної культури, то

головним принципом успішного засвоєння курсу історії фізичної культури і спорту є принцип від загального до конкретного. Тобто, розуміння і знання матеріалу стосовно світової історії фізичної культури сприятиме кращому засвоєнню наступних тем: історія міжнародного спортивного і олімпійського рухів, історія фізичної культури і спорту в Україні.

В цілому, при вивченні історії фізичної культури важливим є розуміння загальних тенденцій у розвитку тіловиховання; причин створення тієї чи іншої форми фізичного виховання, її внеску до загальної скарбниці галузі тіловиховання, її значення для розвитку фізичної культури сьогодення; зміни впродовж віків поглядів цивілізацій на ідеальну людину та вплив цих суджень на розвиток фізичної культури у суспільстві.

2. Основні терміни і поняття дисципліни та еволюція їх розвитку

Кожна дисципліна оперує певними поняттями та термінами. При вивченні історії фізичної культури доцільно розуміти походження та значення понять “фізична культура”, “фізичне виховання”, “спорт”, “гімнастика”, “олімпійський рух”.

Фізична культура – складний термін включає в себе два поняття “культура” плюс “тілесність”. Слово “культура” з грецької мови означає вирощування, обробіток і стосувалося, в основному, землеробських робіт. З часом поняття розширюється. На сьогодні це сукупність матеріальних і духовних цінностей, які виробило людство у ході свого розвитку. Це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини у їх взаємовідносинах, а також у матеріальних та духовних цінностях, що створюються ними.

Отже, *фізична культура* – це частина загальної культури людства, історія та досвід, що накопичило суспільство в галузі виховання свого тіла, це вироблені людством у процесі свого розвитку духовні та матеріальні цінності у сфері оздоровлення засобами фізичних вправ та розвитку фізичних якостей. Або, фізична культура – частина загальної культури суспільства, одна зі сфер соціальної діяльності, спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних здібностей людини.

Поняття “фізична культура” з'явилося відносно недавно, в кінці XVIII на початку XIX століть, у слов'янських народів, до сьогодні використовується лише у слов'янських країнах. В інших країнах оперують лише поняттями “фізичне виховання” та “спорт”.

Фізичне виховання – органічна частина загального виховання; соціально педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток форм і функцій організму людини.

Поняття “спорт” з'явилося недавно, у кінці XIX століття. Походить від французького “de sportale” і спочатку означало “гра”, “розвага”, “марна витрата часу на дозвіллі”. На сьогодні “спорт” має вужче значення. Його системоутворювальним фактором є змагання.

Спорт – складова частина фізичної культури, засіб і метод фізичного виховання, система організації, підготовки та проведення змагань із різних комплексів фізичних вправ.

Важливим також є термін “гімнастика”, який, можливо, є одним із найдавніших і зазнав найбільших змін впродовж розвитку людства. Поняття “гімнастика” з’явилося у Стародавній Греції і походить від слова “гюгнос” – оголений, оскільки давньогрецькі атлети займалися фізичними вправами у роздягнутому вигляді. В Елладі термін “гімнастика” був широким і включав три основні розділи: палестрику (власне спортивні вправи – пентатлон, кулачний бій, плавання тощо), орхестрику (вправляння в акробатиці, рухи обрядових, ритуальних та бойових танців), ігри (рухливі, з м’ячем тощо).

Тобто, фактично, давньогрецький термін “гімнастика” приблизно дорівнював сучасному поняттю “фізична культура”. З часом поняття “гімнастика” зазнає значних змін – воно поступово звужується. На сьогодні **гімнастика** – це система спеціально підібраних фізичних вправ і методичних прийомів, що застосовуються для зміцнення здоров’я, гармонійного фізичного розвитку.

Термін “гімнастика” зазнав найбільших змін у ході історичного процесу. Саме тому при використанні цього поняття щодо різних часових проміжків треба бути особливо обачними і враховувати його значення в ту чи іншу історичну епоху.

Ще одне поняття, яке необхідно розуміти в ході вивчення історії фізичної культури – це “олімпійський рух”. Цей термін виник відносно недавно, в кінці XIX-на початку XX століття, із відродженням сучасних Олімпійських ігор. **Олімпійський рух** спирається на концепцію олімпізму – це величезний соціальний рух сучасної епохи, що охоплює світову спільноту в дусі взаємного визнання і співробітництва, чесної та відкритої конкуренції, де вище за все стоїть людська особистість, її здібності та досягнення без дискримінації за расовими, національними, політичними та економічними ознаками.

3. Періодизація та джерела вивчення історії фізичної культури

Історія фізичної культури як частина історичної науки підпорядковується загальним історичним принципам. Саме тому періодизація історії фізичної культури відповідає загальноприйнятій в історичній науці та включає чотири періоди.

1. Фізична культура Стародавнього світу (часу) – від появи людини до V ст. н.е.
2. Фізична культура епохи Середніх віків – з V ст. до XVII-XVIII ст.
3. Фізична культура Нового часу – XVIII-XIX ст.
4. Фізична культура Новітнього часу – з початку XX ст. до сьогодні.

Якщо звернути увагу на тривалість історичних періодів, то можна зауважити їх нерівномірність: чим ближче період до сьогодення, тим він коротший. При цьому недопустимою є думка, що причина такого явища полягає у кращому розвитку людства останніх епох. Адже розвиток кожного

наступного історичного періоду базується на досягненнях минулих поколінь і, з часом простежується відповідний прогрес у винайденні нового. Науково-технічний прогрес кожного періоду є неповторним і відповідає розвитку людства на цьому етапі.

Необхідно зауважити таку особливість відносно історичних періодів, як наявність інформації про цю епоху, що дійшла до наших днів. Відповідно щодо найдавніших часів збереглося найменше історичних джерел, що ж до сьогодення – маємо найбільше відомостей. Тому, у період до нашої ери можна оперувати для визначення тієї чи іншої події тисячоліттями та століттями. Для визначення часу факту, який відбувся у Середні віки вже можна оперувати роками, а у Новий час і датами. Що ж до сьогодення: вже можна з точністю до години й хвилини сказати, коли відбулася подія.

Матеріали та дані, з яких дослідники черпають інформацію про розвиток історії фізичної культури називають історичними джерелами.

Джерела вивчення історії фізичної культури поділяються на чотири групи.

1. *Письмові джерела* – все, що було коли-небудь написано людиною (підручники, книжки, журнали, газети, рукописи, літописи, наскельні написи, папіруси тощо).

2. *Етнографічні джерела* – все, що пов'язано із життєдіяльністю кожного народу (елементи народної творчості, легенди, танцювальна культура, культура харчування, культура одягу, архітектура тощо).

3. *Археологічні джерела* – предмети здобуті за допомогою археологічних розкопок (спортивні споруди, атлетичні знаряддя, твори мистецтва із зображенням сюжетів спортивного життя тощо). Археологічні джерела найбільше сприяють дослідженню історії фізичної культури найдавніших часів.

4. *Дотичні або суміжні джерела* – інформація, яка надається нам засобами сучасної техніки (фотографії, фільмування, аудіозапису, комп'ютерних технологій тощо).

4. Теорії походження фізичної культури

Сьогодні існують декілька теорій (гіпотез) походження фізичних вправ в ході розвитку суспільства:

- теорія трудової діяльності;
- теорія гри, ігрової діяльності;
- теорія магії, культу, релігійних уявлень;
- теорія зайвої енергії.

Наприкінці XIX – початку XX ст. німецький філософ Шиллер висунув *теорію гри*. Відповідно до цієї теорії, діти, наслідуючи дорослих, відтворювали основні форми їх трудових рухів і тим несвідомо готували себе до праці. Поступово люди усвідомили залежність між вмінням користуватися знаряддями праці і результатами праці. На початковому ступені первіснообщинного ладу всі члени роду брали участь в ігрових змагальних діях, що відображали основні трудові процеси. Ігрові дії були важливим

засобом трудового виховання й одночасно з цим – засобом фізичного виховання. Ніяких спеціальних пристосувань для ігор не було. Гравці користувалися тими ж предметами (зброями), що використовували в праці.

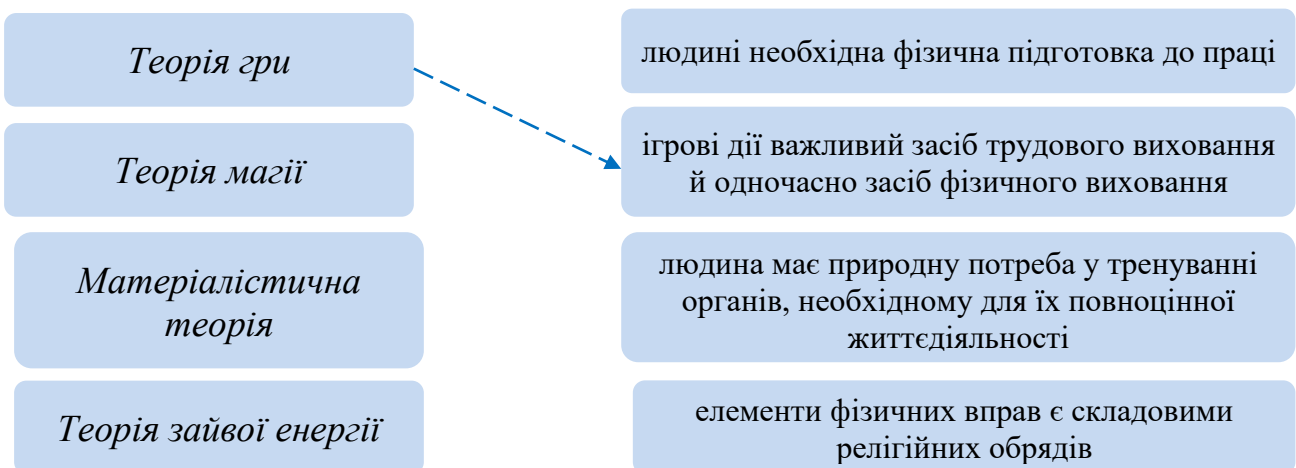
Теорія магії вперше викладена англійським вченим Рейнаком. Із виникненням релігійних вірувань елементи фізичних вправ пов'язувались із релігійними обрядами. Так з'явилися культові танці, ігри. Нерідко, перед тим як відправитися на полювання, людина зображала на скалі чи землі ту тварину, на яку вона передбачала полювати, і наносила по зображенню удари чи стріляла по ньому з лука. Здійснюючи магичні дії, людина одночасно загартувала свою волю, виробляла точність ока і влучність руки, набувала навички, необхідні в реальному полюванні. Розвиток мислення, свідомості первісної людини стали суб'єктивною передумовою виникнення фізичного виховання в суспільстві.

Теорія зайвої біологічної енергії висунута вченим Спенсером. Основне положення його теорії в тому, що фізична культура – це інстинкт. Людина – це істота не лише соціальна, але і природно-біологічна. Вона не успадковує види діяльності, але біологічні можливості їх засвоєння можуть передаватися у спадок. Людина з народження наділена у вигляді задатків природними життєвими силами, які можуть бути розвинуті за допомогою фізичних вправ. Саме тому біологічною передумовою, природною основою появи фізичних вправ вважається природна потреба у вправлянні органів, необхідному для їх повноцінної життєдіяльності.

Теорія трудової діяльності або матеріалістична, сформульована німецьким філософом Марксом. Згідно з цією теорією фізична культура, як і культура в цілому, є результатом суспільно історичної практики людей. У процесі праці люди, впливаючи на навколишню природу, водночас змінюють і свою власну природу, розвиваючи при цьому свої фізичні і духовні сили. Необхідність підготовки людей до життя, і перш за все до праці, історично обумовила виникнення і подальший розвиток фізичної культури.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами гіпотез походження фізичних вправ. Визначити теорію відповідно до опису:

Питання для самоперевірки

1. Назвіть основні чинники, які впливають на стан і розвиток фізичної культури та спорту в суспільстві.
2. Розкрийте зміст поняття “гімнастика” з урахуванням історичного контексту.
3. Які з джерел вивчення фізичної культури є найбільш достовірними?
4. Скільки гіпотез походження фізичної культури сьогодні існує?

Тема 2. Витоки фізичної культури. Фізична культура в первісному суспільстві

Мета: формування теоретичних знань щодо основних рис формування фізичної культури у первісному світі.

Основні поняття: географічне середовище, кліматичні умови, знаряддя побуту, знаряддя праці.

План

1. Передумови виникнення фізичних вправ.
2. Розвиток фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві.

1. Передумови виникнення фізичних вправ

Передісторія фізичної культури сягає коріннями в той період, коли уся фізична і розумова діяльність людини обмежувалася безпосереднім забезпеченням умов існування.

Завдяки знайденим під час розкопок предметами древньої культури, можна простежити розвиток людини з 150 000 року до н.е. У цей період на арену історії вийшов *неандерталець*. Його кістяк, будова тіла, розміри черепа і риси обличчя, відтворені вченими, майже не відрізнялися від сучасної людини. Він міг виготовляти і використовувати знаряддя з дерева, каменю, кістки. У суспільному сенсі він міг розробляти моделі дій. У ході цього, при добуванні їжі за допомогою вогню зростає роль полювання. Відбувся початковий поділ праці між чоловіками і жінками. Почало складатися матріархальне суспільство.

Створення фізичної культури як специфічної сфери суспільної діяльності, відособленої від добування матеріальних благ, необхідних для існування, відбулося в більш пізній період давньої історії (80 000-8 000 р. до н. е.). У цей час з'явилася метальна зброя з кістяним наконечником і зубцюваті остроги.

Головним джерелом існування стало полювання на великих тварин.

Однак мамонти, печерні ведмеді і тури виявилися небезпечними супротивниками. Вдале полювання на них можна було забезпечити тільки за допомогою заздалегідь виготовлених і випробуваних засобів, організованих спільних дій усіх членів клану.

У процесі цього древня людина навчилася найбільш раціонально використовувати як метальну зброю різноманітні предмети: ціпок, пращу, острогу, спис. Вона відкрила для себе спосіб метання, що значно збільшує дальність польоту.

У процесі застосування метальної зброї вона, володіючи своїми м'язами, могла розраховувати затрачувану енергію залежно від віддаленості цілі, координувати власні рухи.

Від інстинктивних атаквальних і оборонних рухів до скоординованих акцій, до набуття досвіду найбільш ефективного володіння зброєю вона протягом багатьох тисячоліть пройшла шлях, сповнений численних трагедій.

На основі перемінних успіхів і невдач людина виявила, що одні дії призводять до успішних результатів, а інші – до невдач. Водночас вона усвідомила значення можливості навчання найбільш раціонального володіння зброєю, атакувальним і оборонним рухам і можливості запозичити ці способи в інших.

Опанування життєво необхідними навичками руху відбувалося, мабуть, шляхом спостереження і копіювання, але усе більшого значення набував розвиток абстрактного мислення, що виражався в магічній діяльності, членороздільній мові і зображенні знаків. З цією ж метою малювали поранених списом чи стрілою зубрів. Стародавня людина все частіше спостерігала і застосовувала ті закономірності в рухах, за допомогою яких можна було перебороти водяні перешкоди, пухкий сніг, багністі, болотисті місця. Запас м'яса убитої тварини, що у холодний час року могло зберігатися протягом тривалого часу, створював можливість для діяльності соціального характеру, що не була безпосередньо пов'язана з добуванням їжі чи збереженням життя. Зрештою виникли умови для того, щоб процес навчання і передачі досвіду організаційно відокремився від безпосередньої роботи. Біг і стрибки через перешкоди, що застосовувалися при полюванні на дичину чи при порятунку втечею від супротивника, в рамках магічних дій почали самостійний розвиток. З'явилися синтезовані форми бігу на відстань, стрибків, танцювальних і металевих рухів.

Суттєве значення у походженні тих чи інших видів фізичних вправ та ігор мають *географічне середовище і кліматичні умови*, в яких жили первісні люди.

У народів півночі з давніх часів у праці і побуті застосовувались лижі. Племена, які проживали на берегах водоймищ, широко практикували плавання, греблю, а в зимовий час пересування по льоді на кістяних ковзанах, виготовлених з довгих трубчатих кісток тварин. Кочові племена, що жили в степових районах, з ранніх років привчали дітей до верхової їзди.

Стрибок у розвитку людства, що наступив у кінці цієї епохи, був викликаний винаходом лука приблизно в 12 000 р. до н.е. Очевидно, у застосуванні лука велику роль відіграла також та обставина, що скоротилася кількість тварин, на яких можна було полювати за допомогою металевих зброї і пасток. Стріла, випущена з нової механічної “стрілецької зброї”, давала можливість добувати багато дрібної дичини, птахів і рибу. Тепер уже не потрібно було бродити слідами тварин, що кочують. У способі життя племен, що володіли луком, наступили значні зміни. У багатих дичиною низинах і долинах рік виникали відносно постійні поселення. Разом з тим на печерних малюнках, що раніше зображували тільки сцени полювання, стали з'являтися зображення людей, що борються між собою. В арсенал рухів, яким навчалася молодь, став входити військовий вишкіл. Імовірно, у зв'язку з цим зросли вимоги в цій області, розвинулись форми підготовки до вступу в зрілий вік, а точніше, у її завершальний акт – обряд посвячення. Формувалися організовані форми виховання і початкові форми виховної діяльності.

На основі археологічних знахідок, що відносяться приблизно до періоду до 40 000 р. до н.е., а також на основі зіставлення зібраних протягом останніх півтора століття етнографічних даних можна констатувати, що фізичний

розвиток людини більш пізньої древньої епохи теж супроводжувався своєрідними магічними діями.

Магію стародавніх часів ще не можна вважати релігією в сучасному розумінні цього слова. У ній не було молитви. Вона не виражала поклоніння святому престолу чи віру в потойбічних духів. Всі ознаки вказують на те, що вона виконувала винятково економічну, самозахисну функцію, а також функцію суспільного регулятора, тобто в ширшому сенсі символізувала собою пізнання окремих явищ природи, компенсувала залежність людини від природи. З погляду фізичної культури забобонний сенс тут полягав у тому, що якщо людина на малюнку чи в барельєфі, що зображує “сутичку”, “зв’язала” і “перемогла” тварину чи свого ворога, якого переслідувала, то це означає, що вона нібито насправді одержала над ними гору. Це означало, що, якщо навколо зображення тварини здійснювалися танцювальні рухи, що імітували полювання, кидалися списи, пускалися стріли, то, “перемігши” особистість, яка втілювала супротивника, досягала справжньої цілі. Отже, тут мова йшла не про символічні функції, що заміщають, а про реальні цілеспрямовані дії. Не ідея, не віра творить чудеса, а реальний вчинок, те, що на сьогоднішній професійній мові спорту тлумачиться як вправа, “що виконується в стресі реального змагання”.

2. Розвиток фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві

На наступних етапах розвитку – в епоху мезоліту і неоліту (8 000-3 000 рр. до н.е.) – головними джерелами існування стали землеробство і тваринництво.

Окремі групи племен перейшли до осілого способу життя. Починаючи з VII тисячоліття до н.е. стали з’являтися розрізнені центри патріархального родового суспільства. Почався розпад первіснообщинного ладу.

У фізичній культурі народів, що займалися випасанням худоби, втратили свою життєву важливість біг, стрибки, метання і переслідування дичини. На передній план висунулися *верхова їзда* й облавне полювання верхи на конях, інтерес землеробських громад до боротьби і підняття важких предметів, а також до танців і медитацій типу йоги, що ґрунтувався на віруваннях, пов’язаних з родючістю. Перехід до осілості загострив боротьбу за кращі землі і території, багатші. Це викликало необхідність ускладнення процесу підготовки юнацтва до самостійного життя. Центр уваги церемонії посвяти, що пристосовувала до нових умов випробування, став усе більш зосереджуватися на формах руху, характерних для бойової підготовки.

Переслідування дичини й облавне полювання, у яких брав участь практично весь чоловічий склад племені, придбали характер військових маневрів.

Проведення поєдинків, що передували сутичкам і були покликані служити “пробою сил” чи “передбаченням”, організовувалося таким чином, щоб вони символізували непереможність тих, хто веде боротьбу і втілює собою силу товариства героїв. Точно таку ж ціль – “примірятися” і “залякати” –

переслідував і виклик, кинутий супротивнику перед битвою, згадки про який є в міфології майже всіх народів.

У ході подальшого розвитку патріархально-родове суспільство через порівняно короткий термін почало розпадатися. З'явилася приватна власність. У результаті упокорення більшої частини свого племені і пограбування інших народів представники панівної племінної верхівки перестали займатися деякими формами роботи. В інтересах захисту власності і привілеїв набуває все більш важливого значення військовий вишкіл. Вимоги такої підготовки для частини племені, що відокремилася, в умовах військової демократії стають усе більш значимими й одночасно набувають демонстративного характеру.

Підготовка до *церемоній посвяти* у воїни стала загальноприйнятною. У рамках же самого акту посвяти, що зберіг значною мірою види церемоній, що існували раніше, на передній план висунулося суперництво типу змагань. Виокремилися особи відповідальні за проведення церемоній посвят, а в деяких місцях і тотемістичні родові спільноти, що проводили випробування, пов'язані з виборами вождів племен.

Практично це означало, що у найрозвиненіших центрах світу відбувався процес диференціації випробувань посвяти. Продемонстровані тут поведінка і перемога не раз призводили до розв'язання питання про вибір вождів. Спільно проведені змагання символізували кривну приналежність один до одного.

В епоху переходу від первіснообщинного ладу до класового суспільства виник естетичний ідеал наділеного надприродними тілесними і духовними здібностями легендарного героя, що наслідуються вступати в боротьбу з потойбічними силами і здобуває для людства таємниці, ретельно сховані від нього, і які охороняються цими силами. Людство, у якого прокинулася самосвідомість, звеличуючи себе до героїв своєї фантазії, почало кидати виклик силам природи.

Процес розпаду фізичної культури первіснообщинного ладу, що відбувався з VII тисячоріччя до н.е. і до епохи розквіту Римської імперії, охоплював порівняно невелику частину заселеної території Землі. Її залишки збереглися аж до поширення сучасної цивілізації на півночі, у тропічній і субтропічній Африці, на архіпелагах Ост-Індії і Тихого океану, а також у більшій частині Північної і Південної Америки.

У розвитку фізичної культури первіснообщинного ладу двічі відбувався якісний стрибок. У ході першого – полювання на великих тварин викликало до життя систему рухів, що відокремилася від процесу праці і поступово удосконалювалася, і її перенесення на інші області життя. У рамках нової сфери діяльності (фізичне виховання) почалася диференціація безпосередньо корисних тілесних вправ, танцювальних рухів і ігрових елементів. У ході ж другого стрибка – в епоху розпаду первіснообщинного ладу – виникли ті інституційовані норми підготовки і відбору, що стали засобами суспільного підпорядкування.

Від основних елементів форм рухів, що склалися в рамках первісної магії, через суперечливі умови класових суспільств людство прийшло до високого ступеня систем рухів фізичної культури наших днів. У ході цього процесу

матеріал рухів фізичної культури постійно піддавався стилізації, диференціації й інтеграції. Але навіть у найбільш розвинутих видах фізкультурної і спортивної діяльності приховані елементи, що відображають прагнення людини до підкорення природи, що або порізно, або у поєднанні один з одним вросли в сьогоднішню фізичну культуру. Так, наприклад: а) за іграми з м'ячем, важкою атлетикою, штовханням ядра і полюванням стоять виробничі процеси; б) за кінним спортом, бігом, стрибками, автоперегонами, лижним і ковзанярським спортом, змаганнями човнів – види діяльності, пов'язані з пересуванням і подоланням перешкод, і відповідно засоби досягнення цього; в) за плаванням і польотами – рухи, помічені в природі; г) за лікувальною гімнастикою і масажем – досвід лікування; д) за змаганнями зі стрільби, метання списа і диску, боротьбою і масовими виступами фізкультурників видно окремі бойові дії чи їхні елементи.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами витоків фізичної культури у первісному суспільстві й відповідно до теоретичного матеріалу заповнити таблицю (табл. 1).

Таблиця 1

Фізична культура в первісному суспільстві

Фізична і розумова діяльність людини обмежувалася	...
Міг виготовляти і використовувати знаряддя з дерева, каменю, кістки (<i>хто?</i>)	...
З'явилася метальна зброя з кістяним наконечником і зубцюваті остроги (<i>коли?</i>)	...
Суттєве значення у походженні тих чи інших видів фізичних вправ та ігор мають	...
У народів півночі з давніх часів у праці і побуті застосовувались (<i>що?</i>)	...
Племена, які проживали на берегах водоймищ, широко практикували (<i>які фізичні вправи?</i>)	...
Кочові племена, що жили в степових районах, з ранніх років привчали дітей	...
Стрибок у розвитку людства, що наступив у кінці 12 000 р. до н.е., був викликаний винаходом (<i>чого?</i>)	...
На наступних етапах розвитку – в епоху мезоліту і неоліту (8000–3000 рр. до н.е.) головними джерелами існування стали (<i>які види діяльності?</i>)	...

Питання для самоперевірки

1. Яким чином полювання вплинуло на розвиток фізичної культури в первісному суспільстві?
2. Яким чином поява приватної власності вплинула на розвиток фізичної культури в первісному суспільстві?
3. Яким чином первісні вірування вплинула на розвиток фізичної культури в первісному суспільстві?

Тема 3. Фізична культура Стародавнього світу

Мета: формування теоретичних знань щодо основних рис розвитку фізичної культури Стародавнього світу.

Основні поняття: Стародавній світ, калокагатія, ефеб, палестрика, гімнасій, орхестрика.

План

1. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури Стародавнього світу.
2. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції. Зміст античної гімнастики.
3. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму.

1. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури Стародавнього світу

На територіях розташованих безпосередньо на схід від Середземного моря, на рівнині між Тигром і Євфратом, вздовж Нілу і далі в долинах Інду і Хуанхе протягом V і VI тисячоліть до н.е. почали відбуватися такі зміни, які викликали корінний поворот в історії людства. Окремі народи, створивши землеробські і тваринницькі поселення, досягли рівня урбанізації. В результаті інтенсивного розвитку їх громад у напрямку приватної власності і класових відносин там вперше виникли державні утворення. У процесі виробництва більшою чи меншою мірою було включено працю рабів.

Відповідно до зміни умов життя ключовим завданням фізичної культури, яка почала мати класовий характер, стало виховання типу людини готової для утримання влади і завоювань. Види фізичної культури, які зберегли трудові мотиви, в середовищі панівних прошарків, що відокремилися від народу, поступово перетворилися в практичний додаток до військового вишколу.

Загальновідомо, що стародавнє військо мистецтво характеризувалося розташованими в лінію бойовими порядками і серією примітивних маневрів. Долю битв, які велися холодною зброєю, що легко виходила з ладу і деформувалася, врешті-решт вирішували сила м'язів окремих воїнів, їх витривалість, спритність, досвідченість, вольова і моральна стійкість.

Відповідно цьому введено замість підготовки до ритуальних випробувань посвячень *обов'язкове фізичне виховання юнацтва* майже у всіх державах базувалося на атлетиці, стрільбі із лука, перегонах колісниць, перегонах на конях, плаванні, полюванні, контактних фізичних поєдинках і танцях зі зброєю, ціллю яких було підняття бойового духу. Підвищенню ж ефективності навчання служили різні змагання, які організовувалися в більшості з урочистими зовнішніми атрибутами.

Заслуговує уваги одна помітна закономірність у співвідношенні розвитку стародавньої фізичної культури і військового мистецтва. Там, де у фізичній культурі аристократії атлетичні форми рухів відходять на задній план і починають панувати репрезентативне полювання, культ лазень, гра у м'яч, розваги, що не потребують великої рухливості, а бойові танці перетворюються у театральні видовища, мова вже йде або про використання армії найманців, або про занепад самої держави.

Вивчення форм змагань, які регулюються різного роду нормами, дозволяє виявити другий ключовий фактор суспільної саморегуляції ролі фізичної культури стародавнього світу – надмірна кількість магічно-містичних обмежень. Мотиви рухів, що несли на собі відбиток різних релігійних ідеологічних течій та одночасно виконували функції виховного, лікувального, військово-прикладного і виразного характеру в межах своїх зв'язків із магією – особливо в епоху становлення фізичної культури – що перепліталися настільки тісно, що, відокремивши їх один від одного, навряд чи можна щось зрозуміти. В умовах, які існували в державах Стародавнього Сходу, фізична культура також постає в якості уявних засобів розвитку. Свою роль посередника між людством і природою вона може здійснювати, лише будучи підкореною усталеним, відчуженим від людини уявленням. Творча діяльність людини з формування і удосконалення культури рухів виявляється примушеною обслуговувати культ.

Третій ключовий фактор особливостей фізичної культури Стародавнього світу захований у встановлювальні межі суспільного розвитку відмінностях визначального характеру між двома основними способами виробництва і їх відтінками. У характерних для Стародавнього Сходу способах виробництва праця окремого індивідуума носила не громадський, а лише побічний характер. Згідно з системою цінностей, які сформувалися у цих умовах, із досягнень індивідуума в рамках фізичної культури також приймалися тільки ті взяті із минулого і раз і назавжди закріплені основні норми, які знаходилися в суворій відповідності до уявлень громадськості, а точніше, деспотичного режиму влади, який утілював її. На противагу цьому із появою способу виробництва, який вимагав взаємозв'язку індивідуальної та суспільної праці, фізична культура народів Середземномор'я звільнилась від характерних для Стародавнього Сходу культових обмежень. Тут могла сформуватися така еластична гуманоцентрична система канонів, при якій фізична культура не тільки відокремилася від безпосередніх практичних умовностей, але й зуміла створити самостійні естетичні і етичні категорії.

2. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції. Зміст античної гімнастики

Заради виховання гармонійної особистості та громадянина у Стародавній Греції була створена унікальна для того часу система виховання, яка включала розумову, естетичну та фізичну освіту. При чому фізичній культурі відводилося неабияке значення: греки вважали однаково неосвіченим, як того хто не вмів

читати, так і того, хто не вмів плавати, а давньогрецький філософ Платон приймав за кульгавого кожного, хто був непропорційно розвинутий духовно та фізично.

Все тогочасне грецьке суспільство пронизувала ідея калокагатії (від грецьких слів “красота” та “доброта”). *Калокагатія* – це одночасне благородство особистості плюс краса та фізична досконалість тіла людини. Один із напрямків досягнення калокагатії включав гармонію фізичного розвитку.

Давньогрецька цивілізація тому і зайняла своє виключне місце в історії, що виділялась серед країн і народів і раніше, і пізніше саме пріоритетом та повагою до фізичної досконалості людини. Досконалістю була життєвою якістю кожного вільного громадянина з дитинства до старості. Через фізичну досконалість, як основу буття, вважали греки, можуть досягатися і особисті цілі і цілі служіння місту-державі.

Водночас фізична досконалість не була самоціллю, готовністю проявити грубу силу. Вона поєднувалась з іншими якостями людини. Громадянин грецького поліса повинен був займатися фізичними вправами, якщо він сподівався надалі відіграти яку-небудь роль у державі.

Відомості про організацію виховання в Стародавній Греції є бідними, особливо щодо найдавніших періодів. Найбільш імовірно, що обов’язок виховання лежав на главі сімейства. У певних випадках закони робили виховання молоді обов’язковим.

Не можливо створити задовільну картину виховання молоді у всьому давньогрецькому світі. Тому спираючись на літературні та археологічні свідчення можливо висвітлити деякі головні життєві аспекти виховання молоді у двох містах, які були опірними стовпами в античному світі і які представляли дві протилежні позиції цього світу: Спарті та Афінах.

Загальновідомо, що з раннього архаїчного періоду виховання у *Спарті* мало на меті підготовку досконалого воїна. З цього погляду спартанська система була досконалою. Спарта ніколи не налічувала більш аніж 10 тисяч чоловік, які тримали у покорі ілотів, число яких нерідко коливалося від 200 до 300 тисяч. Саме це показує досконалість їхнього військового виховання, яке дозволяли їм не лише вижити, але й бути провідною військовою державою у грецькому світі.

Хоча цей тип виховання не зустрів схвалення в сучасності так само як і в інших греків, але він був оцінений в історичному контексті держави, що його прийняла. Особисте життя спартанців належало державі. Молодий спартіат виховувався буквально під наглядом всієї держави: тут контролювали дитину майже з перших днів її існування.

Новонароджених не пеленали, а уже з 7 років хлопчики виховувалися в громадських школах. Першу групу складали хлопчики 7-12 років. Педоном слідкував за іграми дітей спостерігаючи, чи сміливий хлопчик, чи наполегливий у бійках. Навчанню ж грамоті приділявся мінімум часу. Головні зусилля спрямовувались на досягнення фізичного загартування.

З 12-14 років режим хлопчиків будувався так, щоб привчити їх до невибагливості та витривалості. Тут уже вибирався серед хлопчиків старший – *ірен*, – який цілком розпоряджався своїм загоном. Їжу юні спартанці зобов'язані були здобувати крадіжкою: так виховувалась спритність. За найменшу провину жорстоко карали: так виховувалось терпіння. Одяг зводився до мінімуму навіть взимку. А з 18 років юнак ставав *ефебом*, отримував озброєння воїна та займався лише військовими вправами. З цього часу молоді спартанці брали участь у криптіях – нічних походах у пошуках ілотів. На їх думку, кожен ілот, який знаходився вночі поза домівкою, був змовником і його слід було вбити.

За давнім звичаєм, кожні 10 днів ефеби повинні були без одягу проходити перед ефорами – чиновниками, які слідкували за виконанням громадянами Спарти всіх законів і постанов.

Розумове виховання державою не заохочувалось. Це було особистою справою кожного спартанця. Основними ж елементами навчання молоді були полювання, релігійні та військові танці, яким присвячувалась більша частина дня хлопчиків та юнаків. Головними видами фізичних вправ були: біг, стрибки, метання, боротьба, кулачний бій, ігри.

Дівчата спартанки також мали фізичне виховання. Головна ціль їх фізичної підготовки пов'язувалася із посиленням військової могутності Спарти. Молоді спартанки, міцні та загартовані готувалися стати матерями таких же міцних і загартованих воїнів.

Кінцевою метою спартанської системи фізичного виховання було виховання досконалого воїна, без зважання на обмеженість і некультурність основної маси спартанців. Фізичне виховання зробило з них добрих атлетів. Завдяки йому саме вони домінують на ранніх Олімпійських іграх.

Афінська виховна система істотно відрізнялась від спартанської. На противагу міцному військовому тренуванню спартанців, лідери афінської демократії створили у своїй країні гармонійне виховання, метою якого було створення громадян здатних добре оборонятися. Це виховання було в загальній гармонії з цілою системою афінського життя, в якій воно було невіддільним і неодмінним елементом. Контраст між виховними системами обумовлений контрастом у політичній і соціальній структурі обох міст.

Афінська виховна система, як і виховні системи всіх інших грецьких міст, складалася з гімнастики, музики та граматики. Суть розбіжності між афінською та спартанською системами полягала у меті виховання молоді та характері фізичних вправ і музичного тренування.

В Афінах виховання молоді протягом архаїчного періоду мало виключно аристократичний характер. Метою афінського виховання на початок класичного періоду стає калокагатія.

Перший етап виховання дітей складали різноманітні ігри. А з 7 років починалось шкільне життя афінського хлопчика. На відміну від Спарти, дитину тут і в навчальний період не відривали від сім'ї. До 14-16 років хлопчик під наглядом раба відвідував приватні школи, де навчався музики, читанню, письму і фізичним вправам.

В Афінах існувало *три види шкіл*, які можна було відвідуватися одночасно: *граматична*, музична і гімнастична (палестра). В *палестрі* хлопчик афінянин знаходився значну частину дня. Тут, під керівництвом педономів і гімнастів, він проводив час в безперервних вправляннях і дружніх змаганнях зі своїми ровесниками. Але уже з 14-16 років виховання афінянина відбувалося у громадських *гімнасіях*. Тепер ними керували гімнасіархи, педотриби і все ті ж гімнасти. Значно збільшувалось фізичне навантаження. Одночасно вводились елементи громадського виховання (бесіди із дорослими, відвідування театрів, судів, народних зібрань, мусичних змагань та змагань атлетів).

Хлопчика послідовно привчали не лише до елементарної товариськості, але й до активної соціальної позиції. Виховання в гімнасіях було підготовкою до військового навчання. Вісімнадцятирічний юнак міг бути прийнятим до числа вільних громадян і після принесення присяги на вірність державі він вступав у ряди ефебів. Дворічне навчання ефебів спочатку проходило у таборах, де вони засвоювали техніку тактику ведення бою. Другий рік ефеби проводили вже у віддалених гарнізонах. Вони вели життя регулярних солдатів, несли охорону на кордоні держави.

Не дивлячись на спільність кінцевої мети (захист рабовласницької держави від зовнішніх та внутрішніх ворогів), між вихованням молоді в Афінах і Спарті є суттєві відмінності. Афінська система відкривала більше можливостей для різнобічного удосконалення особистості. Військова фізична підготовка не заважала тут розвитку широкого культурного процесу. У Спарті ж було нормою не лише вузько військово виховання, але й безперечне принесення інтересів окремої особистості в жертву рабовласницькому колективу.

Однак, при цьому не можна забувати, що й Афінська держава справу розумового виховання нерідко надавала приватній ініціативі. Багато тут залежало і від фінансових можливостей батьків. У Спарті ж весь педагогічний процес не лише контролювався, але й здійснювався державою. А в Афінах така опіка поширювалась на виховання лише частково.

Перші громадські гімнасії тут з'явилися у VI ст. до н.е., а у V ст. до н.е. їх планування та архітектура досягли максимальної досконалості. З часом гармонійне виховання стало майже нормою не лише в Афінах, але й у багатьох інших містах та містечках, де жили вільні елліни.

Слово "гімнастика", точніше "гюмнастика", походить від грецького "оголений". Оголеність пов'язана із гомерівським періодом, коли заняття, які проводилися на березі річок, струмків і біля моря, містили багато таких завдань, для виконання яких одяг був перешкодою (подолання водної перешкоди, боротьба у воді). Згідно з іншими згадками, греки, вірячи у магію, вважали, що одяг може ослабити фізичні здібності людини.

Антична гімнастика у тому, що стосується її цілі навчання і вправ, складалася із трьох основних частин: із рухливих ігор, в яких під спостереженням батьків чи вихователів брали участь діти від 1 до 7 років, а також із навчання палестриці і орхестриці.

1. Вправи *дитячих ігор*, які проводилися у рамках фізичного виховання, вправи із м'ячем, обручем, біг, метання списа, диску та інші вправи, які розвивали спритність.

2. Елементи фізичного виховання, взятого у вужчому сенсі слова, охоплювала *палестрика*. Ця назва пов'язана із первісними залами для боротьби (палестра), які були побудовані у VIII ст. до н.е. замість турнірних майданчиків просто неба. У рамках системи вправ основу загальної фізичної підготовки складало комплексне випробування, *пентатлон*. Воно включало відповідно до традицій біг (приблизно 192-196 м), стрибки у довжину з гальтерами, метання списа, диску і боротьбу. З-поміж інших вправ, які відносяться до палестрики, найбільше значення мали рукопашний поєдинок, кулачний бій, боротьба вільним стилем, боротьба і метання каменів. У цій школі навчали також бігу зі зброєю, верховій їзді, стрільбі з лука, плаванню і навіть, за виключенням Спарти, веслуванню.

3. *Орхестрика*, що сформувалася із ритуальних танців, тісно пов'язаних з давніми обрядами посвячення, охоплювала мистецтво рухатися і вправи, що вважалися необхідними для розвитку спритності. Одночасно вона служила ввідним і додатковим до палестрики навчанням. До неї зараховували ігри із м'ячем і для розвитку спритності, акробатичні вправи, обрядові, театральні і бойові танці. Дуже важко з'ясувати розвиток вправ і їх різницю в орхестриці, тому що зображення вправ, що збереглися, показують не процес їх виконання, момент, який виражає їх зміст. На основі цього можна встановити лише те, що вправи з м'ячем, яким навчали у рамках орхестрики, не містять у собі елементів групової гри. А у самих формах танцювальних рухів і їх мотивах відображаються племінні мисливські традиції, ритуальні танці, а також звичаї сусідніх народів.

Фізичне виховання Стародавньої Греції через десятки століть було використане у багатьох країнах при формуванні національних систем фізичного виховання дітей і молоді.

Атлетика Стародавньої Греції за багатьма показниками, такими як: масовість, поголовне фізичне виховання та захоплення спортом, усвідомлення корисності занять фізичними вправами та збільшення обороноздатності держави, естетикою і кодексом честі атлета тощо, – дорівнюється, а можливо в чомусь і перевищує сучасну систему фізичного виховання.

3. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму

Найвищого розвитку рабовласницький лад досяг у Стародавньому Римі. На відміну від Стародавньої Греції Рим виник і розвивався як держава централізована, що робило його значно сильнішим, ніж Греція, і суттєвим чином вплинуло на розвиток різних сторін суспільного життя і культури, у тому числі і культури фізичної.

Історія Стародавнього Риму нараховує три основні періоди: царський період, період республіки і період імперії. Так званий царський період (VIII-VI ст. до н.е.) – це епоха розпаду родового ладу і утворення Римської держави.

Фізична культура цього періоду мало чим відрізнялася від фізичної культури інших народів. Носила вона переважно військовий характер. Поширені були змагання вершників, перегони колісниць, вправи в метанні списа, боротьба, кулачний бій тощо.

У період республіки (VI-I ст. до н.е.) Римська держава вела численні й успішні війни, розширюючи свою територію спочатку в Італії, а згодом і за її межами. Це привело до того, що фізична культура, як і багато інших сторін загальної культури, набула яскраво вираженого військового характеру. Але на відміну від Греції у Римі не було обов'язкової державної системи фізичного виховання. До того ж на великій території Римської держави не було можливості слідкувати за вихованням кожного хлопчика, та й не було необхідності у цьому. З великої кількості громадян завжди набиралося достатньо воїнів. Питання про фізичне виховання в родині вирішувалося з волі батька. Кожен римлянин повинен був бути готовим до несення військової служби, яка для більшості була єдиною можливістю зайняти більш високе положення у суспільстві. Крім того, завойовницькі війни, що супроводжувалися грабунками, приносили багатства навіть рядовим легіонерам. Тому кожна родина була зацікавлена у гарній фізичній підготовці юнаків.

У Римі існували приватні школи, у яких хлопчики із багатих і знатних сімей одержували гарну фізичну підготовку. Підлітки бігали, боролися, метали списи, навчалися їздити верхи, фехтували. Крім того, вони грали у м'яч та інші ігри. Час від часу в Римі влаштовувалися змагання, на яких юнаки змагалися у верховій їзді, фехтуванні та інших вправах військово-прикладного характеру (троянські ігри, римські ігри, плебейські, тобто народні, ігри, а також змагання з нагоди урочистих дат). Були й спроби проводити у Римі змагання подібні до Олімпійських, але вони не мали успіху.

Разом з тим вплив грецької культури в Римі, особливо після завоювання Греції посилюється. Римська молодь стала широко використовувати фізичні вправи греків. Змагання римських юнаків спочатку влаштовувалися на майдані, присвяченому богу війни Марсу (Марсове поле), а згодом для них почали будуватися спеціальні споруди, подібні до сучасних стадіонів, – *цирки*.

Таким чином, у Стародавньому Римі не склалася така струнка система фізичного виховання, як у Греції. Проте система військово-фізичної підготовки воїнів досягла тут досконалості. Навчання воїна тут було дуже суворим і було розраховане на розвиток у нього всіма можливими способами фізичної сили. Окрім регулярного навчання володіння зброєю і різних рухів широко практикувалися біг, стрибки, стрибки із жердиною, скелелазіння, боротьба, плавання – спочатку без одягу, потім у повному спорядженні, тривалі марші у повних похідних обладунках. І не тільки новобранці, але й ветерани-легіонери повинні були робити всі ці вправи, щоб зберегти фізичну бадьорість і спритність і бути звичними до втомливих занять і позбавлень.

У римській армії широко застосовувалися спеціальні приладдя для фізичних вправ: дерев'яний кінь, штурмові драбини, опудала для завдання ударів і уколів.

У кінці II ст. до н.е. у Римі створюється постійна, професійна армія. Це звільняє основну масу населення від військових обов'язків, і значення військово-фізичної підготовки молоді поступово зменшується. Разом із тим все більше зростає інтерес до різного роду циркових видовищ, які влаштовувалися представниками римської знаті з метою завоювання популярності у народу для досягнення своїх цілей (вибори на вигідні посади тощо).

Звільнення від військових обов'язків і фізичної праці, яка тепер цілком лягла на плечі рабів, римські громадяни в більшості своїй перетворюються у декласований натовп, який має масу вільного часу. Кількість видовищ для неї безперервно зростає. Якщо спочатку глядачі задовольнялися лише співом, музикою, боротьбою і кулачним боєм, то тепер з'являються битви із дикими тваринами або навіть страти, коли на арені цирків беззбройних людей віддають на поталу тваринам, з'являються і *бої гладіаторів*. Спочатку це був звичай, коли на могилах знатних людей після похоронів влаштовували битву гладіаторів, яка була відголосом людських жертвопринесень, але з II ст. до н.е. ці битви стали влаштовуватися в цирках спеціально для розваги глядачів.

Підготовка гладіаторів відбувалася в спеціальних школах, куди відбиралися фізично найсильніші раби. Їх навчали володіння найрізноманітнішою зброєю і складним прийомам ведення бою. Пізніше на арену цирків випускали цілі загони гладіаторів, а згодом стали влаштовувати між ними на спеціальних водоймах морські бої. Іноді гладіатори, які добре билися, в якості нагороди одержували свободу, але більшість із них гинула.

Хороша військова і фізична підготовка гладіаторів створювала небезпеку для Риму, особливо під час повстання рабів. Гладіатори завжди були передовим, найбоєздатнішим загоном повсталих. Добре відоме в історії повстання Спартака (73-71 рр. до н.е.) ледве не повалило Римську державу.

Незадовго до початку нашої ери в Римі відбувалися громадянські війни, викликані загостренням суперечностей рабовласницького суспільства – повстаннями і масовою втечею рабів, боротьбою за владу між різними угрупованнями аристократії. У прагненні стабілізувати своє становище верхівка римського суспільства все більш схилялася до встановлення диктатури. У Римі утверджується одноосібна влада імператорів. Володіючи державними коштами, імператори тепер мали можливість влаштовувати значно більш пишні і навіть багатоденні видовища для римського натовпу. Не дивлячись на те, що влада імператорів була, по суті, військовою диктатурою, популярність у народу, його підтримка, мали для імператорів велике значення. Кількість святкових днів у році до кінця існування Римської імперії досягала 175. Поряд зі змаганнями атлетів, гладіаторськими боями та іншими вступами у цирках широкий розвиток одержали *перегони колісниць*.

Для проведення змагань були побудовані грандіозні споруди. Найвідоміші з них *терми імператора Каракалли* (приміщення для плавання і купання) і *Колізей*.

З IV ст. до н.е. із приходом у Рим християнської релігії проведення свят поступово припиняється. Християнська церква вела боротьбу із цими видовищами, оскільки вони відривали людей від церкви, особливо у святкові

дні. Змагання, присвячені язичницьким богам, заборонялися, як такі, що суперечать новій релігії. У 394 р. до н.е. імператор Феодосій заборонив язичницькі святкування, в тому числі й Олімпійські змагання в Греції. Останніми були 293-ті *агони*. У 404 р. до н.е. було заборонено бої гладіаторів, які тепер замінялися змаганнями атлетів і виступами акробатів. У східній частині Римської імперії, Візантії, циркові видовища і особливо перегони колісниць зберігалися ще дуже довго. Однак у цілому, фізична культура рабовласницького ладу приходить до занепаду, поступаючись місцем культурі нового суспільства.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами розвитку фізичної культури у Стародавньому світі. Відповідно до теоретичного матеріалу заповнити таблицю (табл. 2).

Таблиця 2

Фізична культура Стародавнього світу

Калокагатія	...
Ірен	...
Ефеб	...
Палестра	...
Орхестрика	...
Терми Каракалли	...

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає принципова відмінність фізичного виховання у Спарті та Афінах?
2. У чому ключова особливість організації фізичного виховання у Стародавньому Римі?
3. Звідки походила традиція гладіаторських боїв?

Тема 4. Особливості фізичної культури у країнах Стародавнього Сходу та Америки

Мета: формування теоретичних знань щодо особливостей розвитку фізичної культури у країнах Стародавнього Сходу та Америки.

Основні поняття: шумери, перси, ігри з м'ячем, масаж, індоарійці, кунгфу, чжу ке, індіанці.

План

1. Стародавня Месопотамія.
2. Стародавній Єгипет.
3. Стародавня Індія.
4. Стародавній Китай.
5. Фізична культура народів Америки до Європейської колонізації.

1. Стародавня Месопотамія

Перші сліди фізичної культури стародавнього світу були виявлені у районі Месопотамії (сучасні території Іраку, Кувейту, частини Саудівської Аравії та частини кордонів Туреччини, Сирії та Ірану). В IV тисячолітті до н.е. тут склалися суспільні системи, в умовах примітивного войовничого деспотизму яких військові і культурні функції політичної влади були поділені між світськими та релігійними колами панівних класів.

Стародавню Месопотамію та прилеглий до неї регіон часто називають колискою людської культури та цивілізації. Саме тут вперше на службу державної організації були поставлені мистецтво, писемність, календар, а також фізична культура.

Збереглися лише окремі відомості щодо фізичної культури державних утворень на території Месопотамії з IV тисячоліття до н.е. Одним з них були *шумери*, які проживали п'ять тисяч років тому в долинах річок Тигр і Євфрат. В період формування та зміцнення окремих держав активну участь у підтримці й розвитку фізичної культури приймало, зокрема, вільне сільське населення, з якого набиралася у рекрути прошарок простих воїнів. Однак на більш пізніх етапах розвитку цих держав участь у демонстративних заходах змагального характеру і ритуальних танцях, які висували високі вимоги до фізичних даних учасників, із багато чисельними акробатичними елементами (оскільки вони служили військовим і культовим цілям), поступово ставало привілеєм замкнених груп панівного класу. Наймана ж армія, яка виникала зазвичай у періоди занепаду (її формували із представників сусідніх народів), збагачувала фізичну культуру елементами військово-прикладної підготовки.

Вирішальну роль у зміні фізичної культури Месопотамії, а згодом і Близького Сходу і всього стародавнього світу відіграла та обставина, що на початку II тисячоліття до н.е. був винайдений легкий (із застосуванням осі) і

швидкий *бойовий візок* (колісницю) на кінній тязі. Масове використання коней не тільки призвело до перетворення військового мистецтва і фізичної культури, але також покращило транспортне з'єднання між країнами і тим самим прискорило обмін культурними цінностями та досвідом.

Серед пам'яток про це, зокрема, свідчить *“Книга тренінгу”*, яка є найдавнішою із відомих методичних посібників з тренінгу коней. На основі різних письмових і неписемних джерел, а також деяких аналогій можна встановити, що саме тут палка, виготовлена з очищеного стрижня фінікової пальми, стала застосовуватися для гри в так званій м'яч із битою, а згодом і в кінному поло. Найдавніша пам'ятка культу боротьби на поясах, в основі якої лежали бойові прийоми полонення суперника, – бронзова статуя, виготовлена приблизно у 2 800 р. до н.е. виставлена в Багдадському музеї.

Про розвиток фізичної культури *Вавилону* свідчать теракотові зображення полювання, загону тварин, стрільби з лука, кулачного бою і змагань на колісницях, а також висічені на камені тексти, які датуються 1 800-1 750 рр. до н.е.

Від *ассирійської держави* до нас дійшло рельєфне зображення воїнів, що пливають, рухи яких нагадують стиль “кроль” (приблизно 1 200 р. до н.е.), а з пізніших часів – зображення володарів і знаті, які полюють на колісницях. Згідно з іншими знахідками, ассирійці організували навчання фехтування на мечех і метанню списа.

Стосовно *персів* відомо, що вони навчали своїх дітей у віці 7-16 років у “виховних будинках”, що діяли при дворах сатрапів, боротьбі, бігу, верховій їзді, метанню списа, стрільбі з лука і правдивості. Пізніше із цих закладів утворилися так звані будинки розвитку сили, які майже до поширення сучасного шкільного фізичного виховання і спортивних організацій залишалися центрами фізичної культури Персії. Подальшій підготовці юнаків служили обов'язкові мисливські випробування на сміливість, змагання з кінного поло (*чауган*), які виникли на основі “гри в м'яч із битою”, і які розвивали швидкість і спритність, і насамкінець гра індійського походження, яка стала відомою під назвою *“шатранг шахматнах”*, що виховувала здатність до стратегічного мислення.

2. Стародавній Єгипет

У *Стародавньому Єгипті* із запізненням приблизно на півтисячі років, в долині Нілу, розвернувся такий же процес розвитку, як і у Месопотамії. В кінці IV тисячоліття до н.е. в місцях проживання великих племен Північного і Південного Єгипту утворилося декілька відносно невеликих центрів політичної влади. Приблизно в 3 000 р. до н.е. міфічний цар Менес заснував першу єдину імперію.

Найдревніший із відомих рельєфів на спортивну тематику зображує перемогу царя Джосера (2778-2723 рр. до н.е.) у культовому змаганні з бігу. Біг давньоєгипетського царя-бога найочевидніше пояснюється тими ж мотивами, що і випробування героїв грецької міфології і сучасних вождів окремих

африканських племен, в ході яких кандидати фізичними досягненнями підтверджують, що вони достойні бути обраними.

Пізніше випробування з бігу при обранні царя-бога були витіснені боротьбою, яка краще виражає перевагу в силі та спритності, прийоми якої нагадують сучасну вільну боротьбу, акробатику і полювання (середина III тисячоліття до н.е.).

Вимога, щоб володарі мали всебічну фізичну підготовку, відповідала суті примітивної класової держави Стародавнього Єгипту, в якому фараони, будучи царями-богами, володіли майже необмеженою централізованою владою. Разом з тим на інших зображеннях помітні риси, характерні для фізичної культури Месопотамії. А саме ознаки процесу, в результаті якого у період правління V-VI династій панівні класи вже привласнили собі військовий вишкіл, що сприяла культу владі, полювання, боротьбу, фехтування на палицях і ритуальні танці.

Серед зображень танцівників, присутні також і жінки, фігури яких такі ж пласкі і худі як і чоловічі, рухи, які вони виконують, ближчі до гімнастики.

З поширенням рабовласництва магичний обряд відтіснявся на задній план, все більшого значення набував естетичний аспект публічного видовища. В *період Середнього царства* (2040-1730 рр. до н.е.) в результаті різних реформ освіти фізичне виховання, початково поширене тільки в сім'ях родової знаті, стало практикуватися і в закладах, які готували чиновників і жерців. Утворювалися училища для підготовки і відбору храмових танцівниць для містерій бога Озіріса.

До періоду Середнього царства відносяться і найдавніші написи, які містять детальний опис парних ігор із м'ячем. Проте, різні рельєфи, малюнки і скульптурні групи зображують тільки гравців, які кидають м'яч чи б'ють по ньому – в основному в жіночому одязі, – які ніколи не борються за м'яч. Тому можна зробити висновок, що фізичній культурі Стародавнього Єгипту були не відомі командні ігри. З іншого боку, це свідчить про те, що ігри з м'ячем культивувалися для естетичного виховання і веселого проведення часу жінок із панівних прошарків суспільства. Аналогічна ситуація була характерна і для танців.

Фізична культура *Нового та Пізнього царства* (1562-332 рр. до н.е.), із самого початку стала збагачуватися новими рисами. На створених за правління Аменхотепа II (1447-1420 рр. до н.е.) знаменитих зображеннях сфінксів зафіксовано вже змагання веслярів і воїни, що біжать за колісницями. В період правління спадкоємців цього фараона з'явилися перші документи, що свідчать про поширення змагань лучників і кулачних бійців.

На храмових святкуваннях Рамзеса II (1290-1223 рр. до н.е.) стали вже проводитися змагання з боротьби та фехтування на палицях із представниками Нубії, Лівії та інших народів, якими згідно з встановленими правилами керували судді. Бої на човнах, які відображали боротьбу за воду, що дає життя, згодом перетворилися в традиційні видовищні змагання.

3. Стародавня Індія

Розвиток фізичної культури Індії в стародавній період відрізнявся від традицій інших стародавніх культур. Відповідно до характерного пам'ятника 2 000-1 200 рр. до н.е. написаного на санскриті, корінне населення *Стародавньої Індії* мало найцінніші відомості в області ритуальної оздоровчої гімнастики, танцю та самооборони без зброї. Водночас поради зі зняття болю в різних частинах тіла за допомогою натискань і розтирань свідчать про розвинуте мистецтво *масажу*.

У стародавніх індійських описах вперше зустрічаються згадки і про такі форми поєдинку і єдиноборства, стиль яких характеризується завданням ударів рукою чи ногою по чутливих щодо болю частинах тіла суперника, а також проведенням прийомів на удушення. Що стосується помічених під час медитацій і екстазу шаманських танців органічних і психічних змін в організмі, що викликаються шляхом регулювання дихання, то ці спостереження лягли в основу створення *системи йоги*. В ході розкопок в околицях штату Пенджабі було знайдено кам'яну пластину – печатку, виготовлену в III тисячолітті до н.е., в центральній частині якої зображено фігуру людини, яка сидить у позі “лотос”.

Про високу культуру кінних змагань в Стародавній Індії на основі вживаної санскритської термінології свідчить “підручник з тренінгу” для коней. Характерний ритуал виразних рухів, який бере свій початок від магії родючості, одержав класичну форму в рамках інституту танцівниць в храмах.

З приходом із півночі племен *індоарійців* (1 200-600 рр. до н.е.) відбуваються корінні суспільні зміни. З'являється поділ суспільства на *касти*. Проте збереглися характерні магичні обряди, ритуали і міфологічні уявлення. Серед іншого – різні *вчення тантризму* і практика йоги. Відповідно до кастової приналежності з юного віку нав'язувалися уявлення про те, хто, чим і в якій мірі може займатися. Так, для неарійських каст вважалися “недоторканими” верхова їзда, всі вправи зі зброєю, які забезпечували бойову підготовку, а також йога. Разом з тим кшатрії вважали зовсім неприйнятним для себе займатися поширеними серед шудрів танцювальними вправами, а також вправами із опудалами, кубиками чи обручами й іншими видами змагань.

Однак арійська каста завойовників та їх озброєна челядь одержували фізичну підготовку високого рівня. Згідно з законами Ману, записаними у I столітті до н.е., вони були здатні успішно битися навіть із більш численним ворогом на рівнинах – на бойових колісницях і верхи, на ділянках місцевості, залитих водою, – на слонах і човнах, на лісистій і зайнятій кущами місцевості – застосовуючи лук, на гористій місцевості – із мечем і щитом. Вони також признавали за поєдинками зі зброєю і навіть голими руками роль чинника, який вирішує долю битви.

Змагання у силі і спритності, окрім військового вишколу у вузькому розумінні, мали також велике значення для святкових заходів давньоіндійських міст. Атлетичні змагання, змагання із самооборони зі зброєю і без зброї, перегони і змагання на колісницях, так само як і конкурси танців, які влаштовувалися на честь посідання трону новим володарем, традиційних

релігійних святкувань і повернення із переможних походів, відіграли важливу роль у справі об'єднання всієї громади. Гру в м'яч із битою “катхі-ценду” месопотамського походження, яка, подібно аналогічній перській гри, розвивала спритність, принесли сюди завойовники-арійці. Згідно з санскритськими рукописами, уже в VII столітті до н.е. в Індії повсюдно існував культ ігор на дошках, які вимагали зібраності і роздумів. Серед них виділялася попередниця сучасних шахів *чатуранга*, яка виховувала стратегічне мислення.

Фізична культура інших панівних каст була пристосована перш за все до складових системи канонів емоційно насичених танцювальними рухами та вправами із метою зміцнення здоров'я.

Навчання вищого рівня індійського танцювального стилю, художній мові його форм здійснювалося в закритих навчальних закладах, які готували танцівниць для храмів. Матеріал вправ із ціллю зміцнення здоров'я (йога), який базувався на традиціях раціональної магії, був розвинутий в таку містифіковану систему рухів, що вищі її ступені були доступні тільки для посвячених. Засвоїти практику йоги можна було у вчителя (*гуру*).

У тисячолітній “застиглості” сільських каст у формі таємних обрядів (субкультура) продовжували жити вправи пов'язані із самообороною без зброї, які збереглися з часу первіснообщинного ладу. Інші форми руху – такі як біг, стрибки у висоту, танці та ритуальні омивання, – так само як і публічні масові заходи були підкорені потребам релігійного світу Індії. Стрибки у висоту, наприклад, здійснювалися для підвищення родючості поля, а різні види оббігання предметів і змієподібні рухи в танцях підготовлювали шлях до переселення душі.

4. Стародавній Китай

У китайських хроніках, які належать до періоду *Стародавнього Китаю* VIII-VI ст. до н.е., повідомляється, що перші паростки фізичної культури, що одержала розвиток в долині річок Хуанхе і Янцзи, з'явилися на початку III тисячоліття до н.е.

Поруч із стародавніми святами і пов'язаними із ними звичаями і обрядами в хроніках часто посилаються на написану вочевидь в 2 698 році до н.е. книгу під назвою “*Кунгфу*”, в якій вперше були систематизовані кваліфіковані описи поширених серед народу різних вправ лікувальної гімнастики, болезаспокійливого масажу, ритуальних танців, які лікували від різних хвороб, а також бойових танців.

У Стародавньому Китаї велику роль у фізичній підготовці відігравали бойові танці, як і у всіх народів, які мали легке озброєння, і де кіннота не відігравала домінуючої ролі у веденні військових дій. Тут також склались форми рухів типу пантоміми, які, окрім розвитку спритності і стійкості воїнів, слугували також зображенню героїчних подвигів.

В Стародавньому Китаї, на відміну від Індії, не відбувається різкий поділ суспільства на касты. Тут залишається можливість для простолюдина добитися кращого положення у громаді завдяки фізичним і розумовим здібностям.

Сильно вплинули на суспільну роль фізичної культури прагматичні природно філософські погляди і медичні знання, одержані на основі експериментів. За допомогою методів лікування із використанням рухів було одержано можливість впливати на функціонування людського організму, це явище було найрозвинутішим у порівнянні із іншими центрами стародавнього світу.

Під час панування першої династії Шан були систематизовані лікувально-терапевтичні рухи і військова підготовка. У цей період основу військової підготовки складали змагання на колісницях, стрільба із лука, полювання, метання списа і рукопашний поєдинок без зброї. У рамках танцювальної культури почалося виділення танців, що виліковували хвороби, так званих танців померлих, що зображували подвиги предків, а також бойових танців, тобто, по суті, трьох головних джерел, із яких сформувалися більш пізні обряди.

За письмовими пам'ятниками і результатами розкопок, можна зробити висновок, що древня китайська фізична культура досягла розквіту під час панування династії Чжоу (XI-III ст. до н.е.). Відносно самостійні центри поселень феодалських правителів об'єднаної імперії створювали сприятливі для розвитку умови, аналогічні тим, що були в античних грецьких полісах. Два з шести предметів вищого ступеня школи – змагання на колісницях і стрільба з лука – носили яскраво виражений характер фізичного виховання.

Серед народу, за винятком рабів, одержав поширення попередник сучасного футболу – “чжу ке”. Ця гра використовувалася як додаткові рухи, що слугували розвитку швидкості, спритності і винахідливості, у підготовці піших воїнів. У центрі ігрового майданчика певного розміру на відстані 4 метрів один від одного в землю закопувалися 2 бамбукові палиці висотою близько 4 метрів, між якими натягували сітку. У верхній частині сітки вирізали отвір діаметром 60 см. Це були “ворота”. М'яч передавали один одному із двох сторін сітки, для чого били по ньому ногами і руками. Можна було торкатися м'яча головою, спиною, грудьми, і лише не можна було допускати торкання його відкритою долонею. Гру “чжу ке” спостерігали активні глядачі. Гравців, які одержували очки, преміювали вином, квітами, фруктами, а у свята вручали який-небудь прикрашений посуд. Тих, хто зазнав поразки висміювали. Тим часом на майданчик виходили дві інші команди, і матчі продовжувалися до тих пір, поки не зіграють всі команди.

Східне тлумачення “гри” не знало поняття абсолютного переможця, тому не потрібно було проводити матчі по такій схемі, коли ті, хто зазнав поразки виходили із гри. Однак правила гри були суворими. Розрізняли майже 10 порушень правил при використанні 70 різних видів ударів по м'ячу ногами і руками. В основному на основі таких же принципів проходили змагання з боротьби, кулачного бою, підняття важких предметів, перетягування каната, танців і змагань на воді.

Подібно до калокагатії стародавніх греків, у Стародавньому Китаї також склалася своя система ідеалів в галузі фізичної культури, що знайшла вираження в принципі “сань мей”. У цьому принципі, як в різних жанрах

мистецтва, знайшли відображення вимоги принесення користі для суспільства, володіння волею, яка сприяє моральному вихованню, і розвинутим смаком. У відповідності із принципом “цзинь і цзянь” “сань” виражав внутрішню, а “мей” – зовнішню досконалість. Особлива увага зверталася на формування волі і характеру. Якщо учасник гри в м'яч, чи борець грубив – суддя і глядачі клеймили його як “сяо цзянь”, що означало високий ступінь громадського презирства. Під час кулачного бою, який мав характер боротьби тіней, високо цінувалося не саме попадання в суперника (цзянь), а спритне ухиляння від ударів суперника з тим, щоб викликати у нього внутрішній неспокій (цзинь).

У подальшому перетворенні міського способу життя, ведені військових дій і мислення, танцювальні форми, які зародилися в V ст. до н.е. в рамках раціональної магії, все більше губили значення фізичних вправ, а згодом і військового вишколу і продовжували існувати як обрядові рухи.

Але навіть у цей “період розквіту” Стародавнього Китаю жінки не відігравали ніякої ролі у тому, що торкалося фізичної культури суспільства. Однак на виконаних на шовку зображеннях дитячих ігор можна часто побачити фігури дівчаток. У відношенні дівчат-підлітків існувала думка, що їм достатньо навчитися прясти, шити, готувати їжу, танцювати, достойно поводити себе і граційно ходити (дріботати). А “панські дівчата із кращих домів”, поклоняючись моді нівечення ніг, самі позбавляли себе більшості фізичних вправ та ігор.

У період бюрократичного, диктаторського правління династій Цинь і Хань (III ст. до н.е.-III ст. н.е.) почався перехід до феодалізму. Під впливом серії поразок від кочівників-гунів, які володіли численними мобільними кінними загонами, Великий Жовтий імператор Цинь (Цинь Ши-хуанди) і його спадкоємці провели корінну військову реформу. За допомогою різних виплат вони створили новий дворянський прошарок, зобов'язаний служити в кінноті.

У військових школах припинили їзду на колісницях. Були введені верхова їзда, стрільба із лука з коня, що скаче (“за методом гунів”), застосування незамінних у ближньому бою поясів і необхідних для ловлі солдатів суперника методів боротьби із використанням арканів. Історія військового мистецтва приписує цій військовій реформі те, що на початку I ст. до н.е. китайська армія змогла вигнати із території сучасної Зовнішньої Монголії дуже маневрову кінноту гунів.

Спираючись на нових воїнів-дворян, централізована влада знищила центри влади місцевих деспотів. Була ліквідована спадкова аристократія, яка в попередні століття перетворилася у рабовласників. Природно, були знищені і місця проведення представницьких турнірів. Водночас централізована влада прагнула також ослабити народні рухи, переслідуючи змагання у фізичній силі, які організовувалися у нижчих прошарків. Цим прагненням сприяло конфуціанство, яке проповідувало ідеологію централізму. Конфуціанство протиставляло “сань”, яке означало мудрість, достойність внутрішнього змісту людини, його фізичним чеснотам. На противагу цьому буддистські монахи і даоський таємний союз (II ст. до н.е.) заохочували фізичні вправи, пов'язані із самообороною простих людей

Лікувальна гімнастика кун-цзи, відносно не пов'язана із суспільно політичною боротьбою, тим часом розпалася на декілька напрямків, які різко відрізнялися один від одного. Основу нових, більш практичних напрямків складала так звана система “би цзинь чжи”, яку розробив даоський лікар Хуа де, який жив в III ст. до н.е., базуючись на спостереженнях за різними тваринами: ведмедами, мавпами, птахами, тиграми й оленями (у сучасному розумінні) “цзинь” відповідає вправам, що розслаблюють, а “цзянь” – вправам, що розтягують). За допомогою цих вправ хотіли перш за всевилікувати викривлення постави, захворювання органів травлення, дихальних органів і кровообігу. На основі принципів врівноваження пари протилежних “цзинь” і “цзянь” як предмет навчання лікарів було введено також розслаблювальний і тонізуювальний лікувальний масаж.

5. Фізична культура народів Америки до Європейської колонізації

Про фізичну культуру народів Америки відомо з археологічних знахідок, етнографічних колекцій та з іспанських хронік XVI–XVIII століть. У часи Колумба більша частина корінного населення Америки жила у соціальних умовах первіснообщинного ладу. Тільки у племенах, які населяли західний берег південної півкулі, а також у мексиканських і центральноамериканських племенах склалися своєрідні класові відносини.

Рівень розвитку виробничих сил тут набагато відставав від більш розвинутих країн Європи й Азії. Тварини як тяглова сила чи для верхової їзди тут не використовувалися, не було і колісних візків. Тут не знали навіть заліза. Зброя виготовлялася із каменю чи з бронзи. Племена, які промишляли полюванням, кочові й осілі племена часто воювали між собою за багатші території, за долини рік, за соляні копальні, через рабів і навіть деколи через каучук, який служив вихідним матеріалом для виготовлення м'ячів. Для тренування сили волі їх воїни застосовували форсовані марші, біг, веслування, боротьбу, силові змагання, ігри із м'ячем та збройні ігри, а також методи ще більш безпощадні, ніж у спартанців. Правом називатися дорослим користувався тільки той, хто із честю витримував ці випробування. При відсутності інших засобів пересувань серед різних видів фізичних випробувань значного розвитку одержав біг. Для бігунів того часу (*перуанців*, *тарахумарів*) характерна була не швидкість бігу, а в першу чергу витривалість і настирливість бігуна, які досягали незвичних для середньовічної Європи масштабів. Вправи з самозаглиблення представників духовного стану привели до виникнення системи оздоровчої гімнастики, подібної до індійської.

У місцях, населених колись *ольмеками*, на берегах затоки Гольф і в Ла-Венті, вчені знаходять пам'ятники, вже починаючи з XIV ст. до н.е., які зображують ритуальні ігри в м'яч, типові для фізичної культури того часу. На думку окремих авторів, величезні кам'яні голови в околицях Ла-Венти є пам'ятниками тим знатним ольмекам, які були обезголовлені після видатних досягнень, продемонстрованих ними у ході ігор.

У великій кількості збереглися рельєфні і настінні малюнки, які зображували класичні ігри місцевої культури II-IX ст. н.е. Іспанські джерела XIV століття неоднозначно вказують на те, що техніка володіння м'ячем у корінних жителів перевершувала навіть рівень італійських і французьких віртуозів. Вони володіли мистецтвом індивідуальної і командної гри. Чоловіки грали проти чоловіків, а жінки – проти жінок, але виступали і змішаними парами. По набитому або надувному м'ячу вдаряли ключкою чи різними частинами тіла.

У світі індіанських релігійних уявлень, що базувалися на культі полювання і родючості, гра виявилася необхідною. М'яч там можна було зустріти серед засобів, покликаних впливати на природу так само як у змаганнях та іграх богів, які утілювали сили природи. В Європі гра, яку витіснили із релігійних і виховних закладів, а також зі сфери громадського життя і діяльності, уже своїм існуванням означала порушення порядку і церковних канонів, рух у вільній атмосфері, протест проти заповіді середньовічного католицизму. Однак у Новому Світі вона задовольняла офіційні суспільні потреби, була тісно пов'язана з обрядами і новим літочисленням.

Суспільна роль індіанських ігор у м'яч розрізнялася залежно від ступеня розвитку різних племен. Ігри в *рокетт* племен ірокезів, тольтеків, дакотів і маскогів, які вели надзвичайно дикий спосіб життя, сильно нагадували їх військові дії і проходили за участі сотень людей. Ці ігри протягом тривалого часу розв'язували питання про авторитет племен, за їх допомогою вирішувалися і спірні питання. Часто і переселенці пропонували гру у м'яч чи фехтування на палках як засіб припинення розбратів і чвар, не дивлячись на те що у них функція гри була швидше пов'язана із культом сонця і обрядом родючості. Численність команд зменшилась до семи людей, а умови гри стали складнішими.

Записи стосовно техніки гри не містять у собі яких-небудь моментів, які торкаються винесення рішень про оцінку результатів і досягнень, мотивів таких рішень. Це надзвичайно ускладнює вивчення дійсної ролі звичаїв. Так, наприклад, на питання про те, чому в ході ритуальних ігор не використовувалися кисті і ступня ноги, спортивна історіографія досі не може дати задовільної відповіді. Деякі схильні шукати пояснення у тезисі про "неохайність кисті". Однак це повір'я не було поширене серед корінних жителів, які населяли Америку. Більш вірогідно, що у ході битв, які проводилися за допомогою примітивних засобів, і у першу чергу тих битв, у ході яких прагнули захопити полонених, головну роль відігравали панкратіонівські захвати, удари і поштовхи. А у процесі ігор, що у них були пов'язані із прагненням до мирного розв'язання спірних питань, невикористання кисті заздалегідь виключало можливість того, що змагання буде мати грубий характер.

Практичне заняття

Мета: закріплення і контроль теоретичних знань щодо особливостей розвитку фізичної культури у країнах Стародавнього Сходу та Америки

Кейс-матеріали: історичні карти, описи фізичних вправ, фотодокументи.

Завдання

1. Ознайомитись з теоретичним матеріалом.
2. Дати розгорнуті відповіді на поставлені запитання (заповнюючи таблиці).
3. Підготуватись до дискусії.

Ситуація: на території **Стародавньої Месопотамії** виникають і розвиваються перші державні утворення.

Запитання. Які особливості фізичної культури були притаманні різним державним утворенням Стародавньої Месопотамії?

Державне утворення	Відомості щодо стану розвитку фізичної культури
...	...

Ситуація: на території **Стародавнього Єгипту** мешкають великі племена, згодом утворюється імперія.

Запитання. Що відомо про фізичної культури Стародавнього Єгипту у різні періоди Стародавнього світу?

Історичний період	Основні форми фізичної культури
...	...

Ситуація: розвиток і становлення фізичної культури **Стародавнього Китаю** підпорядковується політиці керівних династій.

Запитання. Як змінювалась фізична культура Стародавнього Китаю за правління різних династій?

Правляча китайська династія	Основні тенденції у галузі фізичної культури
...	...

Ситуація: до **Стародавньої Індії** з півночі континенту приходять племена індоарійців, суспільство поділяється на касти.

Запитання. 1. Яким чином змінилась фізична культура індійців з приходом індоарійців?

2. Які форми фізичної культури й чому залишились практично незмінними після індо-арійської колонізації Стародавньої Індії?

Фізична культура Стародавньої Індії до індо-арійської колонізації	Зміни у фізичній культурі Стародавньої Індії після індо-арійської колонізації
...	...
Сталі форми фізичної культури корінного населення Стародавньої Індії	
1. ...	
2. ...	
3. ...	

Ситуація: у доколумбівські часи населення Америки було представлене різними племенами індіанців.

Запитання. Які форми фізичної культури й види фізичних вправ були притаманні різним корінним народам Америки?

Представники корінного населення Америки	Основні форми фізичної культури, види фізичних вправ
...	...

Тема 5. Витоки фізичної культури в Україні

Мета: формування теоретичних знань щодо виникнення та розвитку фізичної культури на українських землях у період від первіснообщинного ладу до Київської Русі.

Основні поняття: Трипільська культура, тризна, скіфи, сармати, еліннські поліси, анти, дужання, постриг.

План

1. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.
2. Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби.
3. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.
4. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян.
5. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі.

1. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу

Останні дослідження археологічної науки свідчать, що в Україні люди жили вже близько 800 000 років тому. 50 000 років тому на території України з'являється кремнієва зброя та знаряддя, а приблизно 12-8 000 років до н.е. було винайдено лук.

У добу первіснообщинного ладу було винайдено нові засоби пересування людини: човни (видовбані з дерева), лижі, санчата. Найдавніші зображення санчат в Україні належать до *Трипільської культури*. Племена трипільців залишили суттєвий слід у культурі України. Основою їх господарства були землеробство та тваринництво. У межах трипільських поселень існували культові місця, де відбувалися різноманітні ритуальні дії з елементами рухливих ігор, забав, змагальних фізичних вправ.

У поховальному обряді з'являється *тризна*, яка включала змагальні вправи, двобої, що засвідчено археологічними джерелами.

Популярними тут були також бойові танці. З розвитком культу бика у трипільців з'являються ігри-змагання з биком. У степу і на півдні лісостепу України розвинулося конярство. Жителі поселення Середній Стіг розводили найдавніших у світі свійських коней, використовуючи їх для їзди верхи.

2. Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби

Початок раннього залізного віку в Україні був пов'язаний із виникненням найдавніших великих племінних союзів, таких як *Кімерія* та *Скіфія*.

У першій чверті I тис. до н.е. Північне Причорномор'я населяли племена *кімерійців*. У них надзвичайно розвинутим було конярство. Кімерійці вели грабіжницькі війни. Вони мали добре розвинуту систему військово-фізичної підготовки молоді. У них сформувалися елементи складних обрядів-ритуалів, де домінували військові вправи та змагання у спритності, витривалості, умінні володіти зброєю.

Племена *скіфів*, *сарматів* проживали у Північному Причорномор'ї протягом VII ст. до н.е. III ст. н.е. на Дону, Уралі та Кавказі. Більшість скіфів жили кочовим життям, постійно вели завойовницькі війни, і тому військово-фізична підготовка була неодмінною частиною їхнього повсякденного побуту.

У зв'язку з тогочасним військово-політичним становищем у скіфів був неминучий розвиток бойової справи. Вони прекрасно володіли різними видами наступальної та захисної зброї. Очевидно, що ці якості здобувались в процесі довготривалих тренувань, добре організованого фізичного виховання.

Серед скіфів найпопулярнішими були верхова їзда та стрільба з лука. При чому у них як чоловіки, так і жінки однаково майстерно володіли конем і луком. Скіф народжувався у сідлі й проводив у ньому більшість свого часу. Майстерне володіння скіфами луком було оцінено багатьма народами, зокрема, стародавні греки запрошували скіфів для навчання стрільби з лука, скіфські раби-стрільці служили в Афінах в ролі поліціантів. Зі скіфами тісно були пов'язані сармати. Їх змальовують як сильних, жорстоких і неблаганних ворогів. Сарматські воїни були прекрасними вершниками і добре володіли зброєю. Навіть жінки брали участь у битвах і нічим не поступались воїнам-чоловікам у стійкості і мужності.

У дитячих похованнях скіфів і сарматів часто знаходять наконечники стріл, що дозволяє припускати передачу рухового досвіду у зв'язку з військовою направленістю життя. І у скіфів і у сарматів понад 20% жіночих поховань містять озброєння. Це свідчить, що у цих племенах військово-фізичній підготовці піддавалося й жіноче населення.

Таким чином, фізичне виховання у скіфо-сарматських племен мало військово-прикладний характер. При чому військово-фізичній підготовці піддавалися не лише чоловіки, а й жінки. Зважаючи на успішне ведення скіфо-сарматськими племенами бойових дій, їх виховна система була досить ефективною.

3. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я

У Північному Причорномор'ї починаючи з VII ст. до н.е. виникають *еллінські поліси*, найбільшими серед яких були: Ольвія (поблизу сучасного Миколаєва); Херсонес (в межах сучасного Севастополя); Тіра (в межах сучасного Білгород-Дністровського); міста Боспорського царства: Пантикапей (в межах сучасної Керчі), Горгіппія (в межах сучасної Анапи), Фанагорія (біля сучасного селища Сінне на Таманському півострові), Танаїс (біля сучасної станиці Недвигівської Ростовської області) та ін. Бувши окремими

незалежними державами, північнопричорноморські поліси здебільшого зберігали віру, звичаї та традиції своїх метрополій. Фізичне виховання та спорт були неодмінною частиною їх суспільно-культурного життя.

У Стародавній Греції існував культ красивого, добре фізично розвинутого людського тіла. Олімпійські боги – це атлети досконалі як тілесно, так і духовно. Прагнучи бути схожими на своїх богів та з метою виховання здорових боєздатних громадян у будь-якому давньогрецькому полісі повинна була існувати хоча б одна школа фізичного виховання – гімнасій, а у великих містах їх було навіть декілька. Поселення не могло вважатися містом, якщо у ньому не було гімнасію.

Саме тому є природним існування шкіл фізичного виховання навіть у найвіддаленіших куточках давньогрецького світу, якими були міста Північного Причорномор'я. Аналізуючи археологічні та епіграфічні джерела можемо стверджувати про наявність гімнасій в античний період в Ольвії, Херсонесі, Пантікапеї та Фанагорії. Окрім того, згадки у написах із Танаїса та Горгіппії про посади гімнасіарха дозволяють припускати факт існування тіло виховних закладів і у цих містах.

Керівництво та нагляд за гімнасіями у кожному місті доручалися вибраним народними зборами чи радою особам – *гімнасіархам*. Ця посада вважалася особливо почесною і на неї висувалися видатні громадяни поліса, які відзначалися особливими заслугами. Гімнасіархи сліdkували за фізичною та моральною підготовкою юнаків, турбувалися про будівлю гімнасію, устаткування і обладнання, опалення та освітлення, а також про своєчасне постачання оливкової олії, якою натиралися атлети під час гімнастичних занять.

Існують відомості, що у Північному Причорномор'ї посади гімнасіарха існували у Ольвії, Херсонесі, Пантікапеї, Танаїсі, Горгіппії. Про це свідчать багато чисельні епіграфічні джерела.

Безпосередньо за фізичну підготовку учнів гімнасію відповідали *недоτριби* – вчителі гімнастики. Вони не лише навчали, але й виховували своїх учнів, а за необхідності карали за непослух.

Школою військово-фізичної підготовки юнаків у північнопричорноморських містах, як і повсюдно в Елладі, був інститут ефебії.

Зміст фізичного виховання в античних колоніях Північного Причорномор'я, як і у Стародавній Греції, передбачав такі розділи: палестрику, орхестрику, ігри (рухливі, з м'ячем). Такий висновок базується на аналізі археологічних та епіграфічних джерел, знайдених у північнопричорноморських містах.

Жителі північнопричорноморських полісів дотримувалися віри та традицій своїх предків, можливо навіть більш ревно, аніж у їх метрополіях. Постійне перебування у ворожому оточенні потребувало особливої згуртованості усіх членів громади. Цій меті сповна служили *агони*. Бувши водночас і священним дійством, і видовищем, і способом проявити свою фізичну вправність, змагання завжди приваблювали до себе велику кількість

глядачів. Саме тому атлетичні ігри зазвичай супроводжували святкування в античному Північному Причорномор'ї.

Окрім місцевих, північнопричорноморські атлети також брали участь у багатьох загальногрецьких іграх. Це підтверджують знахідки на території Північного Причорномор'я нагород за перемоги у загально еллінських змаганнях та аналіз епіграфічних джерел як місцевого, так і немісцевого походження.

Атлети Північного Причорномор'я брали також участь і в афінських святкуваннях, найвідомішими з яких були Панафінеї, де переможці нагороджувалися розмальованими амфорами наповненими оливковою олією, добутою з плодів дерев присвячених Афіні. На призових посудинах з одного боку зображувався вид змагань, у якому була отримана перемога, з іншого богиця Афіна та напис "нагорода з Афін". Саме знахідки панафінейських амфор на території Північного Причорномор'я дозволяють стверджувати про безпосередню участь північнопричорноморських атлетів у Панафінеях, оскільки ці посудини використовувалися лише як призи і не призначались для торгівлі.

Отже, можна стверджувати про існування в античному Північному Причорномор'ї системи фізичного виховання та агоністики, які в цілому наслідували давньогрецьку традицію. Між північнопричорноморськими колоніями та іншими полісами давньогрецького світу існували своєрідні взаємозв'язки у галузі спорту. Рівень підготовки атлетів з Північного Причорномор'я був достатнім для участі та перемоги у загально грецьких змаганнях.

4. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян

Вже у V-VI ст. предки українського народу займали майже всю територію сучасної України, від пущ Полісся до Чорного моря і від Карпат до Дону. Вони виступають як окрема слов'янська група під іменем *антів*.

Давні літописці і мандрівники розповідають про характерні риси життя і поглядів древніх слов'ян, предків українського народу. В умовах постійних воєн із сусідніми племенами найбільше цінувалися фізичні якості людини.

Серед важких змагань із природою і боротьби із чужими племенами особливого значення набувала фізична сила, загартованість, спритність. Улюбленими заняттями і розвагами пращурів були лови, де не раз доводилося іти зі списом на ведмедя або наздоганяти і ловити диких коней. Молоді силачі відзначалися своєю прудкістю та силою на народних ігрищах.

Предки українського народу жили на шляху, який з'єднував Європу і Азію, Південь і Північ. Саме таке геополітичне розташування сприяло виробленню своєрідної системи фізичного виховання, яке відіграло чи не найголовнішу роль у військовому вишколі слов'ян-воїнів.

Тогочасний слов'янин жив близько до природи, і як господарські заняття, так і весь світогляд нашого пращура пов'язувалися з явищами природи. Стародавня слов'янська релігія – це культ природи. Найхарактернішою рисою

слов'янських вірувань був їхній зв'язок із землею. Близьке до природи життя давало людині гармонійний, життєрадісний погляд на світ. Тяжка щоденна праця чергувалася з радіщами і розвагами. В іграх, піснях, танках, змаганнях людина проявляла свої природні сили і вдосконалювала їх.

Стародавні літописи свідчать про так звану *тризну* – обряд пошанування загиблого воїна або померлого родича. Цікаво, що в програму тризни входили співи, танці, *дужання*, різноманітні ігри та забави.

Навчання влучного володіння луком починалося з дитячих років, одночасно з навчанням їзди верхи. Подальше виховання дитини проходило під наглядом батька та членів роду. Особлива роль у підготовці майбутніх захисників відводилася старійшинам роду або найдосвідченішим його членам. Фізичне вдосконалення юних слов'ян проходило в постійних іграх, забавах, танцях, змагальних вправах.

5. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі

У період формування Київської Русі у предків-українців збереглося багато самобутніх традицій національного тіловиховання. Молоді, починаючи ще з дитячого віку, прищеплювалися необхідні для праці та військової справи навички та якості.

Ще з часів військової демократії збереглись звичаї вишколу дітей. Одним із таких древніх ритуалів були "*постриги*" – перша в житті дитини посадка на коня.

Так, наприклад, "постриги" князя Ігоря відбулися в трирічному віці. Семирічним хлопчиком він опинився в Новгород-Сіверському. У цьому віці в Древній Русі починали навчати грамоти, стрільби із лука, фехтуванню, володінню списом і арканом, їзди верхи, а з дванадцяти років – і військовим хитроцям. Таким чином, до військового життя готувалися ще з дитинства. Святослав Ігорьович, наприклад, почав воювати вже малою дитиною. Володимир Мономах ходив на лови від тринадцятого року життя. Данило Галицький уже кількالكітнім хлопчиком володів мечем.

Слов'яни завжди споруджували собі річкові човни. Спершу це були видовбані стовбури дерев. Існують письмові свідчення, що такі *одно деревні човни* були поширеними на Дніпрі в X столітті. Про велику вправність українських воїнів-мореплавців свідчать їхні морські походи під проводом князів Олега та Ігоря.

Найголовнішими засобами фізичної підготовки в цей період були різноманітні ігри та фізичні вправи, тісно пов'язані з трудовою та військовою діяльністю. Юнаки змагались і в плаванні, стрільбі з лука, кінських "ристалищах", метанні списа.

Цікаво, що серед дорослих ще мала певну популярність гра з биком або двобій людини з роз'ятреною твариною.

Відомо, що в Україні ще з до княжих часів були розповсюджені різноманітні види дужання (боротьби). *Дужання*, як один з ефективних засобів

фізичного виховання, мало багато різновидів. Це *боротьба “на ременях”, “спас”, “навхрест”* тощо.

На початку IX століття в Київській Русі починає зароджуватися професійна військова організація – *дружина* князя. Вона складалася з трьох підрозділів. У перший – входили найбільш знатні, досвідчені воїни, які складали верхівку князівської влади. Другий підрозділ складався з молодих юнаків: “отроків”, “юних”. У третьому підрозділі гуртувалися власне *вої* – мужі хоробрі, які аж до половини XI ст. були головною силою князівської дружини.

Важливими засобами військово-фізичної підготовки воїв були дужання, двобої на палицях. Слід зауважити, що в Русі культ меча був настільки сильний, що меч застосовувався виключно у військовому поході. Відомо, що навіть проти повсталих смердів князі воювали іншою зброєю – бойовими сокирами. А в мирні часи всі постійно вправлялися в так званих двобоях на палицях, в чому вважалися неперевершеними майстрами. Суттєвим засобом фізичної підготовки воїнів були лови.

Важливим компонентом військово-психологічної підготовки воїнів слід вважати і морально-фізичний вишкіл. Суворе, небезпечне життя спричиняло гартування міцних характерів русичів. Так, князь Святослав: “...в походах не возив за собою возів, ані казанів, не варив м’яса, ... не мав він шатра, а спав на сідлі, – такими були і всі інші його воїни...”

Питання фізичної культури в ті часи звичайно не мали ґрунтового наукового забезпечення. Однак, національна фізична культура українців базувалася на багатовіковому досвіді, певному комплексі знань в галузі лічби. Використовуючи багатий досвід попередніх поколінь, починає формуватися своєрідна національна система фізичного виховання. Одним із компонентів був здоровий спосіб життя, який ґрунтувався на чіткому виконанні релігійних обрядів (чергування постів – “скоромних днів”, велике значення режиму дня тощо).

Велике значення в народних змагальних іграх приділялось віковому розподілу учасників цих ігор. Наприклад, відомо, що у боях навкулачки не допускалося, щоб досвідчені бійці змагалися з юнаками.

Необхідно зауважити, що фізична культура українського народу, розвиваючись на власній національній основі, мала не замкнений і обмежений характер. На розвиток фізичної культури українців мали безпосередні впливи культурні надбання сусідніх народів. Так, відомо, що на зразок західноєвропейських лицарських турнірів, відбувалися своєрідні “руські ігрища”.

Проте, вбираючи в себе кращі зразки європейської культури, фізична культура українського народу за своїм соціальним значенням та спрямованістю ґрунтувалася в першу чергу на звичаях та традиціях свого народу, що і зумовлювало її прогресивність.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами виникнення та розвитку фізичної культури на українських землях у період від

первіснообщинного ладу до Київської Русі. Відповідно до теоретичного матеріалу заповнити таблицю (табл. 3).

Таблиця 3

Витоки фізичної культури в Україні

Період	Притаманні риси, знаряддя, зброя
Період первіснообщинного ладу (трипільля)	...
Скіфо-сарматська доба	...
Північне Причорномор'я античного періоду	...
Стародавні слов'яни	...
Київська Русь	...

Питання для самоперевірки

1. Що являв собою поховальний обряд тризни у стародавніх слов'ян і трипільців?
2. Які спільні риси фізичної культури однаково притаманні кімерійцям, скіфам і сарматам?
3. Які еллінські поліси Північного Причорномор'я знаходились на території сучасної України?
4. З яких підрозділів складалася княжа дружина в Київській Русі?

Тема 6. Фізична культура та спорт в Україні у XIX-XX ст.

Мета: формування теоретичних знань щодо розвитку фізичної культури і спорту на території українських земель у XIX-XX ст.

Основні поняття: руханкове товариство, сокільський рух, Сокіл-Батько, Український Січковий Союз, Український спортовий союз.

План

1. Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні.
2. Особливості розвитку фізичної культури і спорту в Східній Україні у XIX-XX ст.
3. Особливості розвитку фізичної культури в Західній Україні (кінець XIX-30-ті рр. XX ст.).
4. Зародження та розвиток спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні. Діяльність сокільських, січових, пластових, лугових та спортивних товариств Галичини.
5. Особливості спортивного руху в Закарпатті та Буковині у першій третині XX ст.

1. Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні

Розвиток фізичної культури в Україні з кінця XIX ст. був досить різноплановим – пов'язаним із змінами у політичній ситуації. Становлення фізичної культури відбувалося в умовах бездержавності. Українські землі були розділені між різними імперіями: східна частина належала до царської Росії; західну було поділено між Австро-Угорщиною, Польщею та Румунією.

Впродовж першої третини XX століття в Західній Україні, регіоні на той час відокремленому від більшої частини українських земель, функціонувала своя, особлива модель розвитку спортивного руху. Зокрема відомо про систему організації і проведення спортивних змагань, ідейні й програмні основи спортивного руху, роль окремих діячів, розвиток спортивної термінології.

У цілковито інших історичних умовах формувалась система спорту в Наддніпрянській Україні. Йдеться перш за все про впливи царської Росії на український спортивний рух в перші десятиліття XX століття.

Таким чином, у XX столітті існувало декілька історично завершених моделей розвитку українського спорту.

2. Особливості розвитку фізичної культури і спорту в Східній Україні у XIX-XX ст.

У даний період українські землі східної частини України перебували під владою Російської імперії. Після поразки в Кримській війні 1856 року в імперії

настає загострення кризи феодально-кріпосної системи. У 1961 році відбувається скасування кріпосного права.

Ця подія стає початком розвитку нових відносин у різних сферах життя суспільства. Відбувається багато нових реформ. Зокрема, в ході військової реформи було скасовано 25-річну службу і введено загальну військову повинність. Це висунуло потребу в належній фізичній підготовці юнаків. У наслідок цього відбувається реформа і в галузі освіти – було введено обов'язковий урок гімнастики. Збільшується кількість міського населення, відповідно зростає активність життя міста. Таким чином, встановлюються сприятливі обставини для розвитку спортивних організацій.

У країні виникає *спортивно-гімнастичний рух*. В 1861 році в Одесі засновується перше *руханкове товариство*. Виникають гуртки любителів спорту в Харкові, Юзівці (Донецьк). На початок I Світової війни в Києві нараховувалося 4 студентські спортивні гуртки.

Починають розвиватися окремі види спорту. Серед найпоширеніших – *футбол*, який одержав розповсюдження в промислових регіонах (Одещина, Донеччина), де працювало багато закордонних інженерів. Один із перших гуртків було організовано в 1897 році в Одесі.

Поширювалася традиційна для України *боротьба*. Її розповсюдження було пов'язане із цирковим мистецтвом (це світова тенденція). Змагання з боротьби були дуже популярними. Один із найяскравіших українських борців – *Іван Піддубний*, який впродовж 40 років знаходився на високих щаблях спортивної боротьби, був 6-разовим чемпіоном світу.

Дуже популярним був *велоспорт*. По всій країні організовуються гуртки любителів велоспорту, будуються велодроми. Залучаються навіть жінки. Один із перших гуртків було засновано в 1900 році в Розівці на Донеччині. Серед відомих велосипедистів імена Івана Підгайського та Сергія Уточкіна – учасників багатьох велопробігів, які вражали своєю тривалістю та протяжністю. Зокрема, було навіть організовано велопробіг Київ – Північна Африка. У 1914 році проведено велопробіг Маріуполь – Бердянськ – Мелітополь – Сімферополь – Севастополь.

Популярною була також *важка атлетика*. Перший гурток було відкрито в 1896 році у Маріуполі, який стає одним із центрів розвитку цього виду спорту в царській Росії. Відоме було ім'я Миколи Лукіна, який розтягував руками автомобільну шину.

Із запізненням порівняно зі світовими тенденціями в Російській імперії почали розвиватися спортивно-гімнастичні організації, зокрема популярним був *сокільський рух*. У 1907 році в Києві було зафіксовано утворення перших сокільських організацій. У Києві, Кам'янець-Подільському, Вінниці організовуються "Січі". Існували також і *скаутські організації*. Але вже в 1911-1912 роках всі ці товариства було заборонено царським урядом у зв'язку із визвольними ідеями, які пропагувалися ними.

До Першої світової війни (в 1904 році) відзначаються перші виступи представників Російської імперії в Олімпійських іграх. Відома активна участь у

зародженні та становленні олімпійського руху російського генерала українського походження – *Олексія Бутовського*.

Вперше команда Російської імперії бере участь офіційною делегацією (до якої входили і українські спортсмени) на Іграх Олімпіади в 1912 році. Команда Російської імперії символічно розділила 15-16 місце із командою Австро-Угорщини, під владою якої перебувала інша частина українських земель.

Для Російської імперії це був невдалий виступ, що вразив самолюбство правителів держави. Тому було прийнято рішення з метою покращення розвитку спорту в країні та відбору кращих спортсменів регулярно проводити *Всеросійські Олімпіади*.

Першу таку Олімпіаду було проведено в 1913 році в м. Києві. Вибір міста-організатора був зумовлений наявністю в Києві єдиного в країні стадіону.

У цих змаганнях брали участь представники 20 міст царської Росії (Санкт Петербург, Москва, Київ, Харків, Чернігів, Одеса, Луцьк, Кам'янець-Подільський, Севастополь, Єкатеринослав, Рівне, Варшава, Рига, Тирасполь та інші), близько 600 учасників, які змагалися у 11 видах спорту (легка атлетика, важка атлетика, греко-римська боротьба, плавання, стрибки у воду, фехтування, гімнастика, стрільба, кінний спорт, велоспорт, мотоциклетний спорт). Географія міст-учасників турніру засвідчує активний розвиток спорту в Україні.

Цікаво, що для організації проведення першої Всеросійської Олімпіади у Києві було створено *Київський олімпійський комітет*, який очолив відомий фізіолог *Олександр Анохін*.

Період 1917-1922 рр. характеризується активною військово-фізичною підготовкою. Поширюється розвиток січових товариств та скаутський рух.

3. Особливості розвитку фізичної культури в Західній Україні (кінець XIX-30-ті рр. XX ст.)

Своєрідно розвивалася фізична культура в Західній Україні, яку було поділено між декількома державами: Австро-Угорська імперія, Польща, Румунія. Порівняно із землями Східної України, тут склалися більш сприятливі умови для розвитку спортивно-гімнастичного руху.

Кінець XIX-початок XX століття в Західній Україні ознаменувався піднесенням національно-культурного життя серед українців. Однією із особливостей цього процесу було те, що важливою складовою культурного, національного й політичного життя став *спортивно-гімнастичний рух*.

Він структурно включав *сокільські, січові* (пізніше лугові), *пластові* організації та спортивні товариства. Розвиваючись самотійно, але об'єднуючись довкола української державницької ідеї, ці товариства складали з одного боку потужний спортивно-гімнастичний рух, а з іншого – були стрижнем національно-виховного процесу.

Характерною рисою спортивно-гімнастичних товариств Західної України була їх чітка націоналістична позиція. Тут спортивні організації утворювалися

за національною ознакою: польські, угорські, румунські, українські. Так, наприклад, у Львові існував одночасно польський та український “Сокіл”.

Ще одна особливість західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху – поширення товариств у сільській місцевості. Зокрема, саме серед сільського населення були поширені осередки “Січей”. Така тенденція не зустрічалася ніде в Європі.

4. Зародження та розвиток спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні. Діяльність сокільських, січових, пластових, лугових та спортивних товариств Галичини

На Західній Україні з кінця XIX ст. постає новітній спортивно-гімнастичний рух. Своїм завданням цей рух ставив гармонійне, всебічне фізичне і психічне виховання українського народу в сукупності з формуванням характеру в душі потреб української нації.

У 1887 році у Львові укладається перший статут для українського гімнастичного товариства за чеським зразком, але лише у 1894 році влада дозволяє заснувати перше українське *руханкове товариство “Сокіл”* у Львові.

Свою діяльність це товариство поширює на весь край, окрім *руханки й змагу* (у містах), організовується *пожежна справа* (у селах) і *мандрівництво*.

У 1889 році у Чернівцях видано перший український підручник руханки. Далі виходить низка інших руханкових і спортових підручників.

Львівський “Сокіл” за головування *Івана Боберського* (1908-14 рр.), стає незабаром централею під назвою *“Сокіл-Батько”*, засновує “Сокільський майдан” у Львові, вишколює інструкторів та вчителів фізкультури, бере участь у *сокільському здвигі* в Празі (1912 р.) з чималим гуртом українських “соколів” з Галичини. Велике значення для пробудження національного життя мають сокільські здвиги (Стрий 1906 рік, Тернопіль 1910 рік, I Крайовий здвиг у Львові 1911 рік). У 1912-14 рр. при “Соколах” організовуються стрілецькі сокільські курені у Львові, Дрогобичі та інших місцевостях.

У 1900 році доктор *Кирило Трильовський* заснував *руханково-пожежне товариство “Січ”*. Відділи цього товариства розвивалися переважно на Гуцульщині. Спочатку вони працюють самостійно, а потім з’єднуються (1912 рік) в *Український Січовий Союз*; крім того, “Сокіл-Батько” закладав від 1909 року свої січові організації.

Український Січовий Союз скликав здвиги “Січей” у Станіславі в 1910 році, Снятині в 1912 році, у Львові в 1914 році (спільно з “Соколом-Батьком”). За галицьким зразком організуються “Січі” на Буковині від 1903 року, на Закарпатті – від 1920 року.

Спортові клуби організувала спершу університетська молодь, яка 1911 року заснувала *спортове товариство “Україна”* у Львові. Це товариство влаштувало змагання з копаного м’яча з поляками, чехами, угорцями, німцями, легкої атлетики, дужання, *ситківки*, *наколесництва* та інші.

У 1911 році відбуваються I *Запорізькі ігрища* (Львів), 1914 року – II *Запорізькі ігрища*. 1911 року *Олександр Тисовський* організує *“Пласт”*. З 1912

року, за почином *Івана Чмоли*, українські студенти Львівського Університету утворюють стрілецькі гуртки, проводять змагання зі стрільби. Спортові клуби існують у Перемишлі (“Сянова Чайка”), Тернополі та інших містах.

Завершенням праці всіх українських фізкультурників і грандіозною маніфестацією українства був другий крайовий (так званий шевченківський) здвиг 28 червня 1914 року у Львові (12 000 учасників), де взяли участь “Сокіл Батько”, Український Січовий Союз, спортові клуби, пластові гуртки, стрілецькі відділи (що у 1914 році створили *легіон Українських Січових Стрільців*). У 1914 році “Сокіл Батько” об’єднав 974 гнізда.

Під час визвольної боротьби 1917-20 рр. в Україні, не зважаючи на воєнний стан, голод, окупацію, фізична культура на всіх українських землях не замирала. По всій Україні були створені *напіввійськові, напівспортові юнацькі загони*, що відіграли чималу роль у визвольних змаганнях українського народу.

Після війни розвиток української фізичної культури на теренах, окупованих Польщею, Чехословаччиною і Румунією, затримувався владою, яка намагалася ввести фізичне виховання українців у рамки своїх державних спортових і фізкультурних товариств. Але українська громада увесь час уперто боролася за власні національні форми фізичної культури.

На українських землях під владою Польщі фізичне виховання молоді в школі, крім руханки (за шведською й данською системою з елементами німецької), містило різноманітні заняття на свіжому повітрі влітку і взимку, мандри та таборування (організовані “Пластом”). Рівень фізичної культури порівняно з австрійською передвоєнною школою дуже зріс. Крім того, провідна українська установа “Рідна Школа” щороку влаштовувала великі здвиги шкільної молоді з дбайливо підготованими вправами на площі “Сокола Батька” у Львові та інших містах.

Після війни змагання проводить спершу шкільна (чоловічі й жіночі гуртки) й університетська молодь. Відновили свою діяльність “Соколи”. У 1923 році “Сокіл Батько” відновив Запорізькі ігрища, він же проводив третій крайових здвиг в 1934 році. Відновлюють свою працю також “Січі”, а коли влада заборонила їх діяльність в 1924 році, *Роман Дашкевич* заклав замість них в 1925 році “*Луги*”, що мали у Львові рухівню й Луговий майдан (1934 рік); під тиском обставин “Луг” статутом 1932 року змушений був підпорядкуватися контролю державного Уряду Фізичного Виховання й відмовитися від ведення протипожежної справи. У 1939 році “Луги” налічували 805 товариств і до 50 000 членів, проводили окружні і крайові здвиги.

Постали нові спортові клуби, товариства, секції (чоловічі й жіночі): у Львові – Карпатський лещетарський клуб, Український Студентський Спортовий Клуб; засноване туристично-краєзнавче товариство “Плай”, “Мета”, “Стріла”; ловецьке товариство “Тур”, в Перемишлі – “Сян”, у Станіславі – “Пролом”, у Стрию – “Скала”, “Орлів”, “Каменяр” і багато інших – з перевагою копаного м’яча, рідше з іншими спортивними напрямками.

Такий активний розвиток потребував утворення керівної організації для планування роботи. Спортова секція “Сокола Батька” й спортові клуби створили 1925 року *Український спортовий союз* (УСС), який проводив

окружні й крайові змагання, курси та вишкільні табори, започаткував загальну “Відзнаку фізичної вправності” (1934-1939 рр.), видавав настанови, журнали, організував медичний контроль.

УСС на перше місце ставить масовий спорт й ігри, легку атлетику, плавання, зимові види спорту, бокс та інші, добиваючись щораз більших успіхів: у 1939 році існує понад 200 клубів, секцій, відділів, із понад 3 000 представників у різних видах спорту. Запорізькі ігрища 1939 року були завершенням праці, яка підтримувалася громадою.

5. Особливості спортивного руху в Закарпатті та Буковині у першій третині ХХ ст.

Розвиток *Буковини* з другої половини ХІХ ст. до 1914 року був, до певної міри, такий як і в Галичині. Бувши коронним краєм Австрійської імперії, Буковина перебувала під значними румунськими впливами. Однак, сусідство з Галичиною, приплив галицької інтелігенції, певна орієнтація Віденського парламенту на українські сили уможлилювали піднесення культурного життя на буковинських землях. Проте, особливо в ділянці спорту, процес українського пробудження був менш виразний і спокійніший, ніж у Галичині.

Перші *тіловиховні осередки* – буковинські “Січі” – виникають на початку ХХ століття. Вже у 1904 році Січові товариства об’єднуються в “Союз Січей”, який згуртував шість окружних Січових організацій. У 1914 році Січових товариств налічувалося на Буковині понад сто. Однак варто зауважити, що за змістом своєї роботи ці товариства були більше політичними чи ідеологічними інституціями, ніж організаціями тіловиховного чи спортивного спрямування. Крім “Січей” у 1914 році серед буковинської молоді поширювався також і *Пластовий рух*.

Цілковито по-іншому складалася ситуація до 1914 року в Закарпатті. Край був підпорядкований угорцям, які усіма засобами проводили асиміляційну політику щодо корінного населення, 70 відсотків якого складали українці. Закарпаття від Галичини відділяв австро-угорський кордон і, на відміну від Буковини, зв’язки Закарпаття з Галичиною були значно слабші.

Про розвиток спортивно-гімнастичного руху на Закарпатті до Першої світової війни існує мало відомостей. Попри несприятливі післявоєнні суспільно-історичні процеси, переважно сільський уклад життя, спорт поступово входив до щоденного побуту буковинців та закарпатців.

Восени 1920 року в умовах воєнного стану, запровадженого у “румунській провінції” виникає в Чернівцях українське спортове *товариство “Довбуш”*, яке за висловом львівської газети “Змаг” відразу отримало епітет “колиски українського спорту на Буковині”. Чернівецький “Довбуш” починає активну спортивно-виховну діяльність. Першою в “Довбуші” створюється футбольна секція, яка відразу набуває популярності серед молоді. Незабаром приходять перші успіхи, в 1923 і 1935 роках “Довбуш” виграє першість Чернівців з футболу.

Поступово, крім футболу, “Довбуш” береться за поширення “метавки” (гандболу), легкоатлетики, мандрівництва та плавання. У 1925 році “Довбуш”, завдяки своїм успіхам, отримує запрошення до Львова на товариські спортивні змагання. У 1927 році успіху домоглася гандбольна дружина, вигравши першість Буковини.

У 1925 році “Довбуш” здобуває стадіон, викуплений та обладнаний силами громадськості. Влітку 1936 року на цьому стадіоні відбулися урочистості на честь 15-ліття “Довбуша”. Програма Святкової Академії передбачала масові спортові ігрища за участю великої кількості запрошених гостей, більшість серед яких були передовими політичними й культурними діячами українського руху на Буковині. Тобто лідери спортивного руху Буковини відчували потребу й прагнули об’єднання українського народу засобами фізичної культури.

Помітна практична діяльність “Довбуша” активізувала розвиток спортивного руху в буковинських містах та селах. За короткий період 1928-1938 років утворено цілу низку українських спортових осередків по усій Буковині.

Практично усі українські спортивні клуби Буковини були залучені до системи румунського спорту й належали до румунських спортивних федерацій. Окрім футболу, на клубному рівні культивувалися також волейбол, хокей, велоспорт, плавання.

З приходом у 1938 році до влади в Румунії військових почався “період жорсткого, майже тоталітарного режиму”. Це позначилося і на розвитку спортивного руху. Почали масово закриватися українські спортові клуби, з’явилася небезпека втрати спортивного майдану спортивного товариства “Довбуш”. Чимало спортсменів – боксерів, футболістів змушені були перейти до інших товариств чи взагалі припинити спортивні заняття.

В інших умовах розвивався спортивний рух на *Закарпатті* у 20-30-ті роки. Центром спортивного життя стає Ужгород. У цьому місті наприкінці 1925 року група прихильників спорту зініціювала створення *спортивного клубу “Русь”*.

Появу “Русі” мадярські спортсмени, які домінували в ті часи в спорті на терені краю, сприйняли досить скептично. Однак, за короткий період СК “Русь” вийшов на чільні позиції в спортовому житті Закарпаття. До футбольної дружини “Русі” зголосилося чимало гравців, котрі виступали в мадярських командах, але усвідомлювали, що вони русини, тобто українці.

Футбольна команда “Русь” здобула в 30-х роках низку важливих перемог, стала гідним суперником інших закарпатських клубів. Влітку 1936 року ужгородська “Русь” увійшла до найвищої чехословацької ліги, виборовши право виступати серед 12 найкращих команд Чехо-Словацької Республіки, яка була фіналісткою чемпіонату світу 1934 року.

Більшість футболістів ужгородської команди “Русь” працювала народними вчителями. Грати доводилося у віддалених від Ужгорода містах і щоб встигати на працю після змагань, спортсмени користувалися командним літаком. Тому нерідко в пресі футболістів “Русі” називали командою “летючих

вчителів”. Усі футболісти користувалися серед молоді та старших громадян великим авторитетом.

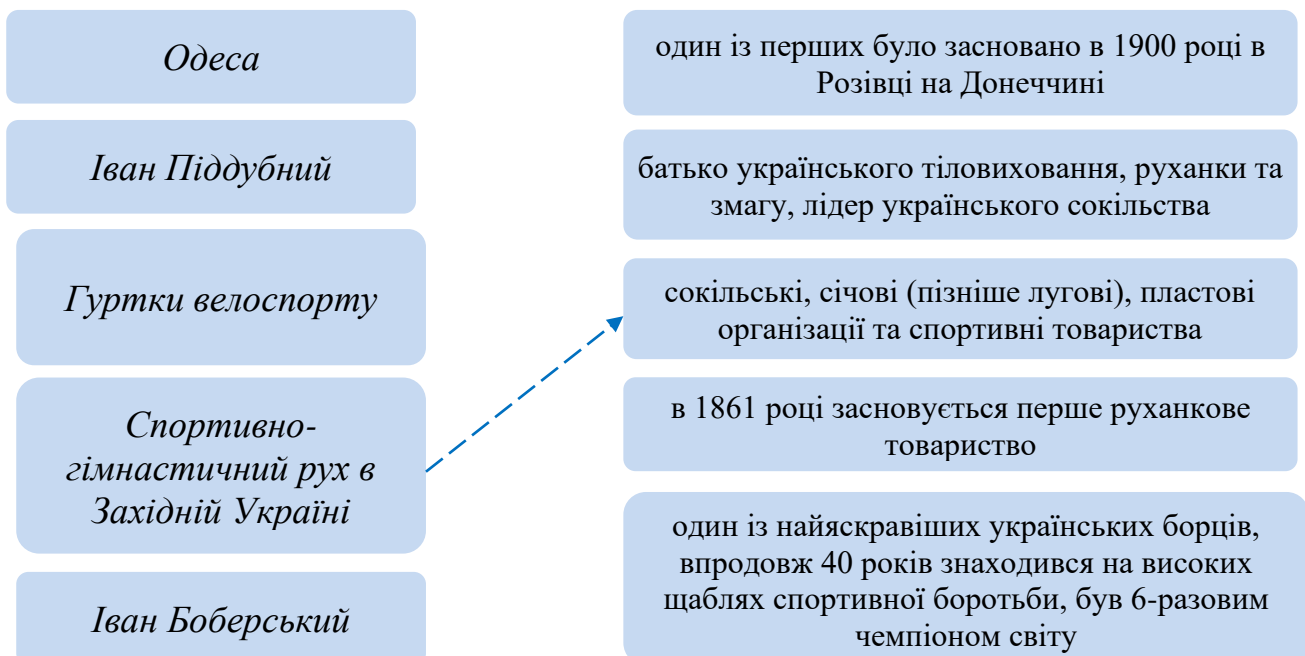
Крім футболу, у СК “Русь” успішно розвивались також теніс та легка атлетика. Успішна діяльність українського спортивного клубу в Ужгороді мала не стільки суто спортивне значення, скільки впливала на формування національної свідомості закарпатських українців.

В 30-х роках спорт масово поширюється й в інших місцевостях Закарпаття. Серед найпоширеніших видів спорту були футбол, теніс, волейбол, легка атлетика, а також зимові види, які особливо культивувалися в гірських районах Ясені, Рахові, Воловці.

Таким чином, як і в Галичині, спортивно-гімнастичний рух у Закарпатті та Буковині розвивався на національній основі. Спортивні товариства цього краю були складовою частиною загальноукраїнського руху, чинником національного пробудження. Внаслідок румунських та угорських утисків спортивний рух у цих регіонах не набув широкої масовості. І на Буковині й в Закарпатті існувало по одному сильному спортивному клубу, довкола їх і будувалася уся спортивна робота в краю: в Чернівцях ще був СК “Довбуш”, в Ужгороді – СК “Русь”. Ці клуби були чи не єдиними репрезентантами українського спорту в своєму регіоні.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами розвитку фізичної культури та спорту в Україні у ХІХ-ХХ ст. Визначити відповідність:

Питання для самоперевірки

1. Які види спорту розвивались на східних територіях України у ХІХ-ХХ ст.?

2. Які види спорту розвивались на західних територіях України наприкінці XIX-XX ст.?
3. Яке товариство відіграло найвпливовішу роль у розвитку фізичної культури і спорту на територіях Західної України?
4. Яку футбольну команду і за що преса охрестила “летючими вчителями”?

Практичне заняття

Мета: закріплення і контроль теоретичних знань щодо особливостей розвитку фізичної культури і спорту в Україні у XIX-XX ст.

Кейс-матеріали: історичні карти, наукові джерела, фотодокументи.

Завдання

1. Ознайомитись з теоретичним матеріалом.
2. Скласти словник термінів до теми.
3. Дати розгорнуту відповідь на поставлене запитання (заповнюючи таблицю).
4. Підготуватись до дискусії.

Ситуація: у XIX-XX ст. Українські землі були розділені між різними імперіями: східна частина належала до царської Росії; західну було поділено між Австро-Угорщиною, Польщею та Румунією. Розвиток фізичної культури в цей період пов'язаний зі змінами у політичній ситуації.

Запитання. Які особливості розвитку фізичної культури і спорту були притаманні різним географічним територіям українських земель?

Територія, історичний період	Особливості розвитку фізичної культури і спорту (види спорту, історичні персоналії)
Східна Україна	...
Західна Україна (кінець XIX-30-ті роки XX ст.)	...
Західна Україна (кінець XX ст.)	...
Буковина	...
Закарпаття	...

Тема 7. Олімпійські ігри стародавньої Греції

Мета: формування теоретичних знань щодо особливостей існування Олімпійських ігор у Стародавній Греції.

Основні поняття: агони, Немейські ігри, Піфійські ігри, Істмійські ігри, Панафінейські ігри.

План

1. Значення спорту у житті античних греків.
2. Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції.
3. Програма, зміст, учасники Олімпійських ігор.

1. Значення спорту у житті античних греків

На інтенсивний розвиток спортивних змагань у Стародавній Греції вплинув один із найважливіших елементів буття і культури стародавніх греків – агоністика – принцип змагальності, який реалізувався у різних областях життя (праці, мистецтві, спорті) з метою досягнення найкращого результату, визнання, прославлення сфер діяльності, примноження особистого престижу і слави міст держав.

Агони – різні змагання, які були однією із форм вшанування богів, привертали велику кількість учасників, які прагнули виділитися своїми досягненнями у тій чи іншій сфері життя. Атмосфера гострої конкуренції, змагальності і протиборства, без урахування якої неможливо зрозуміти образ життя стародавніх греків, їх культуру, природно впливала із міфів. Адже відомо, що олімпійським богам було властиве суперництво, змагання.

Глибоко вкорінений змагальний дух греків часто виражався в формі різних конкурсів. Ці конкурси були дійсним чинником прогресу Стародавньої Греції, вони забезпечували появу унікальних витворів. Музиканти і поети, художники і скульптори, філософи і оратори змагалися своїми витворами за першість – головну премію, яка дозволяла їм відзначитися і відчутти радість перемоги.

Таким чином, створювалася атмосфера справедливості, у якій людина мала можливість демонструвати свою майстерність, заслуги і відстоювати першість. Перевага тіла і духу у такій атмосфері була поставлена вище походження і багатства. Багато поетів, художників, філософів, скульпторів, ораторів завдяки змаганням і конкурсам добивалися широкого громадського визнання і високого суспільного положення не дивлячись на своє родове походження.

Природно, що у цих умовах, пронизаних ідеалами змагань, першості, досягнення фізичної та моральної досконалості особистості, особливе значення мали, звичайно ж, великі спортивні змагання, які набули у Стародавній Греції великої популярності.

Виховання спортивного духу в Стародавній Греції базувалося на тому ж фундаменті, що й інші культурні цінності грецької цивілізації. Людину вчили вірити в себе, у свої власні сили і можливості, у найвищі цінності людського життя. Людина розглядалася як видимий образ божества. Оскільки боги у греків мали ті ж самі людські риси. Тілесна досконалість, фізична і духовна сила для греків були базовими принципами, які, як правило, проявлялися і здійснювалися на спортивних аренах.

Саме завдяки таким суспільним підвалинам по всій Стародавній Греції проводилося безліч атлетичних ігор присвячених олімпійським богам. Крім олімпійських була ще низка змагань, які поступалися їм за популярністю, та все ж носили всегрецький характер і були вагомими подіями у громадському житті країни. Найпопулярнішими із них були Панафінеї, Немейські, Піфійські та Істмійські ігри.

Змагання, зазвичай, були частиною священних святкувань, які окрім них включали священнодійства та завершальні ритуальні банкети. Головна частина ритуалу полягала у жертвопринесеннях, які супроводжувалися урочистими процесіями. Ігри служили лише окрасою свята, але саме вони, а не священнодійства, викликали величезний інтерес в еллінів.

Немейські ігри, які проводилися також як і Олімпійські на честь бога Зевса, вперше були проведені у Немеї більш ніж через 200 років після початку Олімпійських – в 573 році до н.е. Після цього Ігри проводилися кожні два роки – на другий рік олімпійського чотириріччя – восени, на четвертий – взимку.

При розкопках в Немеї знайдені залишки фундаментальних спортивних споруд – стадіону з трибунами для великої кількості глядачів, фундаменти численних постійних дворів, трактирів, лазень, плавального басейну.

У програмі Немейських ігор були різні види спорту, однак найпопулярнішими були біг, боротьба, пентатлон. Переможці нагороджувалися вінками із плюща або селери.

Піфійські ігри проводилися в Дельфах на честь бога Аполлона. Існує міф, що Піфійські ігри заснував Аполлон на тому місці, де він убив грізного змія Піфона. Про особливий зв'язок Піфійських ігор із культом Аполлона свідчить і те, що першопочатково до програми Ігор входили тільки *мусичні* змагання – виступи музикантів, співаків, танцюристів, покровителем яких вважався сам Аполлон. Історична традиція говорить, що в 586 році до н.е., після однієї із воєн між грецькими містами в пам'ять про загиблих були вперше влаштовані поблизу Дельф змагання на колісницях, а з 582 р. до н.е. ці місцеві урочистості перетворилися у загальногрецькі. З 586 р. до н.е. почали відлік чотириріч – піфіад. Під впливом спартанських звичаїв учасники змагань виступали оголеними. Нагородою переможцям служили яблука, а згодом – вінки із гілок лаврового дерева.

Істмійські ігри були організовані на честь Посейдона – володаря моря. Вони проводилися в сосновому гаю на Істмійському перешийку з 581 року до н.е. кожні два роки, в перший і третій рік кожної Олімпіади, навесні. Програма складалася із виступів флейтистів і спортивних змагань: бігу, боротьби, перегонів на колісницях і конях. Нагороджували переможців вінком із соснових

гілок. Коринф, поблизу якого проходили Істмійські ігри, був багатим і впливовим містом, тому Ігри завжди справлялися пишно і приваблювали велику кількість людей. З 228 р. до н.е. в Іграх стали брати участь і римляни, траплялося, що під час Істмійських урочистостей оголошувалися важливі рішення римських правителів.

Панафінеї зародилися дуже давно і святкувалися на честь Афіні – богині покровительки міста, на її день народження 28 числа місяця Гекатомбайона (середина літа, липень-серпень). Фестиваль проводився кожного року, але від 556/5 р. до н.е. був встановлений кожні чотири роки (в 3-й рік кожної Олімпіади) і назвали його Великі Панафінеї.

Найпершими змаганнями були перегони на колісницях, але в класичний період вони були замінені кінними перегонами. Шість видів для хлопчиків і дев'ять для чоловіків проводилися більш ніж два дні. Призами для цих ігор були панафінейські амфори, що зображували Афіну на одній стороні, а на іншій – вид змагань, в якому була одержана перемога. Зворотний бік панафінейських амфор таким чином представляв повну картину видів спорту від 556 р. до н.е. до кінця античного світу.

Дні, що залишалися, були присвячені змаганням у *пирргічі* (військовий танець, виконаний у озброєнні) і показу та змаганням у фізичній здатності. *Мусичні* змагання були двох видів: читання епічної поеми і змагання у справжній музиці – тобто співання ліричної поезії під акомпанемент кіфари чи флейти.

2. Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції

Виникнення Олімпійських ігор пов'язано з найдавнішими ритуалами “присвяти”, “відродження до нового життя”. Ці ритуали включали уявлення про священний шлюб Сонця і Місяця.

Одним із древніх попередників Олімпійських ігор було, безсумнівно, *свято врожаю* жителів Пелопоннеського півострова. Побічно про це можна здогадатися, наприклад, по термінах їхнього проведення, обов'язковій присутності на них жриць богині родючості Деметри, нагородженні переможців вінком з оливи. Від похоронних змагань в Олімпійських іграх залишилися ті чи інші ритуали жертвопринесення. Характерною рисою релігійних вірувань древніх греків було вшанування небіжчиків атлетичними і військовими змаганнями. Ритуальний характер свят, включаючи змагання, був пов'язаний у древніх греків з віруваннями про те, що варто постійно дякувати олімпійським богам і іншим божеством за перемогу в бою, за гарний врожай, за порятунок під час аварії корабля, за гарне одруження, щоб вшанувати пам'ять покійного. Водночас у греків не було суворої релігійної церемонії.

Відповідно до міфів у долині поблизу Олімпії змагалися прості смертні, герої-напівбоги і навіть самі боги ще 3-4 тисячі років тому. Археологічні розкопки підтвердили, що ігри дійсно існували й у той далекий час. На додаток, у них дозволялося брати участь жінкам. Знайдені малюнки свідчать про те, що ще у 20 столітті до нової ери практикувалися кулачні бої, бої з биками, танці.

Існує декілька послідовних за часом міфів про заснування Олімпійських ігор. Найбільш древній з них називає серед засновників ігор Зевса. І згодом ця легенда підкріплювалася тим, що завжди свято в Олімпії проводилося на честь Зевса Олімпійського. Він уперше провів їх, святкуючи перемогу над своїм батьком Кроносом. Олімпійські ігри, засновані Зевсом проводилися нерегулярно, а згодом і зовсім припинилися.

Ще один міф пов'язує проведення Олімпійських ігор з одним з подвигів Геракла. Після здійснення одного зі своїх подвигів Геракл зібрав весь видобуток, приніс жертви олімпійським богам і заснував Олімпійські ігри, присвятивши їх Зевсу. Ігри почали проводитися один раз у 4 роки. Місце було обрано на священній рівнині Альтіс. Геракл обсадив цю площу оливами на честь богині Афін Паллади. Ці дерева вважалися священними. Зрізані з них гілки використовувалися для вінків переможцям. Але і ці ігри ще не стали регулярними.

Більш пізня легенда ґрунтується на відомих і міфічних особистостях і оповідає про поновлення Олімпійських ігор одночасно з установленням священного перемир'я між усіма містами учасниками на час проведення самого шанованого в Древній Греції свята.

Згодом, щоб упорядкувати проведення ігор і зберегти прізвиська переможців, греки вирішили з 776 року до н.е. записувати їхні прізвиська на кам'яних плитах в Олімпії. Крім того, з цього року почали вести облік проведених ігор. От чому саме ця дата взята істориками як рік заснування Олімпійських ігор.

3. Програма, зміст, учасники Олімпійських ігор

Олімпійські ігри Стародавньої Греції – найбільші загальногрецькі змагання, які проводилися регулярно через 4 роки в Олімпії – невеликому містечку в північно-західній частині *Пелопоннеського півострова*.

В Олімпії було багато чудових споруд і будівель, що увійшли в історію мистецтва, культури та спорту. Тут були храми Зевса, Гери, мармурові портики, святилища та скарбниці, статуї відомих атлетів, а також, звичайно, *спортивні споруди*: стадіон, іподром, гімнасій, палестра.

Святкування Олімпійських ігор проходило у третій повний місяць після літнього сонцестояння. Зазвичай цей день припадав на кінець серпня чи на початок вересня.

В Олімпійських іграх брали участь лише *вільнонароджені греки*, які повинні були тренуватися впродовж 10-12 місяців до початку змагань. Останній місяць тренування проходив у гімнасії Олімпії під наглядом *елланодиків* – суддів змагань, які й вирішували в кінцевому результаті хто достойний брати участь в Іграх. Заборонялося брати участь в Олімпійських іграх вбивцям, тим, хто не платив податків, хто був під слідством, святотатцям.

Жінки не брали участі в Олімпійських змаганнях, їм навіть заборонялося під страхом смертної кари бути присутніми на Олімпіадах як глядачі. Виняток

становили лише жриці богині Деметри. Але на честь богині Гери в Олімпії після закінчення Ігор влаштовувалися *змагання дівчат у бігу*.

Щоб усі учасники та глядачі могли в один день зібратися разом, раніше в рік проведення Олімпійських ігор розсилалися священні вісники – теори. Саме вони проголошували про початок священного перемир'я і оголошували дату початку змагань.

Олімпійські ігри проводилися надзвичайно урочисто і тривали в період свого розквіту до 5 днів. Керували Олімпійськими іграми елланодики – судді та організатори змагань. Вони обиралися за рік до чергових ігор з-поміж громадян Еллади. У час розквіту Ігор обиралося 8-10 елланодиків.

Учасники Олімпійських ігор поділялися на три вікові групи: хлопчики, безбороді, мужі. Загалом відомо про 18 видів змагань для дорослих і 6 видів – у хлопчиків та безбородих табл. 4).

Змагання з бігу на один стадій (*стадіодром, дромос*) впродовж 13 Олімпіад були єдиними в програмі Ігор. *Олімпійський стадій* дорівнював 192,27 м. Подвійний біг (*діаулос*) проходив на дистанцію дві стадії. Необхідно було добігти до поворотного стовпчика на відстані стадія, обігнути його і прибігти назад.

Довгий біг (*доліхос*) не завжди мав однакову дистанцію і дорівнював найчастіше 24 стадіям. *Пентатлон* (п'ятиборство) демонстрував гармонійний розвиток атлетів. До складу пентатлону входили біг, стрибок в довжину, метання списа, метання диска та боротьба. Стрибки в довжину виконували з невеликого підвищення, стрибали у яму, заповнену морським піском. Стрибок здійснювали із *гальтерами* (обтяженнями) в руках, вага яких складала від 1,5 до 4 кг.

Метання диска бере свій початок із військової історії греків. Вага диску складала від 3 до 5,7 кг, він виготовлявся із каменю, бронзи, заліза, олова та дерева. Діаметр становив від 13 до 33 см. Товщина в середній частині – 14 мм. Метали диск з невеликого підвищення. Робили маятникові рухи тілом перед метанням.

Спис метали з невеликого підвищення на точність попадання. Зазвичай його метали у щит із розгону. Змагання зі стрибків і метань супроводжувалися музикою флейти. Рухи атлетів повинні були гармоніювати із музичними акордами.

Змагання з боротьби проводилися на спеціально підготовлених майданчиках, які називалися *палестра*. Їх поверхня складалася із двох прошарків: розпушеної землі посипаної зверху піском. Жеребкування учасників проводилося за допомогою мідних круглих жетонів. Якщо букви на жетонах збігалися, то атлети боролися між собою. Володар непарного жетона відразу виходив у фінал без боротьби. Боролися лише стоячи до переможного закінчення (необхідно було три рази кинути суперника на землю).

У кулачному бою, як і в боротьбі час поєдинку не обмежувався. Поєдинок закінчувався тоді, коли один із учасників падав або здавався. Бити дозволялося тільки у голову, включаючи лице. Кулаки учасників були обмотані ремінцями. *Панкратіон* був сполученням боротьби та кулачного бою. Тут були дозволені

удари, захвати, поштовхи, больові прийоми та інше. Поєдинок починався у стійці як кулачний бій, а коли один із суперників опинявся на землі продовжувався як боротьба.

Таблиця 4

Зміна програми Олімпійських ігор Стародавньої Греції

<i>Олімпіади за лічбою</i>	<i>Роки</i>	<i>Види змагань</i>
1 Олімпіада	776 р. до н.е.	стадіон (біг на один стадій – 192,27 м)
14	724 р. до н.е.	діаулос (подвійний біг – 2 рази по 192,27 м)
15	720 р. до н.е.	доліхос (довгий біг – до 23 км)
18 Олімпіада	708 р. до н.е.	пентатлон (легкоатлетичне п'ятиборство) і боротьба
23	688 р. до н.е.	кулачний бій
25 Олімпіада	680 р. до н.е.	тесріппон (перегони колісниць з чотирма кіньми)
33	648 р. до н.е.	панкратіон, кінні перегони
37	632 р. до н.е.	біг на одну стадію та боротьба для хлопчиків
38 Олімпіада	628 р. до н.е.	пентатлон для хлопчиків (лише для цієї Олімпіади)
41	616 р. до н.е.	кулачний бій для хлопчиків
65	520 р. до н.е.	гоплітодром – біг в озброєнні
70 Олімпіада	500 р. до н.е.	апене (змагання колісниць з мулами) (занедбані на 84 Олімпіаді)
71	496 р. до н.е.	перегони на кобилах
93 Олімпіада	408 р. до н.е.	синоріс (перегони на колісницях з двома кіньми)
96 Олімпіада	396 р. до н.е.	змагання сурмачів і герольдів (вісників)
99	384 р. до н.е.	тесріппон для лоша́т
Олімпіада 128	268 р. до н.е.	синоріс для лоша́т
Олімпіада 131	256 р. до н.е.	перегони верхи на лоша́тах
Олімпіада 145	200 р. до н.е.	панкратіон для хлопчиків

Змагання колісниць були вперше проведені на Іграх 25 Олімпіади у 680 році до н.е. Спочатку у них брали участь двоколісні колісниці, запряжені четвірками коней. Потім ввели колісниці запряжені двійками коней. Згодом з'явилися перегони верхи на конях. Пізніше у програмі змагань на іподромі були забіги возів запряжених мулами. Переможцем оголошувався власник запрягу, хоча він міг навіть і не бути присутнім в Олімпії.

Помітною частиною Олімпійських ігор було вшанування переможців. У перші ж хвилини після перемоги атлета у його рідне місто відправлялися *доліходроми* (вісники), щоб повідомити радісну новину. Сама церемонія складалася із двох етапів. Відразу після закінчення змагання глашатай урочисто оповіщав весь стадіон про те, хто переміг у змаганнях, став *олімпіоніком*, сповіщав ім'я і місто переможця. В останній день ігор біля вівтаря Зевса ще раз

оголошувалися ім'я та батьківщина переможця. Він підіймався на бронзовий триніг. На його честь сурмили в сурми тричі. Він отримував найвищу нагороду – оливкову гілку у формі вінка, яка зрізалася золотим ножом зі священного дерева, посаженого, згідно з легендою, Гераклом. Після вручення нагород і вшанування переможців на їх честь виконувалися гімни і робилися жертвопринесення у храмі Зевса, а увечері проводилася ритуальна учта.

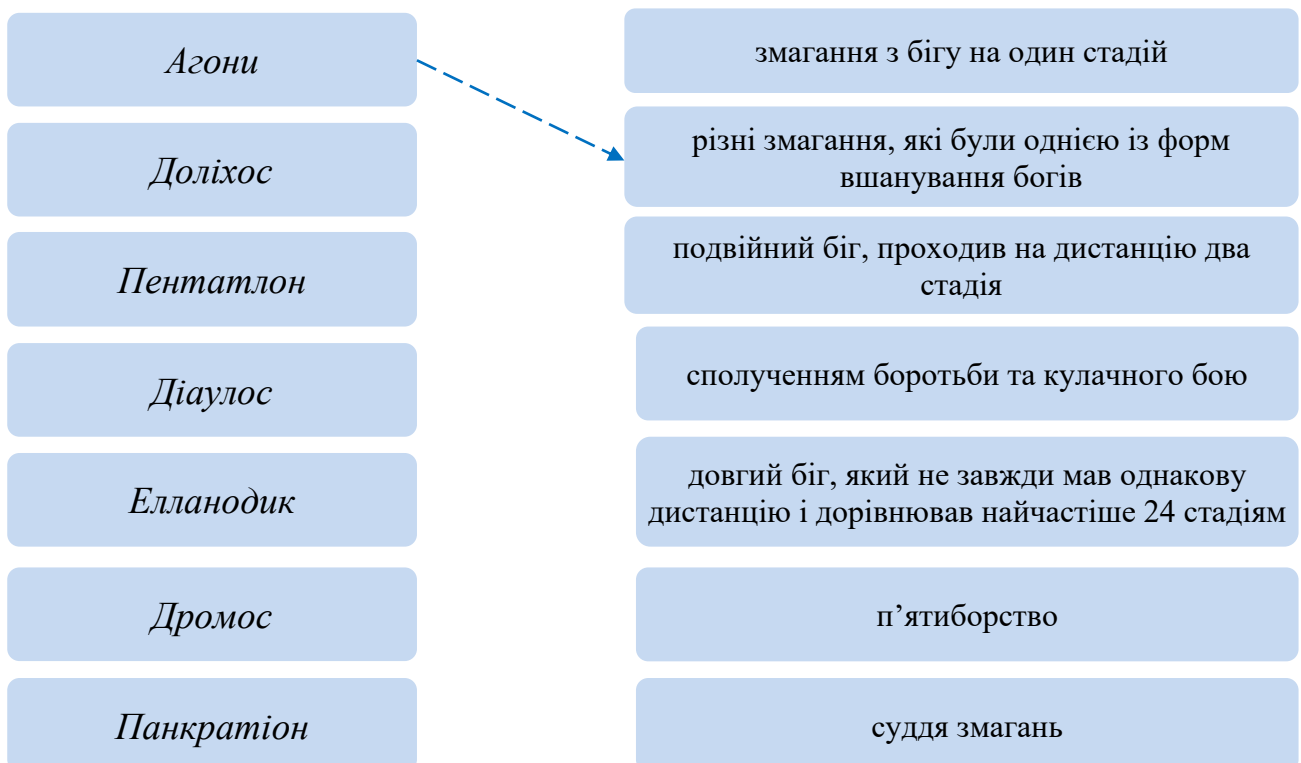
Урочисто зустрічали переможця у рідному місті. Він в'їжджав через головні ворота у присутності відомих громадян і всіх вільних на той час жителів. У деяких містах олімпіонік попадав у місто через пролом у міській стіні. Цей пролом у той же день закладали, щоб олімпійська перемога увійшла і ніколи більше не покинула місто. Знову проходило святкування уже в головному храмі цього міста. Переможець урочисто передавав вінки із листя священної оливи на зберігання у цьому храмі. У деяких випадках на честь олімпіоніків ставили статуї та карбували монети із їх зображеннями.

Олімпіоніків запрошували бути полководцями, їм могли довірити заснування нових колоній. Після смерті олімпіоніка його у рідному місті могли почати вшановувати як бога.

Регулярність проведення Олімпійських ігор просто дивовижна. Ні стихійні лиха, ні політичні перевороти, ні нашествия, ні війни не могли порушити терміни їх проведення.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами існування Олімпійських ігор у Стародавній Греції. Визначити відповідність:

Питання для самоперевірки

1. Які нагороди отримували переможці Панафінеїв, Немейських, Піфійських та Істмійських ігор Стародавньої Греції?
2. Які міфи та легенди існують щодо виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції?
3. Які види змагань з програм Олімпійських ігор Стародавньої Греції існують і сьогодні?

Тема 8. Відродження Олімпійських ігор сучасності. Діяльність П'єра де Кубертена

Мета: формування теоретичних знань щодо відродження і становлення Олімпійських ігор сучасності, ролі П'єра де Кубертена у відродженні Олімпійських ігор сучасності.

Основні поняття: олімпізм, відродження Олімпійських ігор, Атлетичний конгрес, МОК, хартія

План

1. Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності.
2. Життя та діяльність П. де Кубертена.
3. Атлетичний конгрес 1894 року та його значення.

1. Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності

Перша відома спроба організації змагань, подібних древнім Олімпійським іграм була зроблена англійцем Робертом Довером на початку XVII в. У дні Святої Трійці він у своєму маєтку влаштував “Олімпійські ігри”, що залучали досить багато глядачів. Програма цих ігор включала: боротьбу, фехтування, хокей на траві, змагання на палках, у стрибках, метання металевого молота чи списа. Досить часто проводилися в Англії XVII ст. спортивні фестивалі, які вже тоді називали “олімпійськими іграми”.

Першим серйозним дослідником олімпійського спорту Древньої Греції прийнято вважають англійця Джилберта Веста, який навіть свою докторську дисертацію присвятив історії Олімпіад. Він досить всебічно розвивав ідеї олімпізму, призивав до відродження Олімпіад, був гарячим прихильником продовження спортивних змагань, які проводилися з 1604 р., але, на жаль, припинилися.

Були спроби відродити спортивні змагання в душі Олімпійських ігор і на північноамериканському континенті. Помітний слід в історії спорту залишили “Олімпійські ігри”, що проводилися доктором *Уільямом Бруксом* у середині XIX в. у містечку *Венлок*. Переможець Ігор у п'ятиборстві одержував великий срібний кавник, присланий спеціально для цієї мети королем Греції.

Багато істориків вважають, що ідею поновлення Олімпійських ігор уперше висловив у 1793 р. німецький теоретик і практик в області фізичного виховання *Йоганн Кристоф Фридерик Гутс-Мутс*, що звернув увагу своїх сучасників на античну спадщину древніх греків і Олімпіади, що ними проводилися.

Ідея відродження Олімпійських ігор неодноразово виникала в XIX ст., коли в різних країнах (Швеції, Канаді та інших) робилися спроби проведення різних змагань з назвою “Олімпійські ігри”, що нагадували про древню культуру греків і відроджували дух античних Олімпіад.

Спроби відродження Олімпіад були й у Греції. Після врятування країни від турецької неволі в 1832 р. були пропозиції відродити проведення Олімпійських ігор у вигляді грецьких національних ігор, однак вони не були здійснені повністю.

У 1858 р. майор грецької армії *Евангелос Заппас*, що володів незвичайною енергією і великими фінансовими можливостями, запропонував королю Греції відновити проведення Олімпійських ігор. Він на власні кошти створив фонд олімпійців і побудував великий зал для змагань. Королівським указом був створений Оргкомітет і в 1859 р. проведені ігри в Афінах, названі “Панеллінською Олімпіадою”, присвячені до промислової і сільськогосподарської виставки. Вони включали біг на спринтерські і стаєрські дистанції, стрибки, боротьбу, метання диска і спису, кінні стрибки, лазіння по канату, командне перетягування каната. У змаганнях взяли участь греки з Малої Азії, Єгипту і Кіпру. Нагороджував переможців лавровими вінками і грошовими призами король Греції Оттон I. Ігри, що планувалися на 1863 р. не відбулися через смерть короля і викликану нею політичну напругу в країні. Проте, надалі такі змагання проводилися кілька разів – у 1870, 1875, 1888 і 1889 роках.

Слід відзначити й ідею “Англосаксонської Олімпіади”, що була запропонована у 1891 році як Ігри для країн Британської імперії та США, у якій би брали участь країни Британської імперії й Америка. Ця ідея знайшла підтримку в Англії, Австралії, Канаді, Південній Африці.

Однак жодні з цих “Олімпійських ігор” не перетворилися в національні і тим більше в міжнародні змагання.

Ідея олімпізму підтримувалася і завдяки історичним і археологічним вишукуванням. У XVIII ст. були зроблені перші спроби провести розкопки в місцях проведення спортивних змагань у Древній Греції. Однак успіху вони не мали. У 1829 р. французька експедиція успішно провела розкопки, знайшовши залишки будинків і ряд експонатів, що мали велику художньо-пізнавальну цінність. Низку експедицій провели і приватні особи. Хоча результати проведених досліджень були поки незначними, але вони привернули увагу громадськості, викликали прагнення більш глибоко досліджувати історію проведення Олімпійських ігор стародавності.

Величезну роботу з розкопок у районі Олімпії провів, захоплений ідеєю олімпізму археолог *Ернст Курціус*. В різні роки він зробив важливі знахідки, що стосуються до Олімпійських ігор Древньої Греції, попри те, що археологічні дослідження були ускладнені в зв'язку з наявністю великого шару річкових наносів. Ця робота, як і висловлювання Е. Курціуса про Олімпійські ігри, стимулювали розвиток олімпійської ідеї.

Велику роль у відродженні Олімпійських ігор зіграли і національні системи фізичного виховання і спортивного руху, які склалися в XVIII-XIX ст. Відродженню сучасних Олімпійських ігор багато в чому допомогло і поширення в другій половині XIX ст. різних видів спорту, проведення великих *міжнародних змагань*.

Так вже в 1846 р. у Сідней (Австралія) був проведений перший світовий чемпіонат з плавання на дистанції 440 ярдів (402.3 м). У 1858 р. також в Австралії був проведений світовий чемпіонат на дистанції 100 ярдів (90 м).

Великі міжнародні змагання зі швидкісного бігу на ковзанах, починаючи з 50-х років минулого сторіччя, стали проводити в Голландії. У цих змаганнях, що збирали до 20-30 тисяч глядачів брали участь спортсмени з Америки, Данії, Норвегії, Англії, Голландії й інших країн.

Змагання стали проводити і з інших видів спорту. Наприклад, у 1871 р. в Будапешті (район Будапешта) були проведені великі змагання зі стрільби, у яких брали участь кращі стрілки Австро-Угорщини, Америки, Туреччини, Німеччини, Швейцарії. У 1877 р. відбувся перший Вімблдонський турнір (Англія) з тенісу на трав'яних кортах, у якому взяли участь і закордонні спортсмени. Уперше чемпіонат світу зі швидкісного бігу на ковзанах був проведений в Амстердамі в 1889 р., змагання на першість Європи з легкої атлетики стали проводитися з 1891 р., з веслування – з 1893 р.

З метою керівництва розвитком спорту інтенсивно почали утворюватися національні і *міжнародні спортивні об'єднання* – союзи, федерації, ліги. Наприклад, у 1858 р. була створена “Національна федерація бейсболу Сполучених Штатів Америки”, у 1863 р. – англійська футбольна ліга, пізніше національні федерації гімнастики, плавання, ковзанярського і вітрильного спорту, веслування, велосипедного спорту, легкої атлетики, боротьби, важкої атлетики були створені в багатьох країнах світу.

У 1881 р. була створена Міжнародна федерація гімнастики (ФІЖ), 1892 р. – міжнародна федерація гребних товариств і Міжнародний союз ковзанярів. Крім федерацій і союзів створювалися національні і міжнародні спортивні об'єднання, на діяльність яких сильно впливали державні інтереси, політичні установки чи релігійні принципи. Але багато з цих організацій виявили прагнення до широкого міжнародного співробітництва, підсумком якого могло б стати відродження Олімпійських ігор.

Ідея відродження Олімпійських ігор до кінця ХІХ в. охопила майже всю спортивну громадськість, підтримувалася багатьма державними діячами. Але мало хто тоді думав, що цю ідею втілить у життя французький просвітник П'єр де Кубертен, тому що Франція в той час не належала до числа держав з розвинутими видами спорту.

2. Життя та діяльність П. де Кубертена

Відродженню сучасних Олімпійських ігор світ зобов'язаний у першу чергу енергії і наполегливості історика, літератора, педагога, соціолога, барона *П'єра де Кубертена*.

П. де Кубертен народився 1 січня 1863 р. у Парижі в родині живописця з древнього роду. У дитинстві він любив їздити верхи, займався фехтуванням, веслуванням. У дванадцятирічному віці він прочитав книгу “Шкільні роки Тома Брауна”, зміст якої і викликав у нього глибокий інтерес до фізичного виховання. Ще будучи дитиною, Кубертен разом з батьками побував в Італії,

Німеччині, Австрії, Швейцарії. У юнацькому віці кілька разів відвідав Англію, де захопився філософією Томаса Арнольда – одного з пропагандистів англійської школи фізичного виховання.

Навчався в одному з паризьких ліцеїв, після закінчення якого вступив у Паризький університет, де одержав звання бакалавра мистецтв, науки і права. Далі Кубертен продовжив освіту у Вільній школі політичних наук у Парижі, познайомився з французькою філософією, історією англійської освіти. Значний вплив на нього справив професор гуманітарних наук і риторики Карон, що викладав грецьку мову, історію Древньої Греції і Римської імперії.

Безсумнівно політичні події, що відбувалися в Європі, і в першу чергу поразка Франції у війні з Пруссією, вплинули на виховання і погляди Кубертена. Це був період заходу Франції як великої держави. Німецька нація виходила на світову арену. Її система освіти виявилася кращою.

Це була, попри маленький ріст, людина великої енергії, з ясною і чіткою мовою і сміливими проєктами. Так багато сучасників характеризували Кубертена.

П'єр де Кубертен у період 1886-1887 рр. опублікував низку статей із проблем фізичного виховання, де на відміну від багатьох своїх сучасників закликав не копіювати закордонний спорт, а створювати на його основі щось нове, наприклад, відмовитися від воєнізованого виховання молоді на основі німецької гімнастики.

Уряд Франції, стурбований фізичним станом нації в 70-х роках минулого століття ввів обов'язкові гімнастичні програми в школах, орієнтуючись в основному на німецький досвід. Реформатори ждали від уряду більш серйозного удосконалення системи виховання, спираючись на досягнення різних країн. Кубертену було доручено вивчити структуру освіти в передових країнах і розробити рекомендації з удосконалення французької системи виховання.

Кубертен виконав це завдання і вніс рекомендації щодо кардинальної зміни системи освіти і виховання. Основним резервом удосконалення системи виховання молоді у Франції Кубертен вважав обов'язковий перегляд відношення до фізичного виховання як найважливішого фактора зміцнення здоров'я нації. Він відмовився від німецької системи фізичного виховання як зайвої, грубої і воєнізованої, а рекомендував перейти на удосконалений варіант англійської системи, орієнтованої на ігри і рекреаційні види діяльності.

Завдяки глибокому вивченню впливу рухової активності і спорту на здоров'я, культуру, освіту і виховання людей у різних країнах Кубертен сформував своє власне відношення до спорту не тільки як до засобу виховання й освіти, але і як фактору розвитку міжнародного співробітництва, зміцнення світу і взаєморозуміння між народами. Формуванню такого відношення до спорту Кубертену допомогло не тільки вивчення стану фізичного виховання і спорту кінця XIX в., але й історичні дослідження розвитку систем фізичного виховання і спорту в різних країнах. Найближчим і співзвучним уявленням Кубертена про місце спорту в суспільстві були погляди древніх греків, реалізовані в їхній системі виховання, різних спортивних змаганнях, найбільш яскравими з яких були Ігри давньогрецьких Олімпіад.

П'єр де Кубертен запропонував французькому уряду свою олімпійську ідею, першим кроком у реалізації якої повинне було стати розгортання широкої системи міжнародних змагань як основи для розширення міжнародного співробітництва, протидії розбрату між країнами. Однак заклики Кубертена були холодно зустрінуті у Франції і йому довелося відстоювати і пропагувати свої ідеї в інших країнах Європи і США.

Проект Кубертена, в основі якого було *відродження Олімпійських ігор*, виявився привабливим і прийнятним для багатьох національних спортивних федерацій, що прагнули до встановлення впливу на розвиток окремих видів спорту, а також для державних органів, зацікавлених у додатковому механізмі вираження державної політики і підвищення національного престижу.

За словами самого Кубертена, його кампанія за відродження Олімпійських ігор почалася 30 серпня 1887 р. після опублікування статті, у якій він звернув увагу французів на необхідність більш різнобічної фізичної підготовки дітей у школах і оголосив про створення Ліги фізичного виховання.

У 1888 р. Кубертен видає книгу “Виховання в Англії”, а через рік “Англійське виховання у Франції”, у яких ділиться своїми ідеями. 1 липня 1888 р. на засіданні Комітету із впровадження фізичних вправ, створеного в Міністерстві освіти Франції, Кубертен виклав основні принципи ідеї відродження Олімпійських ігор. Вона одержала схвалення, але не більше, тому що роль цього Комітету була по суті тільки в створенні основ олімпійського руху.

Людина діяльна, що володіє неабиякими організаторськими здібностями, Кубертен врахував невдалий досвід греків у проведенні змагань 1859-1889 рр. і вирішив залучити до організації відродження Олімпійських ігор видних спортивних діячів різних країн, щоб із самого початку додати олімпійському руху міжнародний характер. З цією метою в 1889-1890 рр. він веде велике листування з фахівцями різних країн, організовує низку міжнародних змагань з різних видів спорту, здійснює ділові поїздки до США і Великобританії.

Кубертен уперше відвідав США в 1889 р. як учасник науково-практичної конференції з фізичного тренування, після чого в 1890 р. він організував у Парижі Міжнародний науковий конгрес аналогічного змісту. Замітки про цей конгрес підвищили популярність Кубертена і дозволили йому установити тісні зв'язки зі спортивними організаціями Англії і Північної Америки. В той самий час створюється Союз спортивних товариств Франції, першим генеральним секретарем якого був обраний Кубертен.

У 1892 р. на асамблеї Союзу, що проходила у великому залі Сорбонського університету відбулася історична дискусія про спорт. Кубертен виступив з доповіддю “Фізичні вправи в сучасному світі”. Це був, власне кажучи, його перший крок до інтернаціоналізації спорту, його перша публічна пропозиція про відродження Олімпійських ігор.

Відвідування США і Великобританії дозволило Кубертену знайти активних прихильників відродження Олімпійських ігор в особі *доктора Вільяма Пені Брукса*, засновника Олімпійського товариства Мач Венлок (1890) і Національної олімпійської асоціації (1895), *Вільяма Слоена* – професора

політичних наук у Принстоні, який користувався великим авторитетом в університетських колах, що керували розвитком спорту в Америці, а також *Чарльза Герберта* – переможця багатьох великих змагань 70-х років минулого сторіччя з бігу і веслування, надалі великого організатора спорту, поборника олімпійської ідеї і створення міжнародних федерацій. Кубертен високо оцінював діяльність цих людей.

Йдучи до своєї мети, Кубертен активно займався і практичними справами. У жовтні 1892 р. він запросив у Францію команду англійських веслярів (англійці в той час мали першість у гребному спорті). Потім Кубертен почав підготовку французьких спортсменів до гребної регати в Хенлі (1893 р.).

У Франції було три окремих товариства, що займалися гребним спортом. Виникало багато організаційних питань: кого запросити в збірну команду, хто буде оплачувати витрати, які витрати підлягають оплаті, хто є “аматором”? У статутах двох французьких товариств дозволялося одержувати грошові призи. Але Кубертену довелося прикласти багато зусиль, щоб переконати прийняти англійські правила, що забороняли одержання грошових призов, тому що веслування в Англії було спортом, що належало більш забезпеченим прошаркам суспільства. Виникло запитання чи приймуть в Англії усю французьку команду. Адже англійці не допускали до змагань не тільки тих, хто одержував грошові призи, але і тих, хто був вихідцем з робітничого середовища. Завдяки зусиллям Кубертена англійці поступилися, щоб не ускладнювати майбутніх англо-французьких спортивних зв'язків. Протягом 1890-1892 рр. Кубертен і його сподвижники активно займалися впровадженням фізичного виховання у французьких школах.

У період з 1891 по 1894 рр. на основі сформованого англо-американсько-французького союзу Кубертен розширив спортивний обмін і поширення ідеї відродження Олімпійських ігор. Він провів безліч зустрічей, пропагуючи свої ідеї і збільшуючи число їхніх прихильників. Після Асамблеї Союзу спортивних товариств Франції в 1892 р. Кубертен остаточно переконався в необхідності розвитку олімпійської ідеї не в національному, а в міжнародному масштабі. За допомогою англійського й американського атлетичних союзів Кубертен створює Комітет із підготовки до скликання установчого конгресу.

У 1890-і роки Кубертен близько зійшовся з домініканським священником Генрі Мартіном Дідоном, що в останні роки свого життя очолював домініканський ліцей у Парижі. У цьому ліцеї вони спільно випробували різні спортивні програми. Саме над входом у цей ліцей можна було прочитати латинський вислів: “Швидше. Вище. Сильніше”.

Процесу відродження Олімпійських ігор сприяла ціла низка факторів, серед яких варто назвати бурхливий розвиток зв'язку і транспорту, що полегшили обмін матеріальними і духовними цінностями між народами, проведення всесвітніх промислових і торгових ярмарків, конференцій, виникнення міжнародних організацій, включаючи і спортивні.

У 1894 р. на скликаному з ініціативи Кубертена *I Міжнародному спортивному конгресі* в Парижі (Атлетичний конгрес) представники 12 країн прийняли його пропозицію про регулярне проведення, починаючи з 1896 р.,

Олімпійських ігор, про створення *Міжнародного олімпійського комітету* (МОК) і про утворення розробленої ним *Олімпійської хартії* – зводу основних правил і положень олімпійського руху. На цьому конгресі Кубертен був обраний генеральним секретарем МОК.

Після успішного закінчення Ігор Олімпіади в Греції в грецькій пресі з'явилися заклики видати закон про постійне проведення Олімпійських ігор у Греції. Однак МОК був категорично проти, заявивши, що Олімпіади повинні бути винятково демократичними і міжнародними. Тому другі Ігри відбулися в Парижі, а президентом МОК став француз Кубертен. Наступні Ігри повинні були відбутися в США і на посаду нового президента планувався американський професор Уільям Слоен. Однак він відмовився і вніс пропозицію, щоб президентом залишився Кубертен як засновник олімпійського руху сучасності. П. де Кубертен був переобраний, а порядок обрання нового президента кожні чотири роки був скасований.

П. де Кубертен не тільки зіграв важливу роль у становленні сучасного олімпійського руху, але і брав безпосередню участь у підготовці і проведенні Олімпійських ігор 1896-1924 рр.

Протягом ХІХ ст. було багато спроб, у тому числі й в області спорту, організувати різні рухи, в основі яких лежали гуманні принципи. Однак не багатьом з цих рухів була уготована така слава історія як олімпійському руху. Не багато з них зуміли витримати труднощі та суперечності, які витримав сучасний олімпійський спорт. Варто знати і пам'ятати, що найскладніший і суперечливий етап становлення, етап протягом якого існування олімпійського руху не один раз було під загрозою, сучасний олімпійський спорт пройшов під керівництвом президента МОК П'єра де Кубертена, що очолював цю організацію до 1925 р. Романтизм і ідеалізм Кубертена не перешкодив йому з дивною практичністю і завзятістю, гнучкістю і терпінням не тільки заснувати олімпійський рух нашого часу, але і провести його через іспити і потрясіння більш ніж трьох десятиліть сучасної історії.

Погляди Кубертена на олімпійський спорт, його ідеали і функції найбільш повно проявилися в написаній ним "Оді спорту". Проте, він писав на різні теми, починаючи від спортивної історії, соціології і філософії, і закінчуючи археологією і політикою. Найбільш продуктивними були 1900-1914 р., коли були видані його роботи з аналізу Олімпійських ігор, "Психологія спорту", "Нові форми фізичного виховання", "Французьке утворення", "Шекспір і Віктор Гюго", "Оголення і спорт", "Модель університету", "Коментарі з давньогрецького спорту", "Чому я відродив Олімпійські ігри" та інші. Були написані ним і кілька підручників – "Франція з 1814 р." (1900), "Освіта юних у ХХ ст." (1913), "Нариси з спортивної психології" (1913), "Спортивна педагогіка" (1919), "Всесвітня історія" (4 томи, 1926). У 1931 р. він видав "Олімпійські мемуари". З 1901 по 1914 р. він видавав щомісячний журнал "Рев'ю олімпік".

У 1918 р. Кубертен переїхав жити у Швейцарію. 28 травня 1925 р. він офіційно підтвердив свій намір піти у відставку. 37 років Кубертен прожив у дев'ятнадцятому столітті і рівно стільки ж у двадцятому. Помер він у 1937 р.,

похований у Лозанні. Його серце, за бажанням самого Кубертена, поховане в Олімпії.

3. Атлетичний конгрес 1894 року та його значення

У січні 1894 р. Кубертен розіслав запрошення і програму конгресу багатьом закордонним клубам, персонально запросивши окремих діячів зі США, Англії, Швеції, Угорщини. На жаль його зусилля не одержали практичної підтримки в самій Франції. Були і відмови від участі в конгресі з націоналістичним мотивуванням. Представники Австралії і Японії письмово підтвердили про своє приєднання до установчого конгресу.

16 червня 1894 р. у великому залі Сорбонського університету (Париж) зібралось близько 2 000 учасників. У запрошеннях був зроблений напис **“Конгрес відродження Олімпійських ігор”**. Були присутні 79 делегатів від 49 спортивних організацій 12 країн, включаючи США, Італію, Іспанію, Францію, Грецію і Російську імперію. Винятково високо оцінював Кубертен роль в організації Конгресу Уільяма Слоена і Чарльза Герберта.

Делегати конгресу працювали у двох секціях. У першій секції обговорювалася проблема *аматорства*, у результаті обговорення переіміг погляд Кубертена, що завжди виступав проти перетворення спортсменів високої кваліфікації в циркових виконавців. Делегати першої секції критикували принципи аристократичного спортивного аматорства в Англії. На засіданнях другої секції обговорювалися концепції олімпізму. Напередодні відкриття конгресу Кубертен опублікував статтю “Відродження Олімпійських ігор”, де були чітко викладені **принципи й ідеали олімпізму**. Обговорення велося в основному за тими пунктами, що позначив у своїй статті Кубертен.

1. Як і древні фестивалі, сучасні Олімпійські ігри варто проводити кожні 4 роки.

2. Відроджені Ігри (на відміну від древніх Олімпіад) будуть сучасними і міжнародними. У них увійдуть ті види спорту, що культивуються в ХІХ ст.

3. Ігри будуть проводитися для дорослих.

4. Будуть введені суворі визначення поняття “аматор”. Гроші будуть використовуватися тільки для організації Ігор, будівництва споруд і проведення святкувань.

5. Сучасні Олімпійські ігри повинні бути “пересувними”, тобто проводитися в різних країнах.

У **Хартії МОК** – основному документі, прийнятому на конгресі, було зафіксовано наступне.

1. В інтересах моралі Міжнародний конгрес і окремі країни вважають за необхідне відродити на міжнародній основі Олімпійські ігри в сучасній формі, але з дотриманням древніх традицій.

2. До участі в іграх варто запрошувати спортивні об’єднання всіх країн. Кожна країна може бути представлена тільки своїми громадянами. Перед Олімпійськими іграми, що будуть проводитися кожні чотири роки, окремі

країни повинні проводити відбіркові чи попередні змагання для того, щоб їх представляли тільки найкращі спортсмени.

3. У програму міжнародних Олімпійських ігор будуть включені наступні види спорту: біг, стрибки, метання диска, важка атлетика, вітрильний спорт, плавання, веслування, ковзанярський спорт, фехтування, боротьба, бокс, кінний спорт, спортивна стрільба, гімнастика, велоспорт.

4. За винятком фехтування, у всіх інших видах спорту можуть брати участь тільки аматори. Ті, для кого спорт є професією, не можуть брати участі в змаганнях.

У доданому до протоколу документі відносно “аматорства” відзначалося: “до змагань не допускаються ті, хто професійно займається спортом і ті, хто одержував у минулому чи одержує зараз грошову винагороду за заняття спортом. Саме тому на Олімпійських іграх ніколи не можна призначати грошові призи, а можна вручати тільки почесні нагороди”.

5. Комітет має право не допускати до участі в змаганнях тих, хто коли-небудь, виступав проти олімпійської ідеї чи проти ідеї сучасних Олімпійських ігор.

6. Для легкоатлетів необхідно організувати головні змагання під назвою “п’ятиборство”.

Одним з найважливіших результатів роботи конгресу було безсумнівно *створення Міжнародного олімпійського комітету*, членам якого ставилося в обов’язок пропагувати принципи сучасного олімпізму і представляти МОК у своїх країнах.

Список членів МОК був підготовлений П’єром де Кубертенем. Ними стали; *Ернест Калло* (Франція; очолював Союз гімнастичних суспільств Франції, а з 1894 по 1909 р. виконував функції скарбника МОК), генерал *Олексій Бутовский* (Російська імперія; опікувався питаннями фізичного виховання, викладав на курсах вихователів для кадетських корпусів), капітан *Віктор Бальк* (Швеція; президент Міжнародного союзу ковзанярів, директор Центрального інституту гімнастики Стокгольма, президент Гімнастичного союзу Швеції), професор *Вільям Слоен* (США), юрист *Іржи Станіслав Гут-Ярковский* (Богемія, Австро-Угорщина), *Ференц Кемень* (Угорщина, Австро-Угорщина; редактор “Угорської педагогічної енциклопедії”, автор численних статей із проблем освіти і фізичного виховання), *Чарльз Герберт* і лорд *Амптхілл* (Англія), доктор *Хосе Бенхамін Субіаур* (Аргентина), *Леонард Кафф* (Нова Зеландія), граф *Луккезі Паллі* і *Д’юк Андрія Карафа* (Італія), граф *Максим де Бузі* (Бельгія). Генеральним секретарем МОК був обраний барон П’єр де Кубертен, президентом МОК – *Деметріус Вікелас*. Складаючи список кандидатів у члени МОК Кубертен піклувався насамперед про те, щоб ця міжнародна організація була по справжньому інтернаціональною. І не випадково у назві спочатку “міжнародний”, а потім уже “олімпійський”. Крім того, багато з тих, хто став членами МОК практичною діяльністю довели свою відданість ідеям міжнародного відродження Олімпійських ігор. Дійсно, без допомоги своїх друзів і соратників Кубертену навряд чи вдалося б відродити Олімпійські ігри.

Для розширення членства в МОК була розроблена своєрідна, але далеко не демократична система само поповнення його складу, відповідно до якої нові кандидати не делегуються своєю країною, а обираються самим МОК. Ця система зберігається і дотепер.

Конгрес закінчився тріумфально. Під час завершального засідання 23 червня 1894 р. було вимовлено багато промов, записи яких, на жаль, не збереглися. Проте, промова Кубертена дійшла до нас у письмовому вигляді.

Відповідно до прийнятої конгресом Хартії, на МОК покладалось виконання окремих задач.

1. Забезпечення регулярного проведення Ігор.
2. Турбота про те, щоб Ігри були все більш гідними їхньої славної історії і високих ідеалів.
3. Заохочення росту кількості організацій, що сприяють проведенню змагань спортсменів-аматорів.
4. Керівництво аматорським спортивним рухом і сприяння поглибленню дружби між спортсменами.

Проте, на думку істориків спорту, МОК протягом перших років свого існування працював не дуже активно.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись з історичними відомостями щодо проведення Атлетичного конгресу 1894 року у Парижі та його значенням для відродження Олімпійських ігор сучасності. Навести не менше 4 положень, прийнятих на I Міжнародному спортивному конгресі в Парижі 16 червня 1894 р.

*I Міжнародний спортивний конгрес в Парижі
рішення конгресу, що працюють до сьогодні*

1.
2.
3.
4.

Питання для самоперевірки

1. Який вид спорту першим створив міжнародне спортивне об'єднання (федерацію)?
2. Що таке Олімпійська хартія?
3. Хто був обраний першим президентом Міжнародного олімпійського комітету?

Тема 9. Міжнародний олімпійський комітет

Мета: формування теоретичних знань щодо діяльності Міжнародного олімпійського комітету і його президентів.

Основні поняття: Міжнародний олімпійський комітет, сесія МОК, виконком, президент МОК, олімпійська символіка, Паралімпійські ігри.

План

1. Діяльність Міжнародного олімпійського комітету та його президентів.
2. Олімпійська символіка та атрибутика.
3. Паралімпійські ігри та їх значення.

1. Діяльність Міжнародного олімпійського комітету та його президентів

Міжнародний олімпійський комітет є вищим керівним органом олімпійського руху, що володіє всіма правами на Олімпійські ігри. Утворений на конгресі в Парижі 23 червня 1894 р. МОК – це постійна міжнародна неурядова організація, створена не для одержання прибутку, у формі асоціації, зі статусом юридичної особи.

З 1915 р. *штаб-квартира МОК* розташовується в Лозанні (Швейцарія).

Цілі та завдання МОК прописані в Олімпійській хартії. Відповідно до неї МОК покликаний:

- заохочувати координацію, організацію і розвиток спорту, і спортивних організацій;
- співпрацювати з компетентними громадськими і приватними організаціями і владою у прагненні поставити спорт на службу людству;
- забезпечувати регулярне проведення Олімпійських ігор;
- боротися з будь-якими формами дискримінації в олімпійському русі;
- сприяти дотриманню спортивної етики;
- присвячувати свої зусилля тому, щоб дух чесної гри переважав на спортивних майданчиках і насильство було вигнане з них;
- керувати боротьбою з допінгом у спорті;
- вживати заходів, ціль яких – не допустити виникнення загрози здоров'ю спортсменів;
- протистояти будь-яким політичним і комерційним зловживанням у спорті;
- підтримувати Міжнародну олімпійську академію (МОА);
- підтримувати інші установи, діяльність яких присвячена олімпійській освіті.

Членство і комплектування Міжнародного олімпійського комітету має свої особливості. Міжнародний олімпійський комітет обирає своїх членів з-

поміж осіб, що володіють відповідною кваліфікацією. Вони повинні бути громадянами країни, де постійно проживають чи де сконцентровані їх інтереси, і де існує визнаний НОК. Крім того, вони повинні володіти хоча б однією із мов, які використовуються на сесіях МОК (французькою, англійською).

Зазвичай від країни обирається один член МОК. Однак від країн, де проводяться Ігри Олімпіади чи зимові Олімпійські ігри можуть бути обрані два члени МОК. Відповідно до статуту МОК сам обирає нових членів “серед найбільш гідних аматорів спорту”. Принцип само поповнення повинен забезпечувати МОК повну незалежність.

Члени МОК є його представниками у своїх країнах, а не делегатами, цих країн. Вони не можуть приймати від урядів, організацій чи приватних осіб ніяких доручень, які б зв'язували їх дії чи перешкоджали волі їхніх дій, незалежності при голосуванні. За ідеєю Кубертена такий порядок захистить олімпійську ідею від натиску з боку державного апарата і виключно національних інтересів.

За прийнятим положенням член МОК іде у відставку після досягнення 75-літнього віку. Середній вік членів МОК – 62,7 років.

У 80-х роках до складу МОК було включено 7 жінок, майже всі вони були учасницями Олімпійських ігор.

У перші 50 років діяльності МОК велика увага зверталася при обранні його членів на аристократичне походження. Присутність аристократів повинна була забезпечувати Комітету високу суспільну позицію. Проте, із досягненням і зміцнення міжнародного авторитету МОК почав відходити від політики просування аристократії. Слід зазначити, що само обрання не було специфічним тільки для МОК. Воно ввійшло в кадрову політику багатьох Національних олімпійських комітетів, що одержали право рекомендувати кандидатів у члени МОК.

Кількість членів МОК із країн Європи не змінилася, але в процентному співвідношенні істотно зменшилася, що пояснюється інтенсивним залученням у міжнародний олімпійський рух в останні десятиліття азійських і африканських держав.

Слід зазначити, що поєднання багатьма членами МОК посад у різних галузях міжнародної олімпійської системи (президенти національних олімпійських комітетів, президенти континентальних асоціацій, президенти міжнародних федерацій – як правило, найбільш авторитетних і великих) є одним з факторів, що забезпечують координованість дій різних елементів системи олімпійського спорту, єдність і монолітність сучасного олімпійського руху.

Всі члени МОК зобов'язані брати участь у сесіях МОК. Окрім того, **кожен члена МОК зобов'язаний:**

- забезпечити представництво МОК у своїй країні;
- брати участь у роботі комісій МОК, до складу яких він уведений;
- допомагати в розвитку олімпійського руху у своїй країні;
- стежити на місці за реалізацією програми МОК;

- не менше одного разу на рік інформувати президента МОК про хід розвитку олімпійського руху і його потреб у себе в країні;

- невідкладно повідомляти президенту МОК про всі події, що могли б перешкодити дотриманню у себе в країні Олімпійської хартії чи іншим способом відбитися на олімпійському русі – чи це події всередині НОК, чи поза його компетенцією;

- виконувати завдання, що доручаються йому президентом, включаючи за необхідності, представництво МОК в іншій країні чи на іншій території.

Олімпійська хартія також говорить, що “будь-який член МОК, що виходить у відставку мінімум після 10 років роботи в МОК за віком, станом здоров’я чи з інших причин, з якими погодиться виконком МОК, стає почесним членом”. Він може продовжувати свою діяльність від імені МОК. Його статус залишається без змін, за винятком права голосу, якого більше не має; запрошується на Олімпійські ігри, олімпійські конгреси і сесії МОК.

Основними органами МОК є сесія, виконком і президент.

Загальні збори членів МОК – **сесія**, проводиться не менше одного разу на рік. Позачергова сесія може бути скликана з ініціативи президента чи письмової вимоги не менше однієї третини членів МОК. Вона є верховним органом МОК. Рішення сесії є остаточними. За пропозицією виконкому сесія обирає членів МОК. Крім того, як правило, на сесіях МОК приймаються рішення про обрання міст-організаторів зимових і літніх Олімпійських ігор, зміни в Олімпійській хартії, і програмі Ігор, про бюджет, звіти комісій і комітетів МОК, визнання нових НОК тощо.

Виконком складається з президента, чотирьох віцепрезидентів, і шести інших членів. Усі члени виконкому обираються на сесіях таємним голосуванням більшістю поданих за них голосів. Виконком керує справами МОК, виконуючи наступні функції: стежить за дотриманням Олімпійської хартії; відповідає за адміністративну роботу МОК, його фінансову діяльність, рекомендує осіб для обрання в МОК, призначає директорів, зберігає архів МОК тощо.

Президент обирається з-поміж членів МОК таємним голосуванням на восьмирічний період і може повторно обиратися на наступні чотирирічні періоди. Термін мандатів віцепрезидентів і шести членів Виконкому – 4 роки.

МОК проводить **олімпійські конгреси**, які скликаються один раз на 8 років за рішенням МОК його президентом, на яких присутні члени і почесні члени МОК, делегати МСФ, НОК й інших організацій, визнаних МОК, а також спортсмени й особи, які запрошуються МОК індивідуально чи як представники організацій. Його повістку визначає виконком МОК після консультацій із МСФ і НОК.

Для обговорення на конгресі виносяться найбільш актуальні проблеми олімпійського руху, що визначають перспективи його розвитку. Уся діяльність конгресів має консультативний характер.

Для вивчення специфіки питань і підготовки рекомендацій виконкому президент МОК призначає спеціальні комісії чи робочі групи. Поточну роботу МОК виконує секретаріат, що складається з 80 співробітників, 60 із яких

працюють у штаб-квартирі і 20 – в олімпійському музеї. Секретаріатом керує адміністратор-делегат разом з генеральним секретарем. У його штаті працюють 10 директорів, радники президента й інших співробітників.

2. Олімпійська символіка та атрибутика

Олімпійська символіка – комплекс атрибутів олімпійського руху.

Основними з них є загальний олімпійський символ і олімпійський девіз, що складають олімпійську емблему й олімпійський прапор. Ця символіка є власністю МОК і не може бути використана без його дозволу в рекламних чи комерційних цілях.

Крім цього, до олімпійської символіки відносяться офіційні емблеми НОК, що являють собою сполучення олімпійських символів з елементами державної геральдики; емблеми Ігор, сесій, конгресів, що створюються на основі сполучення олімпійського символу зі стилізованим символом міста-організатора заходу; піктограми (стилізовані зображення олімпійських видів спорту, з використанням зображень деталей спортивного інвентарю і силуетів спортсменів); талісман (зображення тварини, визнаної найбільш популярною і улюбленою в країні-організаторі Ігор), а також офіційні терміни-написи, пов'язані з організацією і проведенням Ігор (наприклад, “Барселона-92”, “Пекін-2022”).

Олімпійський символ – п'ять переплетених кілець (блакитне, чорне і червоне – у верхньому ряді, жовте і зелене – у нижньому), що символізують об'єднання в олімпійському русі п'яти континентів. Символ запропонований П'єром де Кубертеном і затверджений МОК у 1913 р.

Олімпійський девіз – “Швидше. Вище. Сильніше” запропонований другом і соратником Кубертена Анрі Дідоном і затверджений МОК у 1913 р., а з 1920 р. став складовою частиною олімпійської емблеми.

Олімпійська емблема – офіційна олімпійська емблема (з 1920 р.), що складається з поєднання олімпійського символу й олімпійського девізу.

Олімпійський прапор – біле полотнище з олімпійським символом у центрі. Затверджений МОК у 1913 р. за пропозицією Кубертена. З 1920 р. олімпійський прапор вивішують на всіх олімпійських змаганнях.

Олімпійський плакат – форма наочної агітації, пропаганди спорту і популяризації Олімпійських ігор. Використовується також для інформації про олімпійське місто, країну. Випускаються також плакати-афіші про змагання з окремих видів олімпійської програми.

Олімпійський гімн – гімн, затверджений МОК у 1958 р., ноти (партитура) якого зберігаються в штаб-квартирі МОК.

Олімпійські нагороди – медалі, дипломи, призи, затверджені і присуджувані МОК. Медалями нагороджуються призери, дипломами – усі призери, а також спортсмени, що зайняли 4-6 місця. До нагород, які присуджуються МОК за особливі заслуги в розвитку олімпійського руху, відносяться Олімпійський кубок і Олімпійський орден.

3. Параолімпійські ігри та їх значення

У липні 1948 р. доктор Людвіг Гуттман організував у Великобританії Сток-Мандевільські ігри, де в змаганнях зі стрільби з луку брали участь 16 паралізованих чоловіків і жінок – колишніх військовослужбовців.

У наступні роки кількість учасників таких змагань збільшилася, розширився і діапазон видів спорту. Ідеї проведення подібних ігор для осіб з інвалідністю перетнули кордони Великобританії і стали щорічним міжнародним спортивним фестивалем. З 1952 р. ці Ігри стали проводитися за участі спортсменів з інвалідністю з Нідерландів, Федеративної республіки Німеччини, Швеції, Норвегії.

Керівництвом міжнародними іграми для осіб з інвалідністю була створена Міжнародна Сток-Мандевільська федерація (МСМФ), що встановила тісні зв'язки з Міжнародним олімпійським комітетом. Під час проведення Олімпійських ігор у Мельбурні в 1956 р. МОК нагородив МСМФ спеціальним кубком за втілення олімпійських ідеалів гуманізму.

Поступово світ переконувався в тому, що спорт не є прерогативою тільки здорових людей і люди з інвалідністю, навіть з такими важкими травмами, як ушкодження хребта, за бажання можуть стати спортсменами і брати участь у змаганнях.

У 1960 р. Ігри для людей з інвалідністю уперше проводилися не на території Великобританії, а в столиці Італії, Римі, відразу ж після Олімпійських ігор, і в цих змаганнях брали участь 360 паралізованих чоловіків і жінок з 24 країн. У 1964 р. Ігри для людей з інвалідністю проходили в Токіо і вперше були названі Паралімпійськими.

Термін *“Пара олімпіада”* спочатку складався з двох слів: “параплегія” і “олімпіада”. Потім, коли такі ігри стали проводитися регулярно і включати не тільки спортсменів з параплегією, було обрано латинське значення префікса “пара” – такий, що приєднався. Термін став означати, що Ігри для людей з інвалідністю приєднуються до Олімпійських ігор, проводяться разом з ними.

Сьогодні *Паралімпійські ігри* – це Олімпійські ігри для людей з інвалідністю, що проводяться один раз у чотири роки, зазвичай у тій же країні, що й Олімпійські ігри, з літніх і зимових видів спорту. У них беруть участь спортсмени з інвалідністю з різних категорій: з паралічем двох верхніх чи двох нижніх кінцівок; з паралічем усіх чотирьох кінцівок; з ампутованими кінцівками; сліпі; з церебральним паралічем й іншими фізичними недоліками.

Програма таких Ігор різноманітна. Наприклад, літні Ігри проводяться зі стрільби з лука, спортивної стрільби, легкої атлетики (метання списа на дальність і точність, штовхання ядра, метання диска, забігів на різні дистанції, перегонів на колясках, слалому, пентатлону), фехтування, настільного тенісу, баскетболу, більярду, кеглів, футболу, плавання, волейболу, важкої атлетики, дзюдо тощо.

Крім Паралімпійських ігор, проводяться і спеціальні Олімпійські ігри для людей з інтелектуальною інвалідністю – *“Спешиал Олімпікс”*. У їхню програму входять такі літні види спорту, як водні, легка атлетика, баскетбол, кеглі,

гімнастика, роликові ковзани, футбол, волейбол, і зимові види спорту – гірськолижний, лижний, ковзанярський, фігурне катання, хокей.

Практичне заняття

Мета: закріплення і контроль теоретичних знань щодо діяльності Міжнародного олімпійського комітету і його президентів.

Кейс-матеріали: фотодокументи, інформаційні ресурси, історичні відомості.

Завдання

1. Ознайомитись з теоретичним матеріалом, іншими доступними джерелами.
2. Дати розгорнуту відповідь на поставлене запитання (заповнюючи таблицю).
3. Підготуватись до дискусії.

Ситуація: починаючи з 1894 року президент МОК обирається з-поміж його членів таємним голосуванням на восьмирічний період і може повторно обиратися на наступні чотирирічні періоди. Кожен з президентів провадить загальну політику МОК, проте завжди має власні галузі діяльності.

Запитання. Які основні характеристики діяльності на посаді можна надати кожному президенту МОК?

Президент МОК, термін перебування на посаді	Особливості професійної діяльності на посаді президента МОК
Деметріус Вікелас, 1894-1896	...
П'єр де Кубертен, 1896-1925	...
Анрі де Байс-Латур, 1925-1942	...
Юханнес Зигфрід Едстрем, 1942-1952	...
Ейвері Брендедж, 1952-1972	...
Майкл Моріс Кілланін, 1972-1980	...
Хуан Антоніо Самаранч, 1980-2001	...
Жак Рогге, 2001-2013	...
Томас Бах, 2013	...

Тема 10. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського руху

Мета: формування теоретичних знань щодо історичних особливостей організації, проведення та значення Олімпійських ігор сучасності.

Основні поняття: програма Олімпійських ігор, хронологія Олімпійських ігор, історична періодизація, бойкот Олімпійських ігор, комерціалізація спорту, допінг.

План

1. Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади.
2. Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності.

1. Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади

Афіни, 6-15 квітня 1896 р. – рішення Паризького конгресу (1894 р.) про проведення *Ігор I Олімпіади сучасності в 1896 р. в Афінах* було схвально сприйняте більшістю населення в Греції. Але адміністрації Афін і грецькому уряду було несила зробити повні витрати на проведення Ігор.

На думку Кубертена, при організації Ігор можна було обійтися без особливих урядових витрат і розраховувати на допомогу тільки приватних осіб. Цю думку поділяв і грецький кронпринц Костянтин, що створив спеціальну комісію сприяння. Гроші стали надходити не тільки від жителів Греції, але і з Лондона, Марселя, Константинополя й інших міст, де існували багаті грецькі колонії. На гроші, що надійшли з Олександрії від Георгіса Авероффа (грецького комерсанта і філантропа), був відновлений древній мармуровий стадіон Панатінаїкос в Афінах (древній олімпійський стадіон). В Афінах були споруджені також велодром і стрільбище. У центрі міста розмістили тенісні корти. Спортсменам надавалися павільйони з елінгами і роздягальнями для проведення змагань з веслування.

Підготовкою місць для проведення змагань I Олімпіади займався грецький Національний олімпійський комітет, що зумів закінчити всі підготовчі роботи за один рік. МОК і національні комітети інших країн підбирали учасників Ігор, що виявилось не простою справою.

Організуючи ці Ігри, Кубертену доводилося враховувати політичні відносини і розбіжності між країнами, і в першу чергу між Німеччиною і Грецією. У 1895 р. у Німеччині був утворений комітет з участі в Олімпійських іграх.

6 квітня 1896 р. король Греції в присутності 80 тисяч глядачів оголосив Ігри I Олімпіади відкритими.

В Іграх взяли участь *311 спортсменів з 13 країн* (Австралії, Австро-Угорщини, Болгарії, Великобританії, Німеччини, Греції, Данії, США, Франції, Чилі, Швейцарії, Швеції). Близько 70% учасників були представниками Греції.

Другою за чисельністю була команда Німеччини – 21 спортсмен, потім Франції – 19, США – 14. У змаганнях брали участь *тільки чоловіки*.

Програма Ігор включала 9 видів спорту (боротьба класична, велоспорт, гімнастика, легка атлетика, плавання, кульова стрільба, теніс, важка атлетика і фехтування), у яких було розіграно 43 комплекти нагород.

Першим олімпійським чемпіоном сучасності став американський спортсмен *Джеймс Коноллі*, що завоював золоту медаль у потрійному стрибку (13 м 71 см).

Центральною подією Ігор вважався марафонський біг, першим переможцем у якому став грек *Спірос Луїс*, що пробіг 40 км за 2 години 58 хв 50 с.

Нагородження переможців відбувалося у день закриття Ігор. Нагородами служили гілка оливи, доставлена з Олімпії, диплом, виконаний грецьким художником, і срібна медаль, виготовлена знаменитим гравером того часу. Найбільшу кількість медалей завоювали грецькі спортсмени – 10 золотих, 19 срібних і 17 бронзових, олімпійці США одержали 19 медалей (відповідно 11, 7, 1), Німеччина – 14 (7, 5, 2). Без медалей zostались спортсмени Болгарії, Чилі та Швеції.

Звичайно, не все у цих Іграх, не дивлячись на величезний ентузіазм і зусилля їх організаторів, пройшло гладко. Успіх Ігор I Олімпіади безсумнівно був би значнішим, якби у змаганнях брали участь представники не 13, а більшої кількості із 34 запрошених країн. Низка країн направили на олімпійські змагання слабкі команди, сильніші спортсмени на Ігри не прибули. Проте, Ігри I Олімпіади дозволили добитися головного – відродити і показати життєздатність олімпійської ідеї.

Після успішного проведення I Олімпійських ігор Греція розраховувала, що і наступні Олімпіади будуть проходити в Афінах, які б стали сучасною Олімпією. Проте, МОК вирішив надати Іграм справді інтернаціональний характер і проводити їх по черзі в різних країнах і на різних континентах. МОК не заперечував проти того, щоб у проміжках між Іграми в Греції проводилися великі міжнародні змагання. Такі змагання планувалося провести в 1898 р., а потім у 1902 р. Однак з організаційних і фінансових причин вони не відбулися.

2. Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності

За столітню історію олімпійський спорт пройшов складний шлях розвитку і не відразу знайшов популярність і властиві йому нині риси і масштаби. Тому аналіз олімпійського руху сучасності вимагає його чіткої періодизації.

Періодизація Ігор Олімпіад сучасності:

- *перший період* – Ігри I–V Олімпіад (1896–1912 рр.);
- *другий період* – Ігри VII–XIV Олімпіад (1920–1948 рр.);
- *третій період* – Ігри XV–XXIV Олімпіад (1952–1988 рр.);
- *четвертий період* – Ігри XXV і наступних Олімпіад (з 1992 р.).

Хронологія Олімпійських ігор

<i>Літні Олімпійські ігри</i>				<i>Зимові Олімпійські ігри</i>			
<i>№</i>	<i>рік</i>	<i>місто</i>	<i>країна</i>	<i>№</i>	<i>рік</i>	<i>місто</i>	<i>країна</i>
I	1896	Афіни	Греція	Зимові Олімпійські ігри починають відлік лише з 1924 року			
II	1900	Париж	Франція				
III	1904	Сент-Луїс	США				
IV	1908	Лондон	Англія				
V	1912	Стокгольм	Швеція				
VI	1916	Берлін	Німеччина				
<i>НЕ відбулися</i>							
VII	1920	Антверпен	Бельгія	I	1924	Шамоні	Франція
VIII	1924	Париж	Франція	II	1928	Санкт-Моріц	Швейцарія
IX	1928	Амстердам	Голландія	III	1932	Лейк-Плесід	США
X	1932	Лос-Анджелес	США	IV	1936	Гарміш-Партенкірхен	Німеччина
XI	1936	Берлін	Німеччина	V	1940	Гарміш-Партенкірхен	Німеччина
XII	1940	Токіо	Японія	<i>НЕ відбулися</i>			
<i>НЕ відбулися</i>				V	1944	Кортіна-д'Ампеццо	Італія
XIII	1944	Лондон	Англія	<i>НЕ відбулися</i>			
<i>НЕ відбулися</i>				V	1948	Санкт-Моріц	Швейцарія
XIV	1948	Лондон	Англія	VI	1952	Осло	Норвегія
XV	1952	Гельсінкі	Фінляндія	VII	1956	Кортіна-д'Ампеццо	Італія
XVI	1956	Мельбурн	Австралія	VIII	1960	Скво-Веллі	США
XVII	1960	Рим	Італія	IX	1964	Інсбрук	Австрія
XVIII	1964	Токіо	Японія	X	1968	Гренобль	Франція
XIX	1968	Мехіко	Мексика	XI	1972	Саппоро	Японія
XX	1972	Мюнхен	ФРН	XII	1976	Інсбрук	Австрія
XXI	1976	Монреаль	Канада	XIII	1980	Лейк-Плесід	США
XXII	1980	Москва	СРСР	XIV	1984	Сараєво	Югославія
XXIII	1984	Лос-Анджелес	США	XV	1988	Калгарі	Канада
XXIV	1988	Сеул	Південна Корея	XVI	1992	Альбервіль	Франція
XXV	1992	Барселона	Іспанія	XVII	1994	Ліллекхаммер	Норвегія
XXVI	1996	Атланта	США	XVIII	1998	Нагано	Японія
XXVII	2000	Сідней	Австралія	XIX	2002	Солт-Лейк-Сіті	США
XXVIII	2004	Афіни	Греція	XX	2006	Турин	Італія
XXIX	2008	Пекін	Китай	XXI	2010	Ванкувер	Канада
XXX	2012	Лондон	Велика Британія	XXII	2014	Сочі	Росія
XXXI	2016	Ріо-де-Жанейро	Бразилія	XXIII	2018	Пхьончхан	Південна Корея
XXXII	2020 (2021)	Токіо	Японія	XXIV	2022	Пекін	КНР
XXXIII	2024	Париж	Франція	XXV	2026	Мілан, Кортіна-д'Ампеццо	Італія
XXXIV	2028	Лос-Анджелес	США				

Перший період (1896-1912 рр.) характеризується порівняно невеликою популярністю міжнародного олімпійського руху й Олімпійських ігор. Ідея їхнього проведення кожні чотири роки з труднощами пробивала собі дорогу. Не випадково МОК приурочував Олімпійські ігри до Всесвітніх промислових виставок 1900 р. у Парижі і 1904 р. у Сент-Луїсі.

Загалом з 625 учасників Ігор у Сент-Луїсі тільки 92 спортсмени представляли 11 країн, інші були американцями. Дана ситуація певним чином змінилася в Лондоні і Стокгольмі. Невдале проведення Ігор 1900 р. у Парижі і 1904 р. у Сент-Луїсі, що викликало різку критику міжнародної спортивної громадськості, відродило ідею проведення Ігор у Греції, що стала було вгасати. НОК Греції, підтримуваний Кубертеном, виступив з ініціативою проведення проміжних Ігор у 1906 р. для того, щоб дати новий стимул розвитку олімпійського руху. Ця ідея була підтримана в багатьох країнах. Кубертен також добре усвідомлював, що відродженням Іграм необхідний додатковий стимул на їхній історичній батьківщині і став діяльно підтримувати організаторів, серед яких своєю активністю виділявся технічний директор Ігор професор Іоанес Хрисафіс.

Ігри були проведені 22 квітня-2 травня 1906 р. і залучили 884 учасники (у тому числі 7 жінок) з 20 країн, що було значно більше ніж на офіційних Іграх 1904 р. (625 учасників з 12 країн). Однак надалі проміжні ігри не проводилися.

Особливо варто зупинитися на Іграх **V Олімпіади 1912 р.** у Стокгольмі. Попри напружену атмосферу в Європі, у них взяли участь 2541 спортсмен, у тому числі 57 жінок, з 28 країн. Це була Олімпіада високих спортивних результатів. У 20 видах легкої атлетики були встановлені олімпійські рекорди.

Американець Дональд Ліппінкотт пробіг 100 м за 10,6 с. Багато оглядачів назвали ці Ігри “Олімпіадою Джима Торпа”, що переміг в легкоатлетичному п’ятиборстві і десятиборстві, але потім у 1913 р. був позбавлений золотих медалей за нібито порушення ним статусу спортсмена-аматора. Крім того, це була Олімпіада, у якій брав участь майбутній президент МОК Ейвері Брендедж.

Ні участь жінок в Іграх, ні проведення в цей період 14 сесій і 3 конгресів МОК, ні докладні статті П. Кубертена не змогли компенсувати недостатньо привабливу концепцію організації Ігор, програма яких була нестабільною і розтягнутою на кілька тижнів. Принцип єдності часу і дії античних Ігор не дотримувався. З багатьох видів спорту були відсутні єдині міжнародні правила. До того ж епоха, яка відходила несла із собою наростальну політичну напругу.

Цей період розвитку олімпійського руху сучасності в цілому відіграв величезну роль у розвитку міжнародного спорту і спорту в різних країнах світу, підвищенню авторитету спорту як однієї з важливих сфер суспільної діяльності, розвитку масового спорту і фізичного виховання населення. Значною мірою під впливом олімпійського руху стали створюватися різні міжнародні об’єднання і національні організації, метою яких був розвиток спорту. В ці роки були створені такі найбільші об’єднання, як Міжнародна аматорська легкоатлетична федерація (**ІААФ**) – 1912 р., Міжнародна аматорська федерація плавання

(*FINA*) – 1908 р., Міжнародна федерація футбольних асоціацій (*FIFA*) – 1904 р., Міжнародна аматорська федерація боротьби (*FILA*) – 1912 р. та ін.

У ці ж роки для олімпійських видів спорту були розроблені *міжнародні правила змагань*, введена *реєстрація світових рекордів* й інших спортивних досягнень, уніфіковані *вимоги до спортивних споруд*. Проведення Ігор Олімпіад, найбільших міжнародних і національних змагань стимулювали розвиток матеріальної бази спорту в різних країнах світу – будівництво стадіонів, гімнастичних залів, плавальних басейнів, стрілецьких тирів та інших споруд.

Почала інтенсивно розвиватися система підготовки спортсменів. Високорезультативний досвід підготовки спортсменів ставав загальним надбанням, досягнення різних національних шкіл спорту вивчалися в інших країнах, що сприяло удосконаленню спортивної техніки, підвищенню ефективності фізичної і тактичної підготовки.

Олімпійський спорт сучасності уже в роки першого періоду свого становлення перетворюється в арену співробітництва спортсменів, спеціалістів і аматорів спорту різних країн. Завдяки розвитку олімпійського спорту став виявлятися взаємний інтерес спортсменів, налагоджувалося співробітництво не тільки в області спорту, але й в інших сферах суспільної діяльності.

Другий період (1920-1948 рр.) охоплює роки між Першою і Другою світовими війнами і перші три післявоєнні роки. Політичні, економічні і моральні потрясіння, що переживав світ у цей період ХХ сторіччя, прямим чином відбилися на олімпійському спорті. У цей період не проводилися Ігри XII і XIII Олімпіад, драматичні події склалися навколо Ігор берлінської Олімпіади 1936 р. Саме у цей період в 1925 р. Кубертен подав у відставку.

20-ті роки характеризуються ні бажанням МОК враховувати політичну атмосферу у світі. Німеччина не була допущена до участі в Олімпійських іграх 1920 і 1924 р. Німецьким спортсменам дозволили брати участь в Іграх тільки після того, як Німеччина вступила в Лігу Націй і міжнародні європейські організації. Хоча організатори Олімпійських ігор і засоби масової інформації постійно повторювали про їхню значущість у справі зміцнення міжнародного співробітництва, Ігри використовувалися певними колами і країнами для розпалення національного протистояння. Політика МОК у цей період заслуговує серйозної критики. Важко пояснити, наприклад, факт обрання в 1938 р. третіх членів у МОК для Німеччини, Італії і Японії, що явно готувалися до розв'язання війни.

Апогеєм моральної кризи МОК стали *Ігри XI Олімпіади 1936 р.* у Берліні. Слід зазначити, що рішення про їхнє проведення в столиці Німеччини було прийнято на 29-й сесії МОК у 1931 р., тобто до приходу нацистів до влади. 43 члени МОК проголосували “за”, 16 – проти і 8 утрималися. Після захоплення влади Гітлером світова громадськість почала заперечувати правомірність організації Ігор у Берліні. Почалася боротьба між організаторами Ігор і МОК за гарантії дотримання Олімпійської хартії.

Спеціальна сесія МОК встановила факти численних безчинств і злочинів, вчинених нацистами у відношенні спортсменів-євреїв. Однак в опублікованому

в американській пресі попередньому висновку комісії стверджувалося, що Німеччина може організувати Олімпійські ігри, тому МОК на своїй сесії в Осло в 1935 р. прийняв рішення не змінювати місце проведення Ігор.

Олімпіада в Берліні стала тріумфом для темношкірих спортсменів США і черговим ударом по расистських забобонах. 10 спортсменів зі США завоювали 6 золотих, 3 срібних і 2 бронзові медалі. Навіть перемога німецької команди в неофіційному загальнокомандному заліку не змогла затьмарити поразки расистської політики, яку проводила фашистська Німеччина.

Аналізуючи ситуацію, що склалася навколо Берлінських ігор, варто сказати, що МОК не зумів перешкодити гітлерівському режиму використовувати Ігри Олімпіади, як і зимові Олімпійські ігри в Гарміш-Партенкірхені, у своїх політичних інтересах.

Друга світова війна, що почалася в 1939 р., негативним чином позначилася на олімпійському спорті. МОК залишився без свого президента: Анрі де Байє-Латур покинув окуповану гітлерівською Німеччиною Бельгію і виїхав до Америки, де і помер у 1942 р. *Ігри Олімпіад не проводилися* ні в 1940, ні в 1944 роках.

При всіх труднощах політичної ситуації тих років у світі і її негативному впливі на спорт, варто сказати, що цей період був інтенсивним з погляду удосконалення самого міжнародного олімпійського руху: його структури, організаційно-правових основ, відносин з державами, між МОК, національними олімпійськими комітетами (НОК), федераціями й іншими.

Завдяки діяльності МОК була впорядкована програма Ігор Олімпіад, порядок показових виступів, система нагороджень переможців. Уперше на Іграх 1920 р. пролунала *олімпійська присяга*, проголошена бельгійським фехтувальником Віктором Буаном, який згодом став президентом НОК Бельгії.

Під керівництвом МОК була розроблена система підготовки чергових Олімпійських ігор, почала впроваджуватися практика проведення тренувальних зборів і спільного поселення спортсменів в олімпійському селищі.

На початку Другої світової війни керівництво справами МОК узяв на себе віцепрезидент швед Юханнес Зигфрід Едстрем, що зробив після закінчення війни дуже багато для відродження олімпійського руху.

Серйозно оцінивши політичну ситуацію, що склалася після Другої світової війни, МОК почав активні кроки із залучення Радянського Союзу до міжнародного олімпійського руху. Представники СРСР були запрошені як спостерігачі на Ігри Олімпіади 1948 р. у Лондоні. Почався активний процес залучення радянських спортивних федерацій в міжнародні, а потім Олімпійського комітету СРСР – у Міжнародний олімпійський комітет.

Ю. Зигфрід Едстрем через похилий вік подав у відставку. У 1952 р. Президентом Міжнародного олімпійського комітету був обраний Ейвері Брендедж. Важливим підсумком другого періоду стало удосконалення міжнародної олімпійської системи. Була суттєво реорганізована діяльність МОК, забезпечено реальне співробітництво МОК, НОК і Міжнародних спортивних федерацій, удосконалена система підготовки і проведення Олімпійських ігор, впорядкована програма змагань. Утворені міжнародні

спортивні об'єднання з деяких олімпійських видів спорту – Міжнародний союз стрілецького спорту – 1921 р., Міжнародна федерація хокею (хокей на траві) – 1924 р., Міжнародна федерація лижного спорту – 1924 р., Міжнародна любительська федерація баскетболу – 1932 р., Міжнародна любительська асоціація боксу – 1946 р. та інші.

Другий період розвитку олімпійського спорту попри всі його складності та суперечності переконливо продемонстрував чимраз більший авторитет міжнародного олімпійського руху, зацікавленість у його розвитку і використанні його результатів у різних країнах світу.

Третій період (1952-1988 рр.) охоплює 40-річний часовий проміжок, для якого характерні як постійні загальні тенденції, так і досить різкі переходи від одного стану олімпійського руху до іншого. Складність і суперечливість цього етапу розвитку олімпійського спорту торкнулися всіх його сторін – від суто політичних аспектів до спортивних, пов'язаних з олімпійською програмою і підсумками змагань на олімпійській арені. У ці роки, більшою мірою ніж раніше, МОК став ареною великої політики. Основні проблеми і суперечності, характерні для політичного життя світової спільноти, безпосереднім чином відбивалися на діяльності МОК, міжнародних спортивних федерацій (МСФ), НОК.

Після виходу на олімпійську арену Радянського Союзу, інших соціалістичних країн відразу гостро постало питання про те, чи зможе олімпійський спорт стати ареною мирного співробітництва протилежних політичних систем. Саме ця сфера відносин в олімпійському спорті значною мірою визначила його розвиток протягом усього третього періоду. З початку 50-х років діяльність МОК постійно була пов'язана з врегулюванням суперечок і конфліктів, в основі яких були розбіжності політичного характеру.

Негативний вплив політичних конфліктів на світовий олімпійський рух змусив МОК і МСФ на спільній нараді в Лозанні (Швейцарія) з питання “Спорт і політика” прийняти рішення: “МОК і міжнародні федерації рішуче виступають проти будь-якого втручання в спорт за політичними, расовими і релігійними мотивами, і особливо проти такого втручання, що перешкоджає вільному обміну спортсменів і офіційних осіб”.

Ще одним іспитом для Міжнародного олімпійського комітету було протистояння *апартеїду*, що став державною політикою з 1948 р. у Південно-Африканському Союзі (з 1961 р. – Південно-Африканська Республіка; ПАР). Політика апартеїду в цій країні захопила і спорт. Апартеїд у спорті проявився у недопущенні “чорношкірих” спортсменів до спортивної діяльності як серед професіоналів, так і серед аматорів.

Не менш складною проблемою політичного характеру, з якою постійно зіштовхувався олімпійський спорт на третьому етапі свого розвитку, були **бойкоти Олімпійських ігор** і окремі спроби і дії прямого використання Олімпійських ігор для досягнення політичних цілей. У знак протесту проти участі радянських військ в угорських подіях 1956 р. (придушення Угорської революції радянськими військами) група країн (Нідерланди, Швеція, Іспанія й інші) відмовилися від участі в Іграх XVI Олімпіади в Мельбурні. Радянська

преса зберігала мовчання з цього приводу, однак у світі цей бойкот не залишився без уваги і розглядався як дієва акція протесту.

Два найбільших бойкоти торкнулися Ігор XXII і XXIII Олімпіад у Москві і Лос-Анджелесі. Значна кількість країн (у тому числі США, Канада, Федеративна республіка Німеччини, Італія й інші країни, що мають високі досягнення в спорті) відмовилися від участі в Московській Олімпіаді на знак протесту проти введення радянських військ в Афганістан. СРСР і країни, що його підтримували (всього 14 держав, у тому числі Німецька демократична республіка, Угорщина, Болгарія й інші), відповіли такою ж акцією, не взявши участі в Лос-Анджелеських Іграх.

Бойкот декількома країнами (Китайська народна демократична республіка, Куба, Ефіопія) Сеульських Ігор 1988 р. на знак підтримки позиції КНДР про проведення Ігор на території двох корейських держав пройшов майже непоміченим і, на відміну від двох попередніх бойкотів, не зробив помітного впливу ні на політичну, ні на спортивну атмосферу Олімпійських ігор.

Перед Іграми XIX Олімпіади в Мехіко 1968 р. група темношкірих спортсменів хотіла бойкотувати олімпійські змагання в знак протесту проти расової дискримінації. Однак надалі вони вирішили використовувати олімпійську арену для залучення уваги світової спільноти до проблеми прав людини.

Найбільш трагічний випадок за всю сучасну історію олімпійського руху відбувся на Мюнхенських Олімпійських іграх. Щаслива атмосфера олімпійських змагань була порушена захопленням заручників з-поміж спортсменів ізраїльської делегації, проведеної членами терористичної організації “Чорний вересень”, що прагнуть у такий спосіб зробити політичний тиск на Ізраїль. Невмілі спроби врегулювати конфлікт і припинити провокацію призвели до загибелі 11 спортсменів.

До честі МОК варто сказати, що в жодному з випадків бойкоту Олімпійських ігор він не дозволив змінити своє рішення і домагався проведення змагань у затверджених містах, продемонструвавши безперспективність використання подібних акцій для зміни позиції МОК.

Найважливішою тенденцією розвитку олімпійського руху в третьому періоді стало поширення олімпійського спорту в країнах Африки, Азії і Латинської Америки. Майже кожні Олімпійські ігри третього періоду були пов’язані зі збільшенням кількості країн-учасниць з цих регіонів світу.

Ріст популярності олімпійського спорту, прискорення процесу залучення до нього усе більшої кількості країн безсумнівно є позитивними явищами у всіх відносинах як політичних, так і суто спортивних.

Постійно розширювалася олімпійська програма, чому сприяла поява нових МСФ і нових видів спорту (1952 р. – 18 видів спорту і 149 дисциплін, 1992 р. – 25 видів спорту і 257 дисциплін). МСФ з олімпійських видів спорту почали відігравати більш активну роль не тільки в проведенні Олімпійських ігор, але й у діяльності міжнародної олімпійської системи.

Міжнародні телекомпанії, що розширили співробітництво із системою олімпійського спорту, не тільки сприяли популяризації й істотному розширенню його фінансування, але і чимало зробили для зміцнення його єдності. Підвищенню авторитету, стабільності і фінансового статусу олімпійського спорту сприяли і найбільші фірми, що пов'язали з олімпійським спортом свої комерційні програми, що виступають спонсорами й офіційними постачальниками товарів на Олімпійські ігри, екіпірування для спортсменів.

Характеризуючи третій період розвитку олімпійського спорту, варто звернути увагу також на величезні зміни, що відбулися в програмах олімпійських змагань, системі підготовки спортсменів-олімпійців, її науково-методичному і медичному забезпеченні, розвитку матеріальної бази, суддівства тощо. Усе це позитивно вплинуло на ріст масовості і популярності олімпійського спорту у світі, призвело до інтенсивного підвищення майстерності спортсменів, винятково високого рівня спортивних досягнень і найгострішої конкуренції на олімпійській арені.

Четвертий період (з 1992 р.) – закінчилася ера “холодної війни”, впала Берлінська стіна, змінилися політичні режими в країнах Східної Європи, відбулося об'єднання Німеччини і розпався СРСР, востаннє виступила збірна команда Співдружності незалежних держав (СНД). Всі ці події вплинули на розвиток олімпійського руху.

Протягом четвертого періоду в програмі Олімпіад відбувались постійні зміни: доповнювалась новими видами спорту. На Іграх 1992 р. до програми був включений бадмінтон і бейсбол, а загальна кількість видів спорту склала 32. В Атланті на Іграх 1996 р. кількість видів спорту збільшилась на 2 (34 види спорту): включені в програму змагання з софтболу та пляжного волейболу. На Іграх в Сіднеї до програми було включено 37 видів спорту. Вперше нагороди розігрувались в стрибках на батуті, триатлоні та тхеквандо. На Іграх 2004 р. в Афінах і на Іграх в Пекіні кількість видів, які входили до програми олімпійських змагань, не змінилась (37 як і в Сіднеї).

До числа характерних особливостей четвертого періоду слід віднести інтенсивну **комерціалізацію та професіоналізацію**. Професіоналізація дала можливість брати участь в Іграх найкращим у світі спортсменам-професіоналам.

Щодо комерціалізації спорту, то попри всі негативні нюанси морально-етичного характеру, має ряд позитивних факторів, які дозволяють залучати великі фінансові кошти. Завдяки цьому, зростають можливості МОК надання допомоги НОК різних країн і проведенні різних заходів, які спрямовані на розвиток олімпійського спорту.

Ігри Олімпіад, які проходили впродовж четвертого періоду, продемонстрували велику залежність рівня спортивних результатів не тільки від таланту спортсмена, задатків та якості підготовки, але й від досягнень науково-технічного прогресу країни.

Однією з найскладніших проблем четвертого періоду залишилась **проблема допінгу** в спорті. З кожним роком розширюється список заборонених речовин, удосконалюються методи допінг-контролю.

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами щодо історичних особливостей організації, проведення та значення Олімпійських ігор сучасності. Схарактеризувати не менше ніж по одній спортивній персоналії (учасник або рекордсмен ігор) з кожного періоду проведення Олімпійських ігор: спортивна кар'єра, рекорди, громадська діяльність.

Питання для самоперевірки

1. У чому особливості фінансування проведення і організації Ігор I Олімпіади сучасності у 1896 р. в Афінах?
2. З яких причин Німеччина не була допущена до участі в Олімпійських іграх 1920 і 1924 р.?
3. Чи вплинули бойкоти Олімпійських ігор різних років на проведення і організацію відповідних ігор?

Тема 11. Особливості розвитку міжнародного спортивного руху сучасності

Мета: формування теоретичних знань щодо особливостей розвитку міжнародного спортивного руху.

Основні поняття: континентальні ігри, регіональні ігри, міжнародний студентський спортивний рух, універсіада.

План

1. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху.
2. Міжнародний студентський спортивний рух – Універсіади.
3. Неолімпійські види спорту.

1. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху

Всесвітньому розвитку фізичної культури поряд з Олімпіадами і чемпіонатами світу з окремих видів спорту багато у чому сприяла організація ігор, які відповідали найбільш різнобічним інтересам народів. Проведенням цих ігор їх організатори прагнули у першу чергу поглибити політичні зв'язки між країнами, окремими частинами світу, а також країнами, об'єднаними в державні союзи. Однак поряд із цим було організовано різного роду ігри, склад учасників яких визначався за економічними, географічними, мовними, світоглядними і релігійними ознаками. Ці змагання важко віднести до якої-небудь єдиної системи, однак в цілому їх об'єднує те, що вони проходять під патронатом Міжнародного Олімпійського комітету і відповідно до його основних принципів і правил. У цих змаганнях такі ж, як і в Олімпіад, урочисті церемонії відкриття і закриття, а програма змагань включає в себе олімпійські, а також місцеві традиційні види спорту. “Жовтою олімпіадою” називалися спочатку азійські ігри, “латинською олімпіадою” – змагання країн американського континенту, які говорять на іспанській і португальській мовах, “жіночою олімпіадою” – заходи, організовані Міжнародним жіночим спортивним союзом.

Сьогодні у світі проводиться велика кількість різних міжнародних спортивних ігор. Це перш за все *континентальні ігри* – Панамериканські, Африканські й Азійські, в яких беруть участь спортсмени країн одного континенту. Далі йдуть *регіональні ігри*, які проводяться серед спортсменів країн одного регіону – Балканські, Боліварські, Середземноморські, Центральноамериканські, Панарабські, Тихоокеанські, Океанії, Далекого Сходу, Індійського океану, Південно-Східної Азії, Південної Азії, Південної частини Тихого океану, Південного Хреста, Центральної Америки і Карибського моря, Арабських держав Перської затоки, Ігри малих країн Європи та ін.

У 1948 році було прийнято рішення провести I *Панамериканські ігри* в 1951 році в Буенос-Айресі. Ці ігри зібрали близько 2000 атлетів із 20 країн Західної півкулі. У наступні роки популярність Панамериканських ігор постійно зростала. В Іграх останніх десятиріч брали участь спортсмени більш ніж 30 країн, кількість спортсменів, які беруть участь у змаганнях досягає 4-5 тисяч.

Програму Ігор зазвичай складають не менш ніж 15 видів спорту. Серед них: бейсбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, легка атлетика, парусний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, стрільба кульова і стендова, стрільба із лука, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві, вітрильний спорт, баскетбол. Програма Ігор постійно розширюється: в 1995 році змагання уже проводилися з 33 видів спорту. Поруч зі всіма видами, які включаються до програми Олімпійських ігор, тут присутні таеквондо, сквош, софтбол, пелоту, роликовий спорт, рекетсбол та інші.

Окрім змагань з літніх видів спорту проходять змагання із зимових видів. I зимові Панамериканські ігри було проведено в 1989 році в Лас-Ленасі (Аргентина). У них взяли участь атлети із 10 країн: Болівії, Бразилії, Канади, Коста-Ріки, Чилі, США, Гватемали, Мексики, Перу, Віргінських Островів.

Програма змагань включала гірськолижний спорт, лижні перегони, фристайл, біатлон. Найуспішніше в Панамериканських іграх виступають спортсмени США, Куби, Канади, Венесуели, Мексики. Особливо гостро в організації цих змагань постає проблема допінгу.

Проведення *Африканських ігор*, не дивлячись на те, що цю ідею ще в 1912 році висловлював Кубертен, стало можливим лише в середині 60-х років ХХ століття, після завоювання незалежності більшістю країн континенту.

У 1964 було вирішено провести I Ігри в Браззавілі (Конго) в 1965 році. Країни Африки зіткнулися з великими організаційними та фінансовими труднощами при підготовці і проведенні Африканських ігор. Так, II Ігри повинні були відбутися в 1969 році в Малі, але були проведені лише в 1973 році в Лагосі (Нігерія). IV Ігри Кенія зуміла провести не в 1982 році, а тільки в 1987 році.

У I Африканських іграх 1965 року в Браззавілі брали участь близько 300 спортсменів із 30 країн, на II Іграх в Лагосі (1973 р.) – 5000 спортсменів із 40 країн, на III Іграх в Алжирі (1978 р.) – понад 3000 спортсменів із 38 країн.

Поруч із фінансовими й організаційними труднощами серед найгостріших проблем, з якими доводиться зіштовхуватися організаторам і учасникам Африканських ігор слід назвати відтік талановитих спортсменів до економічно розвинутих країн, застосування допінгових речовин у спорті, прояви апартеїду в спорті ПАР. Найуспішніше виступають на Африканських іграх спортсмени Єгипту та Нігерії. За ними йдуть спортсмени Алжиру, Кенії, Тунісу.

В 1949 році представники 8 країн – Афганістану, Бірми, Індії, Індонезії, Пакистану, Таїланду, Філіппін і Шрі-Ланки вирішили провести континентальні

Азійські ігри в 1951 році в Нью-Делі. II Азійські ігри проходили в 1954 році в Манілі (Філіппіни). Надалі Ігри стали проводитися регулярно кожні 4 роки.

Азійські ігри швидко набули широкої популярності. Так, якщо в Іграх 1951 року брали участь 489 спортсменів із 11 країн, які змагалися в шести видах спорту, то в 1982 році, коли Делі знову стала столицею Азійських ігор, у змаганнях з 21 виду спорту брали участь 4500 спортсменів із 33 країн. XI Ігри 1990 року зібрали вже близько 6000 атлетів із 37 країн.

Програма Ігор повинна містити не менше 10 видів спорту, обов'язковими серед яких є плавання і легка атлетика, інші обираються із таких видів спорту як: баскетбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, вітрильний спорт, теніс, настільний теніс, стрільба, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві.

Проте, масштаб Азійських ігор давно вийшов за межі офіційних вимог: наприклад, на X Іграх в 1986 році в Сеулі нагороди розігрувалися в 269 дисциплінах 25 видів спорту, в 1990 році на XI Іграх, проведених у Пекіні, боротьба за медалі велася уже у 27 видах спорту і в 310 видах змагань. Програма Ігор 1994 року, проведених в Хіросімі (Японія) ще більше розширилася: спортсмени змагалися в 34 видах спорту, у тому числі в таких, як гольф, карате, ушу та інші.

Ігри Співдружності націй – це єдині ігри, які зберегли структуру колишньої колоніальної системи. У період з 1930 по 1950 роки змагання проводилися як *Ігри Британської імперії*. Після падіння колоніальної системи ці Ігри було перетворено в Ігри Співдружності націй. В Іграх не беруть участь спортсмени країн, які займають провідне положення в олімпійському спорті, що активізує спортивну сторону цих змагань і робить реальною перемогу учасників малих країн. Сьогодні Ігри Співдружності мають велику популярність. Так, в XIV Іграх 1990 року, які проходили в Окленді (Нова Зеландія) брали участь 3500 спортсменів із 50 країн. Окремими командами виступають не тільки Англія, Ірландія, Шотландія, Уельс, але й маленькі володіння Великобританії, такі як острова Мен, Джерсі, Гернсі.

Програму Ігор Співдружності формує країна-організатор змагань. Із 17 видів спорту вона повинна обрати 10.

Середземноморські ігри – ці змагання проводяться кожні чотири роки, починаючи з 1951 року, коли в Олександрії (Єгипет) було проведено перші Середземноморські ігри. У цих іграх беруть участь спортсмени країн, що прилягають до басейну Середземного моря.

Оргкомітетом ігор зазвичай вибирається не менше 12 видів спорту: боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, легка атлетика, вітрильний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, кульова та стендова стрільба, стрільба з лука, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві, баскетбол.

Провідними державами на цих Іграх є команди Болгарії, Італії, Франції, Югославії, Туреччини, Іспанії.

Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря – одні з найстаріших регіональних змагань. Їх народження слід віднести до 1926 року,

коли в Мехіко відбулася перша зустріч з семи видів спорту з участю команд Мексики, Гватемали і Куби. З того часу Ігри проводяться регулярно у різних країнах регіону. У традиціях Ігор є ритуал запалення вогню від сонячних променів у стародавньому храмі ацтеків на пагорбах Лас-Естельяс в Мексиці.

До програми Ігор повинно входити не менше 12 видів спорту. Серед них: бейсбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, легка атлетика, вітрильний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, кульова і стендова стрільба, стрільба з лука, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві. Однак на практиці в програму змагань включаються практично всі олімпійські види спорту, а також деякі регіональні.

Розглянутими вище іграми далеко не вичерпується перелік великих континентальних і регіональних змагань, які проводяться за підтримки МОК і сприяють розвитку олімпійського спорту. Наприклад, у Західній півкулі мають популярність *Боліварські ігри*, які проводяться з 1938 року окремими латиноамериканськими державами. Країни Балканського регіону (Греція, Туреччина, Румунія, Болгарія та ін.) беруть участь в *Балканських іграх*. З 1985 року проводяться *Ігри малих країн Європи* з населенням менш як 1 млн осіб, в яких беруть участь спортсмени Монако, Люксембурга, Андорри, Мальти, Ісландії, Ліхтенштейну, Сан-Марино, Кіпру.

Всі ці змагання слугують не лише фактором розвитку олімпійського спорту, ареною виявлення талановитих спортсменів і їх підготовки до Олімпійських ігор, але й важливим фактором заохочення людей до занять фізичною культурою та спортом. Виключно велике культурне значення цих змагань, кожне з яких несе на собі відбиток культурних традицій різних країн і регіонів, має своєрідні ритуали, традиції, символіку.

2. Міжнародний студентський спортивний рух – Універсіади

Студентський спортивний рух вже напередодні Першої світової війни досяг значних результатів. Однак міжнародні зустрічі, які до цього мали випадковий характер, тільки в 1920-ті роки завдяки створеній в 1919 році Міжнародній конфедерації пов'язаної з іменем *Жана Птижана* – одного з найвидатніших керівників французького студентського життя. Основною думкою проголошеного ним курсу було те, що спортивні змагання повинні сприяти розвитку зв'язків і співробітництва між студентами університетів і вищих навчальних закладів усього світу.

Створений у рамках *Міжнародної конфедерації студентів* спортивний відділ уже в 1921 році мав намір розпочати організацію студентського чемпіонату світу. Однак країни, які не увійшли до Міжнародної конфедерації студентів, через міжнародні спортивні союзи вчинили такий сильний тиск на конфедерацію, що заплановану церемонію відкриття довелося декілька разів відкладати.

У травні 1923 року в Парижі було скликано *Міжнародний Спортивний конгрес університетів*, на якому народилося кінцеве рішення про те, що в

майбутньому році польський студентський союз організує перший чемпіонат світу. Це стало першим кроком на шляху до створення міжнародного студентського спортивного руху, найбільш значного після олімпійського.

У програмі *I Студентського чемпіонату світу* у Варшаві (1924 р.) фігурували тільки легкоатлетичні номери. На *II Студентському чемпіонаті світу* в Римі (1927 р.) програму було доповнено футболом, тенісом, плаванням і фехтуванням. На цьому чемпіонаті вперше виступили заокеанські спортсмени – студенти США і Гаїті. Було прийнято рішення починаючи із 1928 року проводити і зимові студентські ігри. А у літніх змаганнях могли вже брати участь і жінки.

III Студентський чемпіонат світу відбувся в 1928 році у Парижі, *IV* – в 1930 році в Дармштадті, *V* – в 1933 році в Турині, *VI* – в 1935 році в Будапешті, *VII* – в 1937 році в Парижі, *VIII* – в 1939 році в Монако, а також у Відні (через початок II Світової війни обидва чемпіонати було перервано). На іграх у Монако змагання проводилися уже з 10 видів спорту.

I Зимовий Студентський чемпіонат світу відбувся в Кортіна д'Ампеццо (1928 р.), *II* – в Давосі (1930 р.), *III* – в Бардопессжиаці (1931 р.), *IV* – в Санкт-Моріці (1935 р.), *V* – в Зеллат Зеї (1937 р.), *VI* – в Трондхеймі і у Ліллекхаммері (1939 р.).

Не дивлячись на трагічне припинення ігор, міжнародний студентський спортивний рух у період свого розвитку з 1924 по 1939 рік значно сприяв розширенню зв'язків між студентськими організаціями різних країн. Після деякого зволікання роботу спортивного відділу Міжнародної конфедерації студентів визнав МОК, який з 1935 року взяв заступництво над його заходами.

Другий етап розвитку міжнародного студентського спортивного руху почався в надзвичайно сприятливих умовах. У результаті розгрому фашизму у II Світовій війні і змін у співвідношенні сил на світовій арені було створено умови для інтернаціональної згуртованості студентства на більш прогресивній основі. Засновницька *конференція Міжнародного союзу студентів* (МСС) 17 листопада 1945 року виступила за створення можливостей для безкоштовного і доступного кожному студенту заняття фізкультурою та спортом. У прийнятій програмі підкреслювалося, що фізична культура не може бути самоціллю, а засобом для зміцнення дружби, розвитку культурних і спортивних зв'язків, зміцнення здоров'я студентства. На пражському конгресі Міжнародного союзу студентів у 1946 році було створено відділ фізкультури та спорту, який взявся за відродження передвоєнних літніх і зимових студентських ігор. Відповідно до цієї ініціативи в Давосі було проведено VII зимові, у Парижі (1947 р.) IX літні, а в Спіндлерув-Мліні (1949 р.) VIII зимові студентські ігри.

Ігри, проведені в Давосі та Парижі, були першими після війни великомасштабними спортивними зустрічами.

Однак тимчасовий розвиток і поглиблення спортивних зв'язків було призупинено атмосферою “холодної війни”. На Ліонській конференції в 1947 році виділилася група, учасники якої хотіли схилити Відділ фізкультури та спорту до того, щоб той вийшов зі складу МСС і вів суто професійну

діяльність, “позбавлену будь-якої політичної спрямованості”, з метою збереження спортивного руху студентського профілю.

Однак, після того, як переговори не принесли бажаного результату, так звана “люксембурзька група” 1 травня 1949 року проголосила створення *Міжнародної федерації університетського спорту* (ФІСУ). Студентським іграм, що організовувалися під егідою МСС, було оголошено бойкот, і, таким чином, у студентському спортивному русі практично наступив розкол.

МСС і надалі продовжував влаштовувати зимові і літні чемпіонати світу, а ФІСУ, на протигагу цьому, влаштовувала так звані студентські “Тижні спорту”. Після тривалих дипломатичних переговорів у 1959 році було досягнуто кінцевої згоди. Країни-члени МСС були прийняті до ФІСУ.

Було досягнуто домовленості про те, що студентські ігри буде продовжено під назвою “*Універсіада*”. У зв’язку з Універсіадами будуть проводитися міжнародні конференції чи семінари, у ході яких будуть обговорюватися принципові і організаційні питання студентського спортивного руху, питання, що стосуються постановки фізичного виховання, спорту серед студентства і розвитку зв’язаних із цим наук. У програмі Універсіад буде представлено 9 постійних видів спорту: легка атлетика, гімнастика, плавання, фехтування, водне поло, теніс, волейбол і баскетбол. Один раз на два роки будуть влаштовуватися також зимові ігри.

Право вибрати десятий вид спорту надається країні-організатору Універсіади. Зимові та літні ігри Універсіади проводяться раз на два роки. Право їх організації відповідно до олімпійських правил одержують міста, які беруть участь у конкурсі.

Перші чотири *літні Універсіади* відбулися, як це й планувалося, в Турині (1959 р.), Софії (1961 р.), Порто-Аллегре (1963 р.) і Будапешті (1965 р.). Надалі Універсіади набували все більшої популярності. За масштабами вони на сьогодні є другими після Олімпіад.

3. Неолімпійські види спорту

Програми Олімпійських ігор – це комплекс видів спорту і видів змагань, що затверджується МОК для кожних Ігор, одночасно з обранням олімпійського міста, тобто за 6 років до початку Ігор.

На початку століття не було суворих принципів формування програм Олімпійських ігор. У зв’язку з цим до програми включалися види спорту мало поширені у світі, до яких залучалася дуже обмежена кількість учасників.

Однак поступово МОК виробив *критерії* для включення виду спорту і окремих дисциплін до програми Олімпійських ігор. Згідно з Олімпійською хартією до програми Ігор Олімпіади можуть бути включені тільки види спорту, поширені не менше ніж в 75 країнах на чотирьох континентах – для чоловіків, і не менше ніж в 40 країнах на трьох континентах – для жінок; в програму зимових Олімпійських ігор можуть бути включені види спорту, поширені не менше ніж у 25 країнах на трьох континентах.

Наступною обов'язковою вимогою для включення виду спорту до програми Олімпійських ігор є офіційне визнання цього виду в якості олімпійського.

Крім великого розповсюдження у світі, олімпійські види спорту повинні ставити високі вимоги до організму спортсмена, базуючись на великому об'ємі фізичних навантажень. Недопустимі види спорту, види змагань чи дисципліни, в яких результати залежать від механічної рушійної сили.

Не визнаються олімпійськими ті види спорту, в яких конструкції спортивних приладів і обладнання не стандартизовані і не забезпечують рівних умов для учасників змагань.

Для введення до програми Олімпійських ігор виду спорту, дисципліни чи виду змагань також має значення об'єктивність критеріїв визначення результатів спортсменів: перевага надається видам, в яких результати можуть оцінюватися з мінімальною кількістю помилок суб'єктивного характеру.

Таким чином, велика кількість видів спорту не може бути включена або поки що не включена до програми Олімпійських ігор.

Неолімпійські види спорту можна розділити на декілька підгруп:

- види спорту, в яких результати залежать від механічної рушійної сили (автоспорт, мотоперегони, перегони картингів, авіаційні види спорту, авіамоделльний спорт тощо);
- екстремальні види спорту (парашутний спорт, альпінізм, скейтбординг, дельтапланеризм, маунтінбайк тощо);
- національні види спорту (сумо, ушу, гліма (ісландська боротьба), бойовий гопак, йога, американський футбол, крикет тощо);
- види спорту розумового спрямування (шахи, шашки, го (японські шашки), спортивний бридж тощо);
- оздоровчі види гімнастики (шейпінг, стретчинг, аеробіка тощо);
- види спорту, спрямовані на формування та силове використання м'язової маси (бодибілдінг, армреслінг, паверліфтинг тощо);
- танцювальні види спорту (бальні танці, спортивні танці тощо).

Самостійна робота

Завдання. Ознайомитись із загальнотеоретичними основами розвитку спортивного руху сучасності. Відповідно до теоретичного матеріалу заповнити таблицю (табл. 6).

Таблиця 6

Регіональні та континентальні ігри

Ігри	Перше проведення (рік, місце)	Кращі команди (країни)
Панамериканські ігри
Африканські ігри
Азіатські ігри
Ігри Співдружності націй
Середземноморські ігри
Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря

Питання для самоперевірки

1. У чому особливість проведення континентальних і регіональних ігор?
2. Як змінювалась програма студентських чемпіонатів світу?
3. Які критерії висуває МОК до видів спорту і окремих дисциплін задля включення їх до програми Олімпійських ігор?

Тема 12. Україна в олімпійському русі

Мета: формування теоретичних знань щодо участі України у міжнародному олімпійському русі.

Основні поняття: МОК, НОК, об'єднаної команди країн СНД та Грузії, олімпійці, паролімпійці, УНОК.

План

1. Україна в міжнародному олімпійському русі.
2. Виступи українських спортсменів на Олімпійських іграх.
3. Створення НОК України та особливості його діяльності.

1. Україна в міжнародному олімпійському русі

Національний олімпійський комітет України був створений у 1990 році, а згодом остаточно визнаний МОК у 1993 році. Проте, шлях країни до МОК почався набагато років раніше, фактично представники України у міжнародному олімпійському русі від самого початку його існування.

Окрім колеги й однодумця П'єра де Кубертена *Олексія Бутовського*, який був обраний членом вперше створеного МОК і представляв на історичному атлетичному конгресі царську Росію, хоча й був родом з Полтавщини (село П'ятигірці), а виховувався й освіту здобував в Україні слід відзначити й дворянського депутата з Києва Д. Меленевського та представника давнього українського роду Білозерських С. Білозерського-Білосельського. Сьогодні мало що відомо про цих представників України на Паризькому конгресі, окрім наявності їх прізвищ у списках Музею МОК, як почесних гостей конгресу.

Важливим наслідком згаданого конгресу стало проведення Ігор I Олімпіади сучасності у 1896 р. І знову відшукуємо факти участі у цих міжнародних змаганнях представників України, землі якої на той час були поневолені різними загарбниками. Крім О. Бутовського, до Афін самостійно прибув борець і стрілок Микола Ріттер з Києва. Однак з невідомих причин він не виступав в олімпійських змаганнях. До грецької столиці самостійно вирушила також група спортсменів Одеського спортивного союзу, їм також не пощастило виступати на олімпійському помості – грошей на дорогу вистачило тільки до Константинополя.

Зважимо на ці факти, адже спортсмени царської Росії, яка тоді володіла більшістю українських земель, не виступали в Афінах офіційною командою. Тільки у 1912 році на Іграх V Олімпіади царська Росія дебютувала в олімпійських змаганнях. Символічно, що російська збірна посіла тоді 15-16 місце, розділивши його зі збірною Австрії, яка також панувала на частині українських земель. Цікаво, що в австрійській команді був львів'янин Владислав Понурський.

Відомий дебют спортсменів колишнього СРСР у 1952 році на Іграх у Гельсінкі насправді не був для українських спортсменів дебютом на олімпійських змаганнях. Адже збірна СРСР, подібно до збірних царської Росії, Австрії, Польщі чи Румунії, була чужою командою для українських спортсменів, хоча, природно, не всі вони це усвідомлювали.

Однак історичні факти свідчать і про те, що окремі спортсмени, тренери, керівники постійно прагнули представляти на Олімпіадах Україну, а не держави-монополії. Зокрема, малодослідженими залишаються діяльність у 1917 році Київського олімпійського комітету, заходи урядів УНР та ЗУНР щодо участі України в Олімпійських іграх 1920 року в Антверпені, спроби утворення Українського олімпійського комітету в 1921 році, ініціаторів якого Москва невдовзі знищила. Досить активно домагався олімпійських прав для України уряд УНР у діаспорі.

Після II Світової війни Україна остаточно стає частиною Радянського Союзу, а українські атлети з'являються на олімпійських змаганнях у костюмах із написом "СРСР". За сорок років участі Радянського Союзу в олімпійському русі близько 640 спортсменів з України виступали в Олімпіадах, а 198 з них мають титул Олімпійського чемпіона. Достатньо назвати таких непересічних українських спортсменів, як Віктор Чукарін, Володимир Куц, Леонід Жаботинський, Валерій Борзов, Оксана Баюл, кожен з яких став своєрідним символом олімпійського руху сучасності.

Поява в 1952 році на Олімпійських іграх у Гельсінкі радянської команди загострила олімпійські домагання українців діаспори, які ставлять, здавалось би, слушне запитання: чому спортсмени нової олімпійської держави виступають не під прапорами окремих радянських республік, а під червоним прапором СРСР? Активність української діаспори вилилась напередодні Мельбурнської Олімпіади 1956 року у створення Українського олімпійського комітету за кордоном, який очолив доктор Володимир Білінський з Австралії.

Завдяки діяльності цього комітету, тискові на світові мас-медіа, численні листи та звернення з приводу антинаціональної політики радянського спортивного керівництва на одному із пленарних засідань Міжнародного олімпійського комітету вперше було порушено українське питання. У 1960 році тодішній Президент МОК американець Ейвері Брандедж при підтримці делегатів Англії та Швейцарії склав офіційну заяву, в якій йшлося про те, що Україна як член Об'єднаних Націй має повне право брати самостійну й окрему участь в Олімпійських іграх, щоб це могло здійснитися, в самій Україні мусить утворитися Національний олімпійський комітет згідно із статутом МОК.

Проте, лише 22 грудня 1990 року делегації з усіх областей України збираються в Києві на Асамблеї засновників національного олімпійського комітету України.

На XVI зимових Олімпійських іграх в Альбервіллі та на Іграх XXIV Олімпіади в Барселоні в 1992 р. спортсмени молоді української держави були позбавлені можливості виступати окремими командами. Провідні українські атлети виступали у складі "*об'єднаної команди країн СНД та Грузії*", оскільки вже утворили власний НОК, але офіційно визнаний МОК він ще не був.

Першим головою НОК став колишній бігун *Валерій Борзов*. Другим цю посаду обіймає колишній стрибун із жердиною *Сергій Бубка*. Обидва функціонери є членами МОК з кінця ХХ століття. Сергій Бубка до того ж є членом виконавчого комітету, а з 2000 по 2008 рік очолював його. З 2022 року НОК України очолює *Вадим Маркович Гутцайт*, колишній фехтувальник на шаблях.

У 2014 році після початку російської агресії НОК України заснував програму надання допомоги спортсменам і тренерам з тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей.

Спільними зусиллями МОК, організація “Олімпійська солідарність” та європейські олімпійські комітети створили Фонд солідарності. Фінансова допомога була спрямована, зокрема, на евакуацію спортсменів, тренерів та членів їхніх родин із районів активних бойових дій, надання притулку та необхідних послуг, а також загальну гуманітарну допомогу у більш безпечних районах.

2. Виступи українських спортсменів на Олімпійських іграх

За роки незалежності українські спортсмени регулярно брали участь в Олімпійських іграх.

Блискуче в Альбервіллі проявили себе фігурист з Одеси Віктор Петренко та київський хокеїст Олексій Житник, які стали чемпіонами XVI зимових Олімпійських Ігор.

На XXV Олімпіаді в Барселоні (1992 р.) спортсмени України здобули загалом (в командних і особистих змаганнях) 40 медалей: 17 золотих, 14 срібних, 9 бронзових.

Пам'ятним для історії залишиться дебют спортсменів України самостійною командою на міжнародній спортивній арені – блискучий виступ на змаганнях Всесвітньої Універсиади в Баффало (США, 1993 р.), де команда України посіла IV загальнокомандне місце.

У лютому 1994 року відбулися XVII зимові Олімпійські ігри в норвезькому місті Ліллекхаммері, де вперше збірна України виступала незалежною командою в олімпійських Іграх. Золота медаль фігуристки Оксани Баюл, як і бронзова біатлоністки Валентини Цербе, гідно увінчала перший старт України на зимових Олімпійських Іграх.

Загалом 34 медалі (10 – 5 – 19) здобули спортсмени незалежної України на Іграх XXVI Олімпіади в Атланті (США, 1996 р.). Ігри XXVII Олімпіади в австралійському Сіднеї принесли Україні 35 олімпійських медалей (3-20-12).

Вкрай невдалим виявився виступ українців на XIX зимових Олімпійських іграх у Солт-Лейк-Сіті (США). Тільки три спортсмени здобули залікові очки неофіційного командного заліку, посівши 2 п'яті і одне шосте місце (Станіслав Кравчук – лижна акробатика; Валентина Шевченко – лижні перегони, Лілія Лудан – санкарство).

В Атланті в 1996 році Україна дебютувала на Паралімпійських Іграх. Тоді під українським прапором виступали 25 спортсменів, які виграли сім медалей (1 золото, 4 срібла та 2 бронзи) і посіли 44 місце в загальному рейтингу.

У 1998 році збірна України вперше брала участь на зимових Паралімпійських іграх і одразу гучно заявила про себе – 9 нагород (3 золоті, 2 срібні та 4 бронзові).

На Олімпіаді у Сіднеї в 2000 році Україна виборола 3 золоті медалі, 2 з яких дістала “золота рибка” Яна Клочкова – у коронних дисциплінах 200 та 400 метрів комплексним плаванням, а також срібло у 800 метрів вільним стилем.

У 2004 році в Афінах Ірина Мерлені стала першою у світі олімпійською чемпіонкою з вільної боротьби у ваговій категорії до 48 років. Загалом у 2004 році Україна виборола 22 нагороди, з яких 8 золотих. Також на Іграх в Афінах жіноча збірна України з гандболу посіла третє місце та стала володаркою єдиної олімпійської нагороди за всі роки незалежності у ігрових видах спорту.

Історичний Пекін 2008 рік, на Олімпійських іграх. Україна виборола 24 нагороди – 7 золотих, 4 срібних та 13 бронзових. Олімпійським чемпіоном у ваговій категорії до 57 кілограмів став Василь Ломаченко. Тоді українець у фіналі достроково перемаг француза Джелькіра Кедафі в першому раунді. За результатами виступів у Пекіні-2008 Ломаченко нагородили кубком Вела Баркера, який дають кращому боксеру Ігор незалежно від вагової категорії. За чотири роки Василь привіз свою другу олімпійську нагороду найвищого гатунку, але вже у ваговій категорії до 60 кілограмів.

На Олімпіаді в Лондоні 2012 року українські боксери вразили весь світ. З сімох спортсменів п'ятеро завоювали медалі: чемпіонами стали Олександр Усик та Василь Ломаченко, Денис Берінчик став срібним призером, а Олександр Гвоздик та Тарас Шелестюк вибороли бронзові нагороди.

На Олімпійських іграх у Сочі 2014 року українська жіноча збірна з біатлону здобула золоту медаль в естафеті.

Паралімпійці не лише вибороли 25 нагород, 5 із них золоті, але й показали патріотичний характер та принциповість. Спочатку вони готові були бойкотувати Ігри в Росії, на Паралімпіаду все ж таки поїхали, але проукраїнський настрій демонстрували. Наприклад, випадково зіпсували настрій президенту Росії. У чоловічій гонці на 7,5 кілометрів у біатлоні серед спортсменів з вадами зору всі прогнозували золото російському атлету Миколі Полуніну, якого хотів привітати особисто президент Росії Володимир Путін, але неочікувано для росіян українець Віталій Лук'яненко випередив Полуніна на 11 секунд та здобув золото.

На Олімпійських іграх в Ріо 2016 року Україна виборола дві золоті нагороди, одна з них на рахунку Юрія Чебана. Український каноїст подолав дистанцію 200 метрів та став дворазовим олімпійським чемпіоном. А ось паралімпійці у Ріо завоювали 117 медалей – 41 золоту, 37 срібних та 39 бронзових. Крім того, встановили 109 рекордів у трьох видах спорту: плавання, легка атлетика та паверліфтинг. З них 22 рекорди світу, 32 паралімпійські рекорди і 54 рекорди Європи.

Каратистка з ураженням слуху Карина Янчук на Дефлімпіаді 2017 року перемогла попередню чемпіонку світу – турецьку спортсменку з рахунком 5:0 в абсолютній першості, розгромила каратистку з Росії в особистих змаганнях, а крім того, допомогла збірній України перемогти в командному турнірі. Таким чином Карина Янчук стала триразовою чемпіонкою Дефлімпійських ігор, і такий результат до неї не показував жодний спортсмен.

Перемога на зимовій Олімпіаді 2018 року Олександра Абраменка – це перше золото у фрістайлі для України; третя золота медаль взагалі за історію зимових Ігор для синьо-жовтих, та перше олімпійське чемпіонство серед чоловіків в історії спорту незалежної держави.

Українські паролімпійці привезли з головних Ігор чотириріччя 22 нагороди. За кількістю золотих нагород Україна повторила свій найкращий результат (виступ у Турині-2006) – 7 медалей, крім того, синьо-жовті здобули ще 7 срібних та 8 бронзових нагород.

На Олімпійські Ігри до Токіо у 2020 році Україна попередньо делегувала 158 спортсменів. Це була найменша кількість атлетів в українській історії на Олімпіадах. Попри це, Україна змогла на Олімпійських Іграх здобути 19 медалей: 1 золото, 6 срібних, а також 12 бронзових нагород. Двом спортсменам – плавцю Михайлові Романчуку та каноїстці Анастасії Лузан – вдалося двічі здобути медаль Олімпіади.

Україна у 2022 році за підсумками виступів на Олімпіаді у Пекіні здобула лише одну нагороду. Її автором став фрістайліст Олександр Абраменко, який став срібним призером у лижній акробатиці. У медальному заліку Україна посіла 25-те місце. Цей результат є найгіршим для України за останні 12 років, коли на Іграх у Ванкувері не було здобуто жодної медалі.

Збірна України завершила виступ на XVI літніх Паралімпійських іграх-2020 у Токіо здобувши 98 медалей – 24 золоті, 47 срібних, 27 бронзових – і в підсумку посіли шосте місце в загальнокомандному заліку. За сумарним числом медалей українці п'яті.

На Іграх у Пекіні паралімпійська збірна України закінчила виступи з 29 медалями. Це новий рекорд України на рівні Зимових Паралімпіад. Крім цього, Україна побила також і рекорд за кількістю золотих нагород. До Паралімпіади-2022 українські паралімпійці не вигравали більше як сім медалей найвищого гатунку.

3. Створення НОК України та особливості його діяльності

В умовах так званої “перебудови” і нового піднесення національного відродження (кінець 80-х років) питання про самостійне представництво України на міжнародних змаганнях постало з новою силою. У 1989 році у Львові ефективно діяла ініціативна група за створення Українського національного олімпійського комітету, котра гостро ставила питання про надання українському спорту державницького і національного статусу. Після опублікування на сторінках газети “Львів спортивний” (спец. випуск газети “Ленінська молодь”) статті Євгена Бобка “Чому Україна не бере участі в

Олімпійських іграх”, почалася ґрунтовна дискусія, яка з часом перейшла й на шпальти республіканської преси.

У деяких містах розпочався збір підписів за створення незалежного НОК України. В короткий термін лише у Львові спортсмени зібрали десятки тисяч підписів. Водночас у Києві При Управі Народного Руху України за ініціативою тодішнього голови Республіканської федерації санного спорту *Валерія Шутого* розпочав діяльність **Український національний олімпійський комітет** (УНОК). УНОК розгорнув бурхливе листування з міжнародними спортивними організаціями, зокрема з МОКом, домагаючись свого визнання.

І хоч подібне визнання на той час ще було малоімовірним, заходи УНОКу дещо прискіпили події в тодішніх владних кабінетах.

Уже в 1990 році відповідними державними органами управління галуззю фізичної культури і спорту України було розроблено перший проєкт *Хартії* Олімпійського Комітету України (ОКУ). Цей проєкт було запропоновано обговорити в регіонах. Проєкт Хартії був недосконалим, відставав від тодішньої політичної ситуації, яка наближала Україну до незалежності. Ця Хартія ще передбачала повну підлеглість ОКУ НОК СРСР. Завданням ОКУ, згідно з планами авторів проєкту, мало бути підготовка спортивних резервів для збірних команд СРСР, а не самостійний виступ на міжнародних змаганнях.

Другий варіант Хартії, який було представлено Генеральній Асамблеї засновників НОК України, суттєво відрізнявся від першого проєкту. Цю Хартію було затверджено Асамблеєю засновників НОК України 22 грудня 1990 р.

Асамблея того ж дня обрала персональний склад і першого президента НОК України. Ним став дворазовий олімпійський чемпіон з легкої атлетики Валерій Борзов.

Саме з грудня 1990 року розпочалася діяльність НОКу України, хоча до його офіційного визнання МОКом залишалася ще понад рік. Офіційне визнання НОК України відбулося 9 березня 1992 року. Відразу після заснування НОК України, було створено *Олімпійську Академію України* (8 березня 1991 р.).

Процес офіційного олімпійського визнання України супроводжувався входженням Національних спортивних федерацій України в міжнародні федерації і повністю завершився у 1992 році.

Належність України до авторитетних спортивних держав світу було підкреслено членством у МОК президента НОК України, міністра Мінмолодьспорту Валерія Борзова у 1994 році. У 2000 році членом Міжнародного Олімпійського Комітету став ще один видатний український олімпієць – легкоатлет із Донецька Сергій Бубка.

В організаційних та фінансових справах НОКу України, Мінмолодьспорту, федераціям значну допомогу надає створений у діаспорі громадський комітет зі сприяння олімпійській підготовці і виступам спортсменів України. Очолює Комітет діяльна й енергійна Лариса Барабаш Темпл. Спортивні діячі та структури в Україні і в еміграції чи не вперше так дружньо і по діловому вирішують важливі галузеві справи.

Національний Олімпійський Комітет України (НОК України) є неурядовою громадською організацією, яка координує розвиток олімпійського

руху в Україні. У своїй діяльності НОК керується законодавством України, Олімпійською хартією Міжнародного олімпійського комітету та власною Хартією. НОК України має виключне право представляти державу на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх, в Міжнародному Олімпійському Комітеті, інших міжнародних олімпійських організаціях. НОК України має також виключне право на використання власної олімпійської символіки.

Держава сприяє діяльності НОК України, розвитку його матеріально-технічної бази, надає фінансову підтримку. Проте безпосереднє втручання будь-якого державного чи якогось іншого органу або особи у внутрішні справи НОКу є таким, що суперечить Хартії.

Практичне заняття

Мета: закріплення і контроль теоретичних знань щодо участі України у міжнародному олімпійському русі, виступах на Олімпійських іграх.

Кейс-матеріали: фотодокументи, інформаційні джерела, історичні відомості.

Завдання

1. Ознайомитись з теоретичним матеріалом, іншими доступними джерелами. Проаналізувати дані наведені у таблиці (табл. 7).
2. Дати розгорнуту відповідь на поставлене запитання.
3. Підготуватись до дискусії.

Ситуація: починаючи з 1992 року українські спортсмени регулярно брали участь в Олімпійських іграх. Загалом Україна, як на молоду державу серед інших європейських, має вагомий медальний здобуток на Олімпійських змаганнях.

Запитання. Який з виступів національної збірної України можна вважати найуспішнішим, а який невдалим?

Таблиця 7

Олімпійські здобутки України

Ігри	Медалі				Місце
	золото	срібло	бронза	загалом	
<i>літні Олімпійські ігри</i>					
1996 Атланта	9	2	12	23	9
2000 Сідней	3	10	10	23	21
2004 Афіни	8	5	9	22	13
2008 Пекін	7	4	11	22	11
2012 Лондон	5	4	10	19	14
2016 Ріо-де-Жанейро	2	5	4	11	31
2020 Токіо	1	6	12	19	44
Загалом	35	36	68	139	33
<i>зимові Олімпійські ігри</i>					
1994 Ліллегаммер	1	0	1	2	13
1998 Нагано	0	1	0	1	18
2002 Солт-Лейк-Сіті	0	0	0	0	-
2006 Турин	0	0	2	2	25
2010 Ванкувер	0	0	0	0	-
2014 Сочі	1	0	1	2	20
2018 Пхьончхан	1	0	0	1	21
2022 Пекін	0	1	0	1	25
Загалом	3	2	4	9	33

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Вид підсумкового семестрового контролю: *залік*

Підсумковий контроль складається з теоретичної та практичної частин.
Теоретична частина складається з тестування за основними питаннями.
Практична частина – попередньо виконане індивідуальне завдання.

Питання для підготовки до залікового тестування

1. Агоністика стародавніх греків. Істмійські, Піфійські, Немейські та інші атлетичні ігри Стародавньої Греції.
2. Атлетичний конгрес 1896 року та його значення.
3. Виступи представників України на Олімпійських Іграх.
4. Джерела для вивчення історії фізичної культури і спорту.
5. Діяльність Міжнародного олімпійського комітету та його президентів.
6. Діяльність О. Бутовського у відродженні Олімпійських ігор.
7. Життя та діяльність П. де Кубертена. Вклад у розвиток Олімпійських ігор.
8. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.
9. Значення спорту у житті античних греків.
10. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян.
11. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції. Зміст античної гімнастики.
12. Ігри першої Олімпіади 1896 року в Афінах та їх значення.
13. Міжнародний студентський спортивний рух, Універсіади.
14. Олімпійська символіка та атрибутика.
15. Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади.
16. Основні джерела вивчення історії фізичної культури.
17. Особливості фізичної культури на українських землях у скіфо-сарматську добу.
18. Особливості фізичної культури стародавніх слов'ян.
19. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму.
20. Особливості фізичної культури у країнах Стародавнього Сходу та Америки.
21. Особливості, проблеми та перспективи розвитку спортивного руху в сучасній Україні.
22. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі.
23. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури стародавнього світу.

24. Паралімпійські ігри та їх значення.
25. Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції.
26. Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності. Відомі діячі у відродженні Олімпійських ігор.
27. Періодизація історії фізичної культури.
28. Причини занепаду давньогрецьких Олімпійських ігор.
29. Проблеми та перспективи розвитку сучасного міжнародного спортивного та олімпійського рухів.
30. Програма, зміст, учасники I Олімпійських ігор.
31. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху.
32. Розвиток неолімпійських видів спорту.
33. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.
34. Система античної гімнастики.
35. Створення НОК України та особливості його діяльності.
36. Теорії походження фізичної культури.
37. Україна в міжнародному олімпійському русі.
38. Фізична культура та спорт в Україні у XIX-XX ст.
39. Формування системи міжнародних змагань та організаційних структур міжнародного спорту.
40. Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності.

Індивідуальне завдання

1. З переліку запропонованих тем обирається одна.
2. Обрана тема презентується і захищається (презентація теми має містити текст+фото+відео або посилання на відео).

Теми для підготовки індивідуального завдання

1. Виступ українських спортсменів на Олімпійських іграх (за кожними іграми окремо).
2. Представники України на Олімпійських іграх сучасності з виду спорту (за окремими видами спорту).
3. Українські олімпійці (персоналії).

Індивідуальна робота складається з таких частин:

Вступ (актуальність теми)

1. Аналіз стану розвитку обраного виду спорту або результатів конкретних ігор.
2. Опис основних досягнень спортсмена, у обраному виді спорту, за обраними іграми.

Висновки

Перелік літературних джерел

ЛІТЕРАТУРА

Рекомендована:

основна:

1. Губарєв І. В. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання. Кам'янське : ДДТУ, 2022. 174 с.
2. Лазоренко С. А. Історія наукової думки у фізичній культурі : навч.-метод. посіб. Суми : Цьома С. П., 2023. 262 с.

додаткова:

1. Булатова М. М., Бубка С. Н., Платонов В. М. Олімпійський спорт у системі гуманітарної освіти : навчальне видання. Київ : Перша друкарня, 2019. 912 с.
2. Горголь П. С., Долженкова О.С. Сучасний та історичний аспекти розвитку фізичної культури та спорту. *Актуальні проблеми фізичної культури та спорту* : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Полтава, 01 грудня 2023 року). Полтава, 2023. С. 18-19.
3. Долинний Ю. О. Олімпійський і професійний спорт: курс лекцій для викладачів і студентів вищих навчальних закладів. Краматорськ : ДДМА, 2020. 111 с.
4. Історія фізичної культури і спорту народів Європи : зб. тез доп. III Міжнародного наукового конгресу істориків фізичної культури (10-12 верес. 2019 р.) / уклад.: А. В. Цьось, С. Я. Индика. Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2019. 74 с.
5. Кузьменко І., Жук В. Традиції українського народу як феномен гармонійного фізичного виховання молоді. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. Харків : ХДАФК, 2023. С. 165-175.
6. Лазоренко С., Чхайло, М, Лазоренко С., Скачедуб Н. Пролегомени про історію наукової думки у фізичній культурі пізнього Середньовіччя. *Консенсус*, 2023. № 1. С. 119-131.
7. Сватъєв А. В., Симонік А. В., Верітов О. І., Воронкова Т. В. Олімпійський та професійний спорт : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 76 с.
8. Федь В., Федь І., Гордеева К. Історико-культурні аспекти педагогічної реконструкції фізичної культури та професійного спорту античного Риму. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 2023. №. 1 (103). С. 198-206.
9. Mechikoff R. A. Looseleaf for A History and Philosophy of Sport and Physical Education: From Ancient Civilizations to the Modern World. USA, New York : McGraw Hill, 2019. 512 p.

10. Youth, Young People and Sport from the 19th Century to Modern Day / edited by P. Clastres, F. Vallotton, N. Bancel. Lausanne : Frontiers Media SA, 2022. 132 p.

Інформаційні джерела:

1. Історія НОК України. URL: <http://noc-ukr.org/about/history/> (дата звернення: 17.02.2023).
2. Курс лекцій з фізичного виховання : навчальні матеріали онлайн. URL: <http://surl.li/tlnjo>
3. Лекція. Фізична культура і спорт в Україні. URL: https://pidru4niki.com/92418/pedagogika/kurs_lektsiy_studentiv_pershogo_kursu
4. Міжнародний олімпійський комітет. URL: <https://www.olympic.org/olympic-games>
5. Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://my.gov.ua/>
6. Національний олімпійський комітет України. URL: <http://noc-ukr.org/>

Використана:

1. Асаулюк І. О. Словник-довідник з історії фізичної культури для студентів інститутів фізичного виховання і спорту очної і заочної форм навчання (перевидання). Вінниця, 2005. 68 с.
2. Булатова М. М., Бубка С. Н., Платонов В. М. Олімпійський спорт у системі гуманітарної освіти : навчальне видання. Київ : Перша друкарня, 2019. 912 с.
3. Вербицький В. А., Бондаренко І. Г. Історія фізичної культури та спорту в Україні : навч. посіб. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 340 с.
4. Винничук О. Історично-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури. Тернопіль : АСТОН, 2001. 404 с.
5. Історія НОК України. URL: <http://noc-ukr.org/about/history/> (дата звернення: 17.02.2023).
6. *Історія фізичної культури і спорту народів Європи* : збірник тез доповідей III Міжнародного наукового конгресу істориків фізичної культури (10–12 вересня 2019 р.). Луцьк, 2019. 75 с.
7. Киселевська С. М. Історія фізичної культури : методичні вказівки. Київ : КНУБА, 2021. 40 с.
8. Кулик В. Олімпійський у серцях вогонь. Історія виникнення та становлення НОК України : докум. нариси. Київ : МП Леся, 2008. 308 с.
9. Курс лекцій з фізичного виховання : навчальні матеріали онлайн. URL: <http://surl.li/tlnjo> (дата звернення: 24.12.2023).
10. Лекція. Фізична культура і спорт в Україні. URL: <http://surl.li/tlnjs> (дата звернення: 14.02.2024).
11. Міжнародний олімпійський комітет. URL: <https://www.olympic.org/olympic-games> (дата звернення: 27.06.2023).
12. Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://my.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2024).
13. Національний олімпійський комітет України. URL: <http://noc-ukr.org/> (дата звернення: 22.08.2023).

14. Пангелова Н. Є. Історія фізичної культури : навч. посіб. Київ. 2007. 288 с.
15. Проблеми та перспективи олімпійського руху в ХХІ столітті : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 22-23 вересня 2022 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Гельветика, 2022. 84 с.
16. Синіговець І. В. Історія фізичної культури : метод. вказ. до самоств. Роботи. Чернігів : НУ Чернігівська політехніка, 2024. 24 с.
17. Солопчук М. С., Боднар А. О. Історія фізичної культури та спорту. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. 176 с.
18. Степанюк С. І. Студентський спортивний рух : історія та сучасність. Львів : Українські технології, 2003. 60 с.
19. Степанюк С., Гречанюк О., Маляренко І., Ткачук В. Історія фізичної культури : навч.-метод. посібник. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. 272 с.
20. Тягур Р. С., Лісовський Б. П., Ткачівська І. М., Яців Я. М. Фізична культура і спорт у античному Китаї, Японії і Кореї. *Rehabilitation and Recreation*. 2021. 9. 205-216.
21. Філь С. М., Худолій О. М., Малка Г. В. Історія фізичної культури : навч. посіб. Харків : ОВС, 2003. 160 с.
22. Цьось А., Деделюк Н. Олімпізм в історії фізичної культури України. *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, 2022. 3(59). 15-21.
23. Школа О. М., Золочевський В. В. Історія фізичної культури : навч. посіб. Харків : ХГПА, 2013. 217 с.
24. Хоменко С. В., Гриб Т.О., Клименченко Т. Г. Історія фізичної культури на різних етапах розвитку суспільства (частина II) : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Суми, 2019. 105 с.
25. Dupont T., Beal B. *Lifestyle Sports and Identities: Subcultural Careers Through the Life Course* (Routledge Research in Sport, Culture and Society). UK : Routledge, 2023, 310 p.
26. Gems G. R., Borish L. J., Pfister G. *Sports in American history : From colonization to globalization*. USA, Illinois : Human Kinetics, Inc., 2022. 339 p.
27. Heffernan C. *The History of Physical Culture*. USA, Illinois : Common Ground Research Networks, 2022. 132 p.
28. Kretchmar R. S., Dyreson M., Llewellyn M., Gleaves J. *History and Philosophy of Sport and Physical Activity*. USA, Illinois : Human Kinetics, 2023. 368 p.
29. McKenzie Sh. *Getting Physical: The Rise of Fitness Culture in America* (Culture America). USA, Kansas : University Press of Kansas, 2013. 264 p.
30. Morris A. D., Alter J. S. *Marrow of the Nation: A History of Sport and Physical Culture in Republican China (Volume 10)* (Asia: Local Studies / Global Themes). USA, California: University of California Press, 2004. 400 p.
31. Pieratt J. *A History of Physical Fitness*. USA, Michigan, Traverse City : Independently published, 2023. 97 p.

32. Tin M., Telseth F., Tangen J. O., Giulianotti R. *The Nordic Model and Physical Culture* (Routledge Research in Sport, Culture and Society). UK : Routledge, 2019. 267 p.

33. *Youth, Young People and Sport from the 19th Century to Modern Day* / edited by P. Clastres, F. Vallotton, N. Bancel. Lausanne : Frontiers Media SA, 2022. 132 p.

Навчальне видання
(українською мовою)

Укладачі:

Тищенко Валерія Олексіївна
Товстоп'ятко Федір Федорович
Парій Світлана Борисівна

ІСТОРІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності “Середня освіта”
освітньо-професійної програми “Середня освіта (Фізична культура)”

Рецензент *Д.А. Люта*
Відповідальний за випуск *А.П. Конох*
Коректор *С.Б. Парій*